

HOLSTEBRO ØVELSESPLADS

DRIFTS- OG PLEJEPLAN 2018-2033

Titel:	Holstebro Øvelsesplads. Drifts- og Plejeplan 2018-2033	Godkendelse:	Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse
Adresse:	Dragonkasernen 1, 7500 Holstebro	Fotos:	Michael Sand og Rambøll Danmark A/S
Udgivelse:	Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse 2018	Layout:	Rambøll Danmark A/S
Udarbejdelse:	Peter Mæhl, Tina Risgaard Rosted og Kristine Kjørup Rasmussen, Rambøll Danmark A/S	Produktion:	PE Offset A/S
ISBN:		ISBN:	978-87-92898-29-6
Kvalitetssikring:	Henrik Olsen og Catrina Kristensen, Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse	Internetversion:	Drifts- og Plejeplanen kan findes i elektronisk format på www.ejendomsstyrelsen.dk .

INDHOLD

LÆSEVEJLEDNING	8
1. RESUMÉ	10
2. INDLEDNING	11
2.1 Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner	11
2.1.1 Formål og målgruppe	12
2.1.2 Indhold	12
2.1.3 Revision, ændringer og tillæg	13
2.1.4 Planproces	13
2.1.5 Planperiode	13
2.1.6 Virkning, retsbaggrund og myndighedsinddragelse	13
2.1.7 Relation til lovgivning	14
2.1.8 Relation til generelle retningslinjer	14
2.1.9 Relation til Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses strateginotater	15
2.1.10 Militærnatur	15
2.1.11 Konkret implementering	15
2.2 Konkret om drifts- og plejeplanen for Holstebro Øvelsesplads	16
2.2.1 Revideret drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads 2018-2033	17
3. MÅLSÆTNING	18
3.1 Forsvarsministeriets generelle drifts- og plejemålsætninger	18
3.1.1 Militær anvendelse	18
3.1.2 Naturbeskyttelse	18
3.1.3 Publikumshensyn	19
3.2 Konkrete drifts- og plejemålsætninger for Holstebro Øvelsesplads	19
3.2.1 Militære målsætninger	20
3.2.2 Naturbeskyttelse	21
3.2.3 Publikumshensyn	22
4. STATUS	23
4.1 Historie	23
4.2 Landskab og geologi	23
4.3 Ejendomsoversigt og kortgrundlag	24
4.3.1 Øvelsespladsen og dens inddeling	24
4.3.2 Arealfordeling	24
4.3.3 Naboforhold	25
4.3.4 Kortmaterialer	25
4.4 Militær anvendelse	26
4.5 Naturbeskyttelse	27
4.5.1 Vandområder	28
4.5.2 Bilag IV-arter	28

4.5.3 Nationalt beskyttet natur	31
4.5.4 Fredede områder	33
4.5.5 Fredede arter	33
4.5.6 Fortidsminder	33
4.5.7 Beskyttede sten- og jorddiger	34
4.5.8 Fredskov	34
4.5.9 Øvrige naturforhold	35
4.5.10 Invasive arter	36
4.6 Publikumshensyn	37
5. ANALYSE	38
5.1 Evaluering af drifts- og plejeplan 2003 -2018	38
5.1.1 Rydning	39
5.1.2 Afgræsning	42
5.1.3 Slåning	42
5.1.4 Hedepleje	42
5.1.5 Hydrologi	44
5.1.6 Beplantning	46
5.1.7 Invasive arter	46
5.1.8 Øvrige aktiviteter	47
5.2 Analyse af ny indsats	47
5.2.1 Videreførelse af aktiviteter	48
5.2.2 Rydning	48
5.2.3 Slåning	49
5.2.4 Afgræsning	49
5.2.5 Hedepleje	49
5.2.6 Hydrologi	50
5.2.7 Beplantning	50
5.2.8 Forstyrrelser – som følge af øvelsesaktivitet	50
5.2.9 Invasive arter og problemarter	51
5.2.10 Beskyttede arter, herunder bilag IV-arter	53
5.2.11 Publikumsinteresser	54
5.2.12 Monitorering	54
5.2.13 Aktiviteter uden model	54
6. VISIONER	55
7. AKTIVITETER	62
7.1 Rydning	62
7.2 Afgræsning	63
7.3 Slåning + opsamling	64
7.4 Hedepleje	64
7.5 Hydrologi	67
7.6 Beplantningspleje	69
7.7 Urørt skov	69
7.8 Habitattrægrupper	70

7.9 Hugst og foryngelse	70
7.10 Bekæmpelse af invasive plantearter og problemarter	70
7.11 Fortidsminder	71
7.12 Publikumshensyn	72
7.13 Ikke-modelbeskrevne aktiviteter	72
7.14 Naturlig succession	72
7.15 Monitoring	72
8. REFERENCER	74
9. BILAG	76
9.1 Netto artsliste for Holstebro Øvelsesplads	76
9.2 Forsvarsministeriets generelle visioner for arealudviklingen	80
9.2.1 Landskabstyper	82
9.2.2 Naturudviklingstyper	84
9.2.3 Skovudviklingstyper	84
9.3 Modeller	84
9.4 Retningslinjer for Forsvarsministeriets anvendelse af skyde- og øvelsesterræner	92
9.5 Ekstern høring af forslag til drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads	93
9.5.1 Baggrund	93
9.5.2 Høringssvar Miljøstyrelsen	93
9.5.3 Høringssvar Holstebro Kommune	93
9.5.4 Høringssvar (fulde ordlyd)	96
9.6 Kort over skovudviklingstyper	101
9.7 Kort over områder hvor der skal bekæmpes invasive arter	102
KORTBILAG 1	INDSTIK
KORTBILAG 2	INDSTIK

LÆSEVEJLEDNING

Drifts- og plejeplanen gennemgår de overordnede mål for Holstebro Øvelsesplads, status samt hvilke langsigtede visioner for driften, som de beskrevne aktiviteter skal understøtte.

Planen beskriver i indledningen baggrunden for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner på Forsvarsministeriets terræner og specifikt for Holstebro Øvelsesplads. I afsnittet om målsætninger beskrives herefter de kort- og langsigtede mål for Holstebro Øvelsesplads opdelt i strategiske, taktiske og operationelle mål for henholdsvis den militære anvendelse, naturbeskyttelsen og de rekreative forhold.

Nuværende status for øvelsespladsen er grundlaget for en analyse af den prioriterede indsats, der skal iværksættes. Kapitel 4 om status indeholder således en beskrivelse af øvelsespladsens historie, geologi, ejendomsforhold, militære aktiviteter, arealanvendelse, naturværdier samt en beskrivelse af publikumsadgang.

Planens analysedel omfatter både en opsamling på den udarbejdede evaluering af den tidligere

drifts- og plejeplan (FBE, 2014) og en redegørelse for hvilken ny indsats, der skal gennemføres i indeværende planperiode. Indsatsen bygger desuden på de langsigtede visioner, der knytter sig konkret til Holstebro Øvelsesplads, imens generelle visioner for Forsvarsministeriets terræner gennemgås i Bilag 9.2.

Til sidst beskrives i tabelform de konkrete aktiviteter, der danner grundlaget for realisering af de tidligere beskrevne indsatser. Aktiviteterne bygger på en række modeller (metoder til naturpleje), der findes beskrevet i Bilag 9.3. Retningslinjer for Forsvarsministeriets anvendelse af skyde- og øvelsesterrænerne fremgår af Bilag 9.4. Kommentarer til den eksterne høring gennemgås i Bilag 9.5, og det beskrives, hvordan kommentarerne eventuelt har haft indflydelse på planens aktiviteter.

Hvert kapitel (undtagen kapitel 1) indledes med en kort opsummering af kapitlets væsentligste indhold. Denne opsummering fremgår med kursor.

1. RESUMÉ

Siden 1991 er der for en række af Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesområder udarbejdet drifts- og plejeplaner med henblik på at sikre rammerne for uddannelse og træning af militære enheder under realistiske vilkår og samtidig tilgodehensyn til naturbeskyttelse og rekreative interesser. Planerne udarbejdes i henhold til Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses bestemmelse for drifts- og plejeplaner (FBE, 2011). Målsætningen for driften af Forsvarsministeriets arealer er sammensat af mål for henholdsvis militær anvendelse, naturbeskyttelse og publikumshensyn. Disse forskelligartede mål er formuleret og prioriteret i drifts- og plejemålsætningerne for de enkelte terræner og på grundlag af Forsvarsministeriets øvrige generelle retningslinjer udmøntet i en række arealtilknyttede plejemålsætninger.

Nærværende drifts- og plejeplan fastsætter rammen for udviklingen af Holstebro Øvelsesplads for perioden 2018-2033. Holstebro Øvelsesplads udgør i alt ca. 1100 ha.

Planen fastsætter som et grundlæggende mål, at den militære anvendelse, som beskrevet i strateginotatet for øvelsesterrænet, kan fortsætte og udbygges i planperioden med fokus på uddannelse af de militære enheder, som er garnisoneret på Holstebro Kaserne. Det nuværende halvåbne og åbne hedelandskab sammen med de mindre skovområder skal bevares, idet det understøtter uddannelsen af kampvognsenheder og pansrede

enheder i almindelighed. Særligt i forhold til de store sammenhængende hedearealer på øvelsespladsen sættes målet for naturbeskyttelses højt, ligesom der er knyttet enkelte rekreative interesser til øvelsespladsen.

Øvelsespladsens store hedearealer udgør samtidig et betydende landskabselement sammen med de mange mindre bevoksninger og læhegn. Forekomsten af invasive arter på øvelsespladsen vurderes at være minimal, idet der dog fortsat vil blive bekæmpet japansk pileurt flere steder. Dog er bekæmpelse af problemarten gyvel en stor udfordring på store dele af øvelsespladsen.

Selve indsatsen på øvelsespladsen formuleres i planens Kapitel 7 om aktiviteter. Modellerne for hvordan indsatsen skal gennemføres, er som udgangspunkt fastlagt ud fra Forsvarsministeriets generelle retningslinjer for forvaltning af de forskellige arealtyper. Modellerne omsættes til konkrete aktiviteter, hvor der for Holstebro Øvelsesplads jævnfør ovenstående er tale om slåning med opsamling, afbrænding og tørveskrælning på hedearealerne, rydning af trævækst for at skabe bedre udsyn, etablering af urørt skov, bekæmpelse af invasive arter osv. Derudover gennemføres der aktiviteter, der ikke er beskrevet via en fastlagt model herunder etablering af nye vandløbsovergange og etablering af nye skovparceller til øvelsesformål.

2. INDLEDNING

Dette kapitel beskriver baggrunden for drifts- og plejeplaner på Forsvarsministeriets arealer generelt, herunder formålet med planlægningen, planprocessen og retsvirkning af planen. Desuden beskrives den konkrete baggrund for drifts- og plejeplanen for Holstebro Øvelsesplads.

Igennem de sidste 100 år er en række områder i Danmark blevet udlagt til militære formål, hvoraf en stor del udgør skyde- og øvelsesterræner. Forsvarsministeriet råder således i dag over et samlet areal på ca. 31.500 ha, hvoraf størstedelen udgøres af nogle få, meget store terræner. En stor del af arealerne er naturområder eller tidligere landbrugsarealer, der ikke for nylig har været i omdrift. Der er også en del arealer, der er bortforpagtet til ekstensivt landbrug eller drives som skov. Den primære målsætning for arealerne er anvendelsen til militære uddannelsesformål. Dernæst prioriteres naturbeskyttelse, herunder konvertering til mere naturnær skovdrift. Endeligt gælder, at Forsvarsministeriets arealer åbnes for publikum, når dette kan forenes med de militære og naturmæssige målsætninger. For langsigtet at kunne tilgodese de forskellige interesser, der er tilknyttet terrænerne, er det helt afgørende at sikre en effektiv og målrettet planlægning, hvilket er en høj prioritet hos Forsvarsministeriet.

2.1 Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner

Siden 1991 er der udarbejdet drifts- og plejeplaner for Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner med henblik på at sikre mulighederne for den nødvendige uddannelse og træning af enheder under så realistiske forhold som muligt og samtidig tilgodese hensynet til naturbeskyt-

telse og publikums rekreative interesser. Der foreligger i dag 44 gældende drifts- og plejeplaner. Drifts- og plejeplanerne udarbejdes af Forsvarsministeriet og er et af de vigtige redskaber til at implementere Forsvarsministeriets Miljø- og Naturstrategi 2012-2015 (Forsvarsministeriet, 2012) samt Miljø- og energistrategi (Forsvarsministeriet, 2016). Af miljø- og naturstrategien fremgår det blandt andet, at udarbejdelse af langsigtede drifts- og plejeplaner er et af de redskaber, som Forsvarsministeriet anvender for at sikre de fremtidige uddannelsesmæssige muligheder på arealerne, samtidig med at der tages nødvendige hensyn til naturbeskyttelse og offentlighedens adgang. Strategien fastlægger desuden en række målsætninger for ekstensivering af drift samt rekreativ brug, formidling og dialog.

Der er med nærværende plan sikret, at eksisterende lovmæssige bindinger er overholdt. Ved nye væsentlige bindinger kan planerne tilpasses, eventuelt med et tillæg. Mindre ændringer, særligt af militær interesse og som ikke indebærer væsentlige negative påvirkninger af naturforholdene, kan gennemføres uden tillæg. Planerne udarbejdes i henhold til Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses generelle retningslinjer for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner (FBE, 2011).

Drifts- og plejeplanerne omhandler i princippet alle forhold, der knytter sig til forvaltningen af Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner. Støjforhold fra militære aktiviteter behandles dog ikke i planerne, men henhører under særlig regulering (Miljø- og Fødevareministeriet, 2015).

2.1.1 Formål og målgruppe

Formålet med drifts- og plejeplanerne er at sikre et for Forsvarsministeriet bindende dokument, der:

- beskriver de militære, naturbeskyttelses- og publikumsmæssige målsætninger, der knytter sig til terrænet,
- fremlægger en status for terrænernes naturværdier og anvendelse,
- foretager en analyse af, hvordan målsætningerne bedst tilgodeses og forenes,
- opstiller visioner for den langsigtede udvikling af terrænerne,
- fastlægger generelle modeller og konkrete aktiviteter for forvaltningen i planperioden, og
- sikrer ejerskab blandt såvel interne som eksterne bidragsydere gennem inddragelse i tilblivelsesprocessen.

De primære modtagere af drifts- og plejeplanerne er den til enhver tid driftsansvarlige myndighed hos Forsvarsministeriet samt de militære brugere. Hertil kommer civile myndigheder, frem for alt kommunerne, som med drifts- og plejeplanen opnår et solidt og veldokumenteret udgangspunkt for administrationen af lovgivning på terrænerne – i særlig grad lovgivning om planlægning, miljømål, naturbeskyttelse og vandløb. Endelig

er planerne rettet mod offentligheden, herunder ikke mindst lokale interessenter, der ønsker at anvende terrænerne til rekreative formål.

2.1.2 Indhold

Drifts- og plejeplanerne er udarbejdet, så de bliver så operationelle som muligt. De beskrivende afsnit refererer fortrinsvis til allerede publiceret eller på anden måde tilgængelig information, f.eks. tidligere drifts- og plejeplaner, der ofte rummer en større mængde værdifuld dokumentation. Samtidig er det hensigten, at planerne for at bevare størst mulig aktualitet ikke beskriver forskrifter og målsætninger, der er stærkt foranderlige. Dette gælder ikke mindst de militære målsætninger, der har vist sig at kunne ændres over kort tid. Drifts- og plejeplanerne refererer til de strateginotater, som Forsvarsministeriets underliggende myndigheder udarbejder og løbende reviderer for alle Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner.

Drifts- og plejeplanerne er den ramme, der skal sikre, at målsætninger og aktiviteter på det enkelte terræn samordnes med den konkrete indsats på naturbeskyttelsesområdet.

Konkrete projekter, der medfører ændringer i naturtilstanden på terrænet eller kræver tilladelse eller dispensation fra gældende lovgivning, skal

formuleres separat og i hvert enkelt tilfælde vurderes og behandles ved den til enhver tid relevante myndighed. Se desuden afsnit 2.1.7.

Drifts- og plejeplanerne følger en kapitelstruktur, hvor målsætningerne vægtes højt, således at disse på baggrund af et analyseafsnit nemt og overskueligt kan omsættes til egentlige aktiviteter. En gennemgående struktur i planerne er opdeling i følgende tre prioriteringer:

1. Militæranvendelse: Uddannelse og træning af personel og enheder samt udvikling af materiel
2. Naturbeskyttelse: Bevarelse og genskabelse af naturværdier. Herunder behandles fortidsminder
3. Publikumshensyn: Adgang, information og formidling

2.1.3 Revision, ændringer og tillæg

Opdatering og revision af drifts- og plejeplanerne foregår således, at den nye plan træder i kraft senest, når planperioden for den eksisterende plan udløber. Der kan dog blive tale om, at planerne revideres halvvejs i planperioden. Revisionen består i en evaluering af den foregående planlægning og indsats samt en opdatering af status, herunder også eventuel opdatering af lov-mæssige krav. På grundlag heraf indstilles eller videreføres eksisterende aktiviteter, ligesom der kan gennemføres nye. Revisionen består desuden af opdatering af kortmateriale.

Ændringer i planer, der ikke umiddelbart forestår revision, kan gennemføres af Forsvarsministeriet efter behørig inddragelse af eksterne parter, herunder civile myndigheder. Ligeledes kan der udarbejdes tillæg for specifikke, afgrænsede temaer.

2.1.4 Planproces

Revision og udarbejdelse af drifts- og plejeplanerne indebærer følgende faser: igangsættelse, indsamling af data og materiale, formulering, høring, beslutning og publicering og endelig implementering. Interne brugere og eksterne bidragydere inddrages via høring og konsultation med henblik på identificering af forslag og ønsker til planlægningen samt indsamling af relevante data fra forskningsinstitutioner, myndigheder, nabolodsejere og interesseorganisationer. Inddragelsen sker dels formelt og dels uformelt. Ansvaret for planprocessen, der er nærmere beskrevet i Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses generelle retningslinjer for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner (FBE, 2011), påhviler Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse.

2.1.5 Planperiode

Planperioden for drifts- og plejeplanerne er fastsat til 15 år, og konkrete plandispositioner tilrettelægges indenfor denne tidsramme. Der kan for nogle aktiviteter være tale om en kortere implementeringsfrist, hvilket vil fremgå af aktivitetsskemaet.

2.1.6 Virkning, retsbaggrund og myndighedsinddragelse

Drifts- og plejeplanerne er ikke juridisk bindende, og en række af de aktiviteter, planerne beskriver, kræver dispensation og/eller tilladelse mv. i henhold til dansk lovgivning, herunder lovgivning, der er en udmøntning af internationale direktiver mv. Ved inddragelse af interessenter i tilblivelsesprocessen har Forsvarsministeriet dog en berettiget forventning om, at myndighedsbehandlingen af sådanne dispositioner vil ske med udgangspunkt i drifts- og plejeplanen og dermed smidigt og hurtigt. Tilsvarende ønskes det, at planerne kan blive en platform for samarbejde mellem Forsvarsministeriet og lokalsamfundet og bidrage til gensidig forståelse for terrænernes drift, pleje og flersidige anvendelse.

2.1.7 Relation til lovgivning

Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner beskriver ikke de lovmæssige bindinger, der har betydning for det enkelte terræn, herunder de konkrete forhold, der gælder i form af f.eks. udpegning af beskyttede naturtyper (naturbeskyttelsesloven), fredskov (skovloven) og fortidsminder (museumsloven). Lovene er indarbejdet i Forsvarsministeriets egne bestemmelser, der ligger til grund for drifts- og plejeplanerne. Vurderingen af krav om myndighedsbehandlinger af drifts- og plejetiltag, projekter, anlæg mv. er en fast etableret del af Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses sagsbehandling, hvormed indholdet af de enkelte forskrifter ikke behøver en nærmere beskrivelse i drifts- og plejeplanerne. Eksempler på projekter, der kræver myndighedsbehandling, er opstilling af faste og midlertidige anlæg, etablering af nye beplantninger, rydning af eksisterende beplantninger, deponi af materialer til vejvedligehold mv.

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse forestår den nødvendige myndighedsbehandling i forbindelse med øvelsesaktiviteter, der kan påvirke beskyttede naturforhold. Gennem de sidste 50 år er der kommet flere og flere nationale og internationale bindinger for påvirkning af naturforhold, som skal håndteres ved bl.a. planlægning af militære øvelsesaktiviteter. Drifts- og plejeplanerne er et vigtigt bidrag i kommunikationen mellem Forsvarsministeriet og myndighederne, så processen bliver så smidig som mulig.

Såfremt et areal udvikler en naturtype, som medfører en ny beskyttelse, vil der normalt efter naturbeskyttelsesloven være mulighed for at fortsætte hidtidig anvendelse. Desuden er der mulighed for at lave en aftale med kommunen om særlig driftsform på fx slettearealer der er på vej mod overdrev jf. naturtypebekendtgørelsens § 2. Ifølge vejledning om naturbeskyttelseslovens § 3-beskyttede naturtyper forudsættes det, at de statslige arealforvaltende myndigheder løbende

træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i en rimelig stand. Det er en generel målsætning, at Forsvarsministeriet aktivt bidrager til sikring af naturværdierne på de naturarealer, der er beskyttet af naturbeskyttelseslovens § 3. Forsvarsministeriets arealer rummer ydermere andre væsentlige samfundsmæssige værdier i form af kulturminder, som skal beskyttes.

Derudover beskriver de landsdækkende statslige vandområdeplaner hvilken indsats og hvilke virkemidler, der skal til for at sikre et godt vandmiljø i området, og udgør desuden grundlaget for opstilling af mål for, hvordan miljøtilstanden skal være i områdets søer, vandløb, kystvande og grundvand. Forsvarsministeriet bidrager med virkemidlerne, hvor det er relevant (f.eks. ændre vedligeholdelse af eller restaurere vandløb, etablere nye vådområder og udlægge randzoner).

2.1.8 Relation til generelle retningslinjer

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har primo 2011 udarbejdet syv bestemmelser, der fungerer som generelle retningslinjer for f.eks. skovdrift, drift og pleje af landbrugsarealer og lysåbne naturarealer, samt forebyggelse og bekæmpelse af invasive arter (FBE, 2011). Disse retningslinjer udgør rammen for forvaltningen på det enkelte terræn, og de er således direkte retningsgivende for drifts- og plejeplanerne. Det sker fortrinsvis gennem nærværende plans kapitel 6 og Bilag 9.2, hvor der opstilles modeller for den konkrete implementering af planen, og hvor der er en mere specifik reference til bestemmelserne.

Derudover har Forsvarsministeriet taget initiativ til udarbejdelse af to generelle analyser og anbefalinger til forvaltning af natur på øvelses-terrænerne i synergi med de militære øvelsesbehov. Disse publicerede resultater udgør en del af grundlaget til for indsatser i de nye drifts- og plejeplaner. Forsvarsministeriets Ejendomssty-

relse har udarbejdet et projektkatalog med titlen Militærnatur, der giver eksempler på, hvordan synergien mellem militær arealanvendelse og en gunstig udvikling af naturen kan styrkes (Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse 2015). For Forsvarsministeriets skovarealer er der udarbejdet en basiskortlægning af skovstruktur med henblik på at undersøge effekten af såkaldte habitattrægrupper på biodiversiteten i skovene. Habitattrægrupper defineres som mindre skovarealer, hvor der aktivt skabes dødt ved med henblik på skabe en mere varieret skovstruktur til gavn for både de militære uddannelser og biodiversiteten (Høye T.T. & Wind, P., 2017).

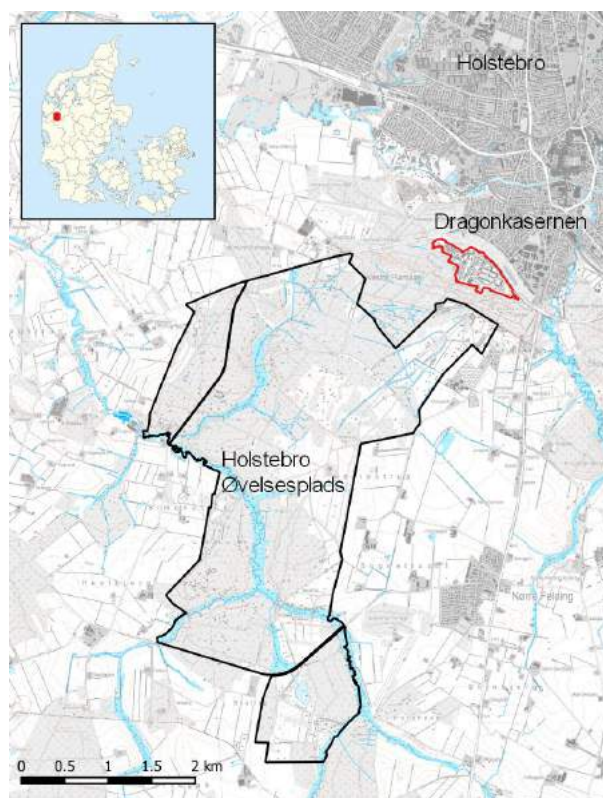
2.1.9 Relation til Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses strateginotater

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har siden 2009 i samarbejde med de operative kommandoer og Hjemmeværnskommandoen udarbejdet strateginotater for samtlige terræner og opdaterer disse en gang årligt. Formålet med strateginotaterne er at beskrive de nuværende militære forhold på alle Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner samt ønsker til anvendelse af områderne i en 25-årig tidshorisont. Desuden behandler notaterne Forsvarsministeriets forventninger til de fremadrettede brugsmønstre for områderne. Strateginotaterne danner grundlaget for målbeskrivelsen af de militære interesser i udarbejdelsen af drifts- og plejeplanerne.

2.1.10 Militærnatur

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har under titlen Militærnatur igangsat et projekt, hvor et delmål er at give forslag til en række konkrete tiltag, der kan dokumentere og udbygge synergien mellem militær arealanvendelse og en gunstig udvikling af naturen (Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, 2015). Tiltagene er rettet mod fem overordnede temaer, hvoraf arealplanlægning, kommunikation, ekstensivering, og habitatforstyrrelser er relevante i forbindelse med drifts-

og plejeplanlægning. Der gives forslag til flere delprojekter som kan danne inspiration i planlægningen af drift og pleje for Forsvarets arealer, og disse vil blive inddraget i nærværende plan i relevant omfang.

Figur 2-1: Holstebro Øvelsesplads

2.1.11 Konkret implementering

Drifts- og plejeplanerne vil i kraft af deres relativt lange gyldighedsperiode kun vanskeligt kunne anvendes som et iværksættelsesdokument til direkte dag-til-dag-implementering af konkret forvaltning. Den myndighed, der til enhver tid har ansvaret for den specifikke implementering af drifts- og plejeplanerne, omsætter planens aktivitetsoversigter til konkrete tiltag på det enkelte terræn og har desuden ansvaret for, at den enkelte aktivitet til enhver tid er i overensstemmelse med gældende lovgivning. Ved eventuel tvivl om, hvorvidt en given aktivitet kan gennemføres lovligt, skal dette altid afklares i samarbejde med Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse.

2.2 Konkret om drifts- og plejeplanen for Holstebro Øvelsesplads

Holstebro Øvelsesplads er beliggende umiddelbart sydvest for Holstebro By (Figur 2 1), og udgør ca. 1100 ha. Heraf udgør hede, der er beskyttet i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3 hele 570 ha, svarende til 51 % af det samlede areal. Hele øvelsespladsen ligger i Holstebro Kommune.

Der findes ingen internationale naturbeskyttelsesområder, de såkaldte Natura 2000-områder på Holstebro Øvelsesplads.

Øvelsespladsen grænser tæt op til Dragonkaserne, som er hjemsted for Jyske Dragonregiment. Kaserneområdet udgør ca. 38 ha.

Øvelsespladsen afgrænses mod nord af Vestre Plantage samt hovedvej 16 mellem Holstebro og

Ulfborg. I det nordvestligste hjørne afgrænses øvelsespladsen af en linje, der forløber ca. 1 km vest for Hestbjergvejen. Længere mod syd markeres øvelsespladsens vestlige grænse af Gryde Å og Vestvejen. Mod syd afgrænses området af bl.a. af Sognstrupvej og det sydligste område afgrænses mod øst af bl.a. Gryde Å

Fra nordspidsen til sydspidsen er øvelsespladsen 5,7 km lang, og fra øst til vest er den gennemsnitligt godt 2 km bred. Vestre Plantage i terrænets nordlige del, som ligger omsluttet mod vest, syd og øst af øvelsespladsen, ejes af Holstebro Kommune.

I den nordlige del af terrænet, helt op til Vestre Plantage, forefindes en stor, moderne skydebane for håndvåben. I den sydlige del forefindes en håndgranatbane, som dog ikke længere har godkendelse til kast med skarp håndgranat, og i den østlige del findes en civil flugtskydningsbane.

På terrænet forefindes også hundetræningsbaner samt diverse andre træningsfaciliteter.

2.2.1 Revideret drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads 2018-2033

Udarbejdelse af nærværende drifts- og plejeplan er påbegyndt i 2017 og har inddraget en række interne og eksterne interessenter. Processen er afsluttet i 2018 og er således videreførelse af den tidligere drifts- og plejeplan (Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Jydske Dragonregiment (2003)). I forbindelse med udarbejdelse af planen er der foretaget indsamling af data og viden for at evaluere den drift, der har været på øvelsespladsen i løbet af den foregående drifts- og plejeplanperiode.

Desuden er der foretaget besigtigelse af naturforholdene på terrænet, der sammen med en offentlig bioblitz og opdaterede naturdata fra myndigheder og foreninger danner grundlag

for en opdateret beskrivelse af de eksisterende naturforhold. Der er ikke udført nye systematiske botaniske registreringer eller nye registreringer af dyrelivet på øvelsespladsen, udover hvad der er observeret i forbindelse med de øvrige besigtigelser.

Der er afholdt møder med de militære brugere af øvelsespladsen i 2017, hvor en række ønsker til øvelsespladsens udvikling blev gennemgået. Efterfølgende er der med udgangspunkt i de militære målsætninger foretaget en afstemning af ønsker og behov for udviklingen af øvelsespladsen i forhold til den planlagte naturpleje for at opnå så stor synergi mellem aktiviteterne på terrænet som muligt. Planen er sendt i intern høring i november 2017 og i ekstern høring i december 2017.

3. MÅLSÆTNING

Dette kapitel beskriver målsætningen for Holstebro Øvelsesplads på kort og på lang sigt. Kort- og langsigtede målsætninger har fungeret som et arbejdsredskab under drifts- og plejeplanens udarbejdelse og er bestemmende for den fremtidige drift og pleje af øvelsespladsen.

3.1 Forsvarsministeriets generelle drifts- og plejemålsætninger

Målsætningen for driften af Forsvarsministeriets arealer er sammensat af mål for militær anvendelse, naturbeskyttelse og publikumshensyn. Disse mål konkretiseres og prioriteres i drifts- og plejemålsætningerne for de enkelte terræner. De generelle og langsigtede drifts- og plejemålsætninger hidrører fra en række af Forsvarsministeriets bestemmelser, der i planlægningsprocessen udmøntes til arealspecifikke og kortsigtede drifts- og plejemålsætninger for de enkelte arealer.

Målene opdeles i strategiske, taktiske og operationelle mål. De strategiske mål er langsigtede, mens både de taktiske og operationelle mål skal søges opfyldt indenfor planperioden. Målene er indbyrdes forbundet fra det overordnede og langsigtede til det konkrete og kortsigtede.

Målene opdeles i strategiske, taktiske og operationelle mål. De strategiske mål er langsigtede, mens både de taktiske og operationelle mål skal søges opfyldt indenfor planperioden. Målene er indbyrdes forbundet fra det overordnede og langsigtede til det konkrete og kortsigtede.

3.1.1 Militær anvendelse

Arealerne på Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner anvendes primært af Forsvarsministeriets egne enheder til uddannelsesmæssig brug. Desuden bliver arealerne anvendt af

Totalforsvarets øvrige myndigheder, politiet og beredskabsstyrelsen. Arealerne skal fremstå så varierede som muligt, så de over tid indeholder de terræntyper, der først og fremmest er behov for til militære uddannelser.

3.1.2 Naturbeskyttelse

Forsvarsministeriets arealer udgør i kraft af mange års militær anvendelse, ekstensiv drift og målrettet naturpleje nogle af de bedst bevarede naturområder i Danmark. Mange terræner er helt eller delvist udpeget som naturarealer af international betydning (Natura 2000-områder) med krav om en aktiv indsats for at sikre gunstig bevarelsesstatus for særligt udpegede naturtyper og arter, bl.a. gennem en indsats mod trusler som næringsstofberigelse, tilgroning, uhensigtsmæssig hydrologi og invasive arter.

Hertil kommer, at der på alle terræner potentielt forekommer arter, der kræver særlig beskyttelse fx odder, danske arter af flagermus, visse krybdyr- og paddearter samt insekt- og plantearter. Yngle- og rastesteder for dyr og planter omfattet af habitatdirektivets IV er bl.a. beskyttet i henhold til naturbeskyttelseslovens § 29 a og § 30, stk. 2. Ifølge Naturbeskyttelseslovens § 52 er kommuner endvidere forpligtet til at sikre en god plejetilstand på en række beskyttede naturtyper på offentlige arealer. Ifølge vejledningen til naturbeskyttelsesloven forudsættes, "at de statslige arealforvaltende myndigheder løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i en rimelig stand". Det er en generel målsætning, at Forsvarsministeriet aktivt bidrager til sikring af naturværdierne på de naturarealer, der er beskyttet af naturbeskyttelseslovens § 3.

Sikring af naturværdierne foregår i høj grad gennem en synergi med de militære aktiviteter, som gennem alle årene har bidraget med en påvirkning, der gør at Forsvarsministeriets øvelsesarealer udgør nogle af de bedste naturområder i Danmark. Retningslinjerne i drifts- og plejeplanerne bidrager til at sikre at denne synergi kan fortsætte.

Forsvarsministeriets arealer rummer ydermere andre væsentlige samfundsmæssige værdier i form af fortidsminder og andre kulturspor, som skal beskyttes.

3.1.3 Publikumshensyn

Hovedparten af Forsvarsministeriets terræner er tilgængelige for civilt publikum, når arealerne ikke anvendes til militær uddannelse. De skal derfor kunne danne ramme om gode oplevelser i forbindelse med såvel organiseret som uorganiseret brug. Publikums adgang formidles og kanaliseres hensigtsmæssigt i forhold til militære aktiviteter og faciliteter samt naturområder og arter, der kræver særlig beskyttelse mod forstyrrelser. Visse skydeområder, flyvestationer, depot- og tankområder, tekniske installationer mv. kan være permanent afspærret for publikum af hensyn til sikkerhed (FBE, 2011).

3.2 Konkrete drifts- og plejemålsætninger for Holstebro Øvelsesplads

De kort- og langsigtede målsætninger for Holstebro Øvelsesplads er sammensat af en række strategiske, taktiske og operationelle mål. De strategiske mål udtrykker de langsigtede mål for den fremtidige drift. De taktiske mål tager udgangspunkt i den kommende planperiode og er kontrollerbare på periodeniveau. De operationelle mål udgør de mest handlingsorienterede mål, der i lighed med de taktiske mål også er kontrollerbare indenfor planperioden. Samlet set tjener de taktiske mål til opfyldelse af de strategiske mål, ligesom de operationelle mål skal sikre opfyldelse af de taktiske mål. Ved hjælp af denne struktur er de strategiske, taktiske og operationelle mål sammenkoblede for at tydeliggøre den røde tråd gennem drifts- og plejeplanens dispositioner fra det overordnede til det konkrete niveau.

Målene opstilles skematisk for at lette overskueligheden og støtte både den løbende og den afsluttende evaluering af planen. Strukturen lægger op til opfyldelse af Forsvarsministeriets generelle beslutning om at sikre evaluering af drifts- og plejeindsatsen, jf. Forsvarets Miljø- og naturstrategi (Forsvarsministeriet, 2015). Målsætningerne for Holstebro Øvelsesplads fremgår af de følgende skemaer.

Mosebølle

3.2.1 Militære målsætninger

Det er et grundlæggende mål at bevare Holstebro Øvelsesplads til uddannelse af militære enheder i henhold til fastsatte produktionsmål med mulighed for udbygning af terrænet til opfyldelse af fremtidige uddannelsesbehov. Der henvises til strateginotat for Holstebro Øvelsesplads (Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, 2015).

STRATEGISK	TAKTISK	OPERATIONELT
Holstebro Øvelsesplads er Forsvarets største og vigtigste terræn for uddannelse af kampvognsenheder og pansrede enheder i øvrigt, bortset fra Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn. Forsvarets behov for Holstebro Øvelsesplads er stigende, og Forsvaret ønsker at udvide terrænet med henblik på at give det større bredde og dybde. Øvelsespladsen er en regional øvelsesplads og en del af øvelsesaksen Skive – Finderup – Karup – Holstebro. Holstebro Øvelsesplads er en ubetinget nødvendighed for uddannelsen af enhederne ved Jyske Dragonregiment. Det er en betinget nødvendighed for uddannelsen af enheder fra andre værn og myndigheder.	Øvelsespladsens eksisterende rammer bibeholdes og forbedres om muligt, idet der lægges vægt på, at de åbne arealer ikke gror til. Der sigtes mod en bredere men ekstensiv brug af de åbne arealer med henblik på at udnytte forstyrrelsen fra militære øvelser til at begrænse tilgroning/fjerne opvækst. Arealer, som tilgår efter eventuelle tilkøb, indpasses så de understøtter de nuværende rammer. Generelt ønskes et terræn med større åbne stræk med observations- og skudafstande over 2000 meter. Der ønskes rydning/ beskæring af bevoksningen flere steder. I visse områder ønskes spredte skovparceller. Der ønskes yderligere overgange over Gryde Å. Der ønskes en regulering af pansersporene omkring Kirkemøllebakke, hvor slitagen på terrænet er særligt stort, samt Oprettelse af modulære bykampsfaciliteter for at indøve kamp i by/bebyggelse. Etablering af en feltforhindringsbane. Etablering af styre- og bremsebane, etablering af en køregård Etablering af toiletfaciliteter centralt på øvelsespladsen.	Indledningsvis skal åbne områder, som er truet af tilgroning, genetableres som åbne områder. Herefter bør følgende iværksættes: (kapitel 7 og kortbilag 2 for konkrete aktiviteter) • Rydning af vedplanter for at sikre åbent og halvåbent landskab. • Beskæring af vedplanter for at skabe bedre udsyn. • Udtynding og rydning af vedplanteopvækst samt gyvel på bl.a. Lynghøje. • Rydning af levende hegn. For at opretholde de åbne heder og overdrev udarbejdes anvisning til kørsel på hele terrænet, så den militære brug ikke værner om tilgroning/træer og buske, men er med til at begrænse tilgroning ved at køre buske og træer ned i anviste områder. I afdeling 5 etableres mere skov i form af spredte parceller, som man kan bevæge sig opsidet med bæltekøretøjer mellem. Samtidig forbindes skovområder på Kirkemølle Bakke med Ny Tammestrup Plantage. Det undersøges, om det er muligt at udvide skovparcellen ved Tammestrup, så den strækker sig ned mod Simons Brink. Det undersøges, om det er muligt at etablere yderligere to overgange over vandløbene i terrænet. Den ene over Gryde Å mellem Lynghøje og Plantage 42, den anden over Hestbjerg Bæk. Visse af pansersporene omkring Kirkemølle Bakke markeres som tvangsspor, medens andre lukkes af hensyn til terrænet. Dette sker i snævert samarbejde med brugerne. Der udpeges områder til modulære bykampsfaciliteter, feltforhindringsbane, køregård og toiletfaciliteter, så disse hurtigt kan etableres når/hvis Forsvaret ønsker det.

3.2.2 Naturbeskyttelse

Målene for naturbeskyttelse retter sig særligt imod de store hedearealer og øvrige beskyttede naturtyper, herunder de beskyttede vandløb og de omkringliggende mosearealer.

STRATEGISK	TAKTISK	OPERATIONELT
BESKYTTET NATUR: Holstebro Øvelsesplads skal i videst mulige omfang bidrage til at bevare og udvikle den egns karakteristiske biologiske mangfoldighed	Beskyttede og ikke beskyttede naturtyper og levesteder sikres en hensigtsmæssig drift og pleje.	Der fjernes opvækst på beskyttet hede og overdrev, således at de bevares som lysåbne naturtyper. I beskyttede moser ryddes nogle steder for at få en lysåben vegetation, mens andre steder får lov at udvikle naturlig gammel sumpskov, hvor pile- og elletræer ældes. Søer og vandhuller holdes relativt lysåbne for at sikre levesteder for padder. Levesteder for arter, der er tilpasset lysåben natur sikres gennem en mosaik af slåede og ikke slåede arealer fordelt på hele øvelsespladsen.
BILAG IV-ARTER: Drifts- og plejeindsatsen skal understøtte raste- og levesteder for arter på Habitatdirektivets bilag IV.	Ved gennemførelse af drifts- og plejetiltag vil der blive indarbejdet foranstaltninger for at sikre, at den økologiske funktionalitet af eventuelle yngle- og rasteområder for bilag IV-arter på øvelsespladsen ikke påvirkes negativt.	Potentielle leve- og rastesteder for spidssnudet frø og stor vandsalamander tilgodeses ved at vandhullerne holdes lysåbne. Potentielle leve- og rastesteder for markfirben sikres igennem fastholdelse af områder der er vegetationsløse og med sandet jord. Potentiel forekomst af yngle- og rastesteder for odder sikres i forbindelse med ønsket om at anlægge to overkørsler af Gryde Å og Hestbjerg Bæk. Potentielle yngle- og rastesteder for flagermus i gamle træer bevares. Der skabes nye levesteder ved at plante løvtræer, hvoraf nogle får lov at blive gamle.
FORTIDSMINDER: Fortids- og kulturminder i om-rådet sikres.	Gravhøje afmærkes og beskyttes og bevares igennem hensigtsmæssig pleje.	De 26 gravhøje skal løbende friholdes for opvækst af ved-planter og afmærkningspæle skal kontrolleres. Det sikres, at placering af de beskyttede sten- og jorddiger er tydeligt afmærket på kort.

STRATEGISK	TAKTISK	OPERATIONELT
INVASIVE ARTER: Naturtyper og arter sikres generelt gennem en langsigtet bekæmpelse af invasive arter.	Særligt gyvel og glansbladet hæg bekæmpes for at holde arterne på et acceptabelt niveau. Der skal desuden være fokus på at forhindre spredning af japansk/kæmpe- pileurt, rynket rose og kæmpe- bjørneklo.	Glansbladet hæg, gyvel, japansk-/ kæmpe-pileurt, rynket rose, kæmpe-bjørneklo og bjerg-fyr bekæmpes løbende, hvor de forekommer på øvelsespladsen. Gyvel og glansbladet hæg er de mest udbredte arter og bekæmpelse af disse prioriteres for at minimere yderligere spredning. Der gennemføres forsøg med alternative bekæmpelsesmetoder for gyvel, da hidtil anvendte metoder har haft ringe effekt.
SKOV: Antal og størrelse af skove, bevoksninger og levende hegn fastholdes, såfremt de militære interesser ikke er i strid med dette.	Skove, bevoksninger og levende hegn vedligeholdes evt. med genplantninger efter behov. Der foretages ikke egentlig skovdrift i skovene. Nålebeplantninger udskiftes løbende med løvskov eller blandet nåle- og løvtræer, hvor der er militære behov, der taler for stedsegrøn beplantning.	Genplantninger foretages med hjemmehørende arter af træer og buske. Etablering og vedligeholdelse af levesteder for øvelsespladsens arter knyttet til skove og andre beplantninger fremmes gennem den øvrige naturforvaltning, herunder sikring af strukturel diversitet og artsdiversitet i beplantningerne.

3.2.3 Publikumshensyn

STRATEGISK	TAKTISK	OPERATIONELT
Øvelsespladsen skal fortsat kunne anvendes rekreativt under hensyn til militære interesser.	Offentlig adgang til øvelsespladsen sikres efter de til enhver tid gældende regler. Publikumshensynet tilgodeses ved udarbejdelse af foldere og andet materiale rettet mod de besøgende.	Opdatering af information om adgangsmulighederne til øvelsespladsen udarbejdes, herunder forbud mod benyttelse af drone. Udarbejdelse af ny publikumsfolder samt opdatering af informationstavler inden for de første år af den nye planperiode.

4.STATUS

Dette kapitel giver en status for forholdene på Holstebro Øvelsesplads ved planperiodens start. Status indeholder en beskrivelse af ejendomsforhold, militære aktiviteter, arealanvendelse, naturværdier og publikumshåndtering.

Udarbejdelse af statusafsnittet i denne drifts- og plejeplan bygger på et bredt grundlag af data og information, herunder oplysninger fra den udløbne drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads (Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Jyske Dragonregiment, 2003), Evaluering af drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads 2003 – 2018 (Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjeneste, 2014) og Danmarks Arealinformation og den gældende vandområdeplan. Hertil kommer information fra lokale ressourcepersoner og institutioner. Der henvises i øvrigt til Forsvarsministeriets hjemmeside for oplysninger om Forsvarsministeriets naturforvaltning.

4.1 Historie

Holstebro Øvelsesplads hører ind under Distrikt Vestjylland. Drift og pleje af Holstebro Øvelsesplads varetages af den til enhver tid ansvarlige

myndighed. Ved denne drifts- og plejeplans vedtagelse er dette personel fra Naturdriftselementet i Kundesektionen (KKS) ved Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse.

En fyldestgørende beskrivelse af den tidlige historie om Holstebro Kaserne kan findes i den tidligere drifts- og plejeplan (Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Jyske Dragonregiment, 2003). Øvelsespladsen blev erhvervet i 1951, og har ikke udviklet sig nævneværdigt i størrelse og funktion siden 1968, hvor Bovtrupområdet i den sydlige del af øvelsespladsen blev tilkøbt. Betonsporet til transport af tunge køretøjer ud i terrænet blev anlagt i 1959 og sikrer fortsat, at der ikke er for stort slid på den nord-syd gående hovedfærdselsåre.

4.2 Landskab og geologi

Holstebro Øvelsesplads er et vidtstrakt og meget naturskønt område. Med sine over 1100 hektar er det forsvarets tredje største øvelsesplads. Det er overvejende et åbent, svagt kuperet hede-landskab, som er gennemskåret af Gryde Å og sidevandløbene Pilkmosen Bæk, Hestbjerg Bæk og

Hedeflade på Hestbjerg omkring Danehøje

Pilkmosen

Bovtrup Bæk. Tidligere marker fra de oprindelige gårde Harrestrup og Bovtrup er nu græssletter med naturlig overdrevs- og hedeflora. Lavningen omkring Pilkmose Bæk i terrænets nordlige del er omgivet af ret høje skrænter til begge sider med højdedragene Kirkemølle Bakke mod øst og Hestbjerg mod vest.

Mod syd ved den gamle gård Bovtrup er der inden for de senere år etableret en stor, kunstig sø, Bovtrup Sø, som nu falder naturligt ind i landskabet. Bortset fra denne sø rummer øvelsespladsen kun få vandhuller. Spredt over hele terrænet er der buske, træer og nåletræsparcer samt løvkrat og levende hegn. De levende hegn markerer de oprindelige markskel. En bevoksning af særlig landskabelig og naturmæssig interesse er det gamle egekrat mod syd ud til Sognstrupvej, kaldet Bovtrup Ege.

Geologisk set ligger øvelsespladsen på den nordøstlige del af Skovbjerg Bakkeø, der er et af de områder i Vestjylland, der under sidste istid ikke var isdækket og derfor består af aflejringer fra næstsidste istid.

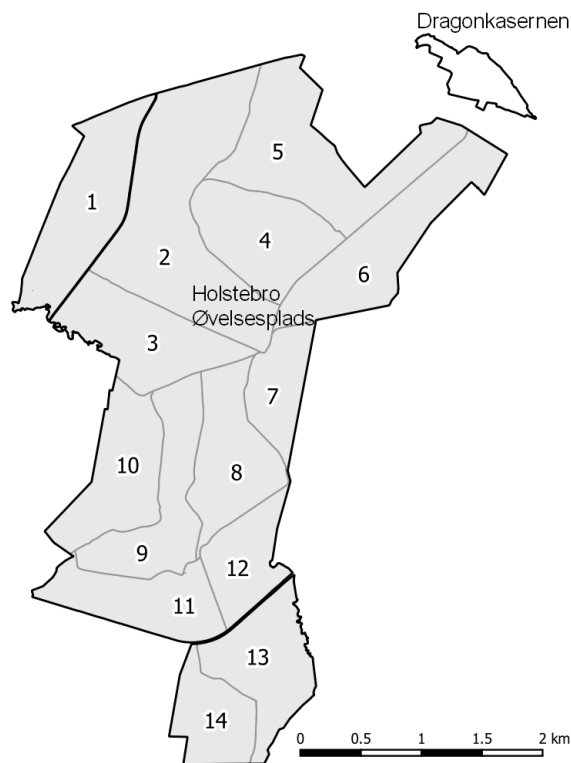
Gravhøje og bopladser

På Holstebro Øvelsesplads findes der 26 gravhøje fordelt i fem områder. De to mest markante områder er Hestbjerg helt mod nord, hvor de markante syv gravhøje "Danehøje" ligger, samt 'Kæmpehøje', der ligger mellem Harresletten og Dyrby Vestergård centralt i terrænet. Der er endvidere i Gryde ådal stedfæstet flere bopladser fra stenalderen.

Sten- og jorddiger

Der er kun registreret få beskyttede jord- eller stendiger jf. Kortbilag 1 på Holstebro Øvelsesplads. Det længste og mest markante er et øst-vestgående dige syd for Harresletten mellem Gryde Å og Østvejen, der er gennemskåret af øvelsespladsens centrale veje og panserspor.

4.3 Ejendomsoversigt og kortgrundlag

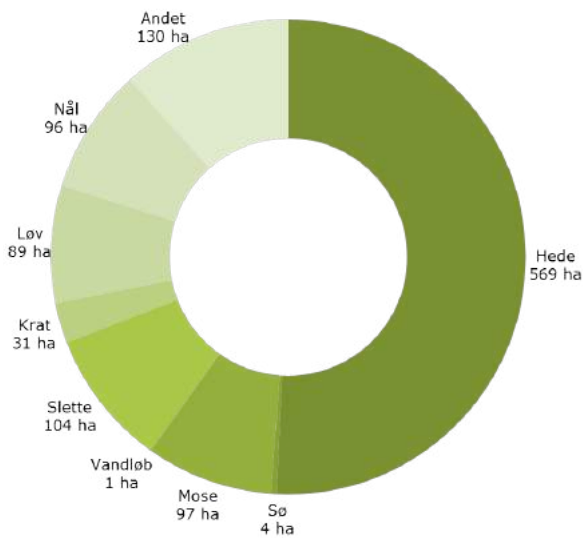
Figur 4-1: Oversigt over Holstebro Øvelsesplads. Øvelsespladsens afdelinger er angivet.

4.3.1 Øvelsespladsen og dens inddeling

Holstebro Øvelsesplads er omfattet af 14 afdelinger. Afdelingsnumrene fremgår af Figur 4-1. Som grundlag for planlægningen af drift og pleje er afdelingerne inddelt i en række litra, dvs. driftsenheder, der er ensartede med hensyn til terræn, naturtype, anvendelse og vækstforhold.

4.3.2 Arealfordeling

Arealfordelingen på Holstebro Øvelsesplads på tidspunktet for opstart af planlægningsarbejdet (2017) fremgår af Figur 4-2. Det fremgår af figuren, at hede udgør hovedparten af arealet, men også at løv- og nåleskove udgør en stor del af det samlede areal.

Figur 4-2: Overordnet arealanvendelse på Holstebro Øvelsesplads

Kategorierne sø, mose og hede svarer til de §3-beskyttede naturtyper i området mens slette dækker over åbne græsarealer. Krat defineres som områder med mindre vedplanter, som ikke danner en egentlig skov, og er identificeret ud fra tidligere kortlægning og nyeste luftfotos fra området. Kategorien andet dækker over veje, bygninger, militæranlæg som fx skydebane mm.

4.3.3 Naboforhold

Den nordlige del af øvelsespladsen grænser op til Veste Plantage og hovedvej 16 mellem Holstebro og Ulfborg. Vestre Plantage er ejet af Holstebro Kommune. Den nordøstlige del af øvelsespladsen ligger desuden tæt på Holstebro by. Den resterende del af øvelsespladsen er omgivet af åbent land, domineret af private landbrug. Mod øst afgrænses terrænet bl.a. af Gryde Å og Østvejen mod Harrestrup. Mod vest udgøres grænsen af en linje, der løber ca. 1 km vest for Hestbjergvej (Figur 2-1). Mod syd afgrænses øvelsespladsen af Sognstrupvej.

4.3.4 Kortmaterialer

På grundlag af luftfotos, feltbesigtigelser, matrikelkort og tidligere kort er der udarbejdet to kort til denne drifts- og plejeplan.

- Grundkort (Kortbilag 1).
- Aktivitetskort (Kortbilag 2).

Grundkort, kortbilag 1

Grundkortet viser status for arealanvendelsen på tidspunktet for opstart af planlægningsarbejdet (2017). I princippet medtages alt af betydning for drifts- og plejeplanlægningen. Kortet anvendes som grundlag for aktivitetskortet, samt for tema-kort udarbejdet i tilknytning til planen.

Gryde Å

Stenvad Hede

Aktivitetskort, kortbilag 2

Aktivitetskortet er en grafisk illustration af de fremtidige forskrifter og retningslinjer beskrevet som aktiviteter i drifts- og plejeplanen. Systematikken er her, at der med farver og forskellige signaturer angives de områder, hvor der gennemføres særlige aktiviteter og plejeforanstaltninger. I visse tilfælde, f.eks. ved aktiviteter med meget begrænset arealstørrelse, eller hvor aktiviteten dækker hele øvelsespladsen, er tiltagene udeladt af det trykte kort.

4.4 Militær anvendelse

Holstebro Øvelsesplads forvaltes af Jyske Dragonregiment, og anvendes i hovedsagen af de til Holstebro Garnison hørende enheder, men også af andre af Hærens enheder samt af Hjemmeværnsdistrikt 21, Holstebro Luftmeldekorps, Holstebro Politi, Hærens skoler og andre garnisoner i nærområdet samt civile klubber. Herudover anvendes øvelsesterrænet til gennemførelse af større øvelser ledet af brigader.

Med henblik på uddannelse af soldater til Jyske Dragonregiment anvendes Holstebro Øvelsesplads til øvelser for både pansrede køretøjer og

infanteri. Området rummer endvidere en række faciliteter i form af skydebaner, minimortèrbane, sprængningsområder, kampvognsminibane, laserafstandsbaner for kampvogne, håndgranatbane samt feltforhindringsbane.

Holstebro Øvelsesplads benyttes intensivt, idet der afholdes øvelser af forskellig karakter i hele terrænet, i princippet på alle hverdage hele året igennem, ofte også i nattetimerne. I weekenderne benyttes terrænet navnlig af Hjemmeværnet.

Øvelsespladsen er præget af den intensive bæltekørsel, som foregår både i afmærkede spor, men i høj grad også uden for sporene spredt i terrænet. Denne aktivitet og mulighed er en af styrkerne ved øvelsespladsen i forhold til andre øvelsesterræner, hvor der ofte er flere restriktioner i forhold til intensiv forstyrrelse. Størst aktivitet og forstyrrelse af vegetationen ses i områderne Kirke-mølle Bakke, udfletningen mod syd og sydvest fra Betonvejen ud over Harresletten, Plantage 42, Lynghøje samt skrænterne ved Hestbjergvej nord for Dyrby Vestergård. Forstyrrelsen er i et moderat omfang gavnlig for naturen, idet den medvirker til begrænse tilgroning og holde

Kørsel med bæltekøretøj øst for Betonvejen.

arealet lysåbent, hvilket er positivt for hede- og overdrevsvegetationen og de her tilknyttede lyskrævende arter.

Opsiddet og afsiddet øvelsesvirksomhed foregår generelt i hele terrænet. Også i sommerperioden juni/juli må der forventes et vist - om end svagere - pres på øvelsesterretøjet for så vidt angår kørsel med bæltekøretøjer.

Terræntildeling til øvelsesvirksomhed forestås af Distrikt Vestjylland, idet værnepligtsenheder fast har tildelt den nordlige del af øvelsespladsen til uddannelse. Ved tildeling af terræn anvendes følgende retningsgivende prioritering: Der gives første prioritet til uddannelse af mønstrede enheder – primært lokale enheder. Anden prioritet gives til enhedsuddannelse af enheder til international tjeneste. Tredje prioritet giver til enhedsuddannelse af lokale enheder. Fjerde prioritet gives til anden uddannelse ved lokalt garnisonerede enheder. Femte prioritet gives til uddannelse fra eksterne enheder og andre værn, og laveste prioritet gives til ikke-militære aktiviteter.

4.5 Naturbeskyttelse

Holstebro Øvelsesplads er primært et hedelandskab og består af naturtyper, der er betinget af en vedvarende forstyrrelse, som fx færdsel, afbrænding eller afgræsning. Det er på de store hedearealer samt i ådalene at øvelsespladsens største naturværdier forekommer. Den højeste naturtilstand findes på Stenvad Hede og omkring Gryde Å i den sydlige del af øvelsespladsen, hvor der bl.a. findes både guldblomme, engblomme, kattefod og plettet gøgeurt.

Terrænet er intensivt benyttet, lokalt med synlig slitage efter øvelsesaktiviteter, men det er alligevel nødvendigt med en fokuseret naturpleje for at vedligeholde den åbne hede. Der har i årene 2000 til 2004 været foretaget større førstegangss-

Engblomme

rydninger af opvækst af træer og buske, men området kræver en fortløbende indsats for at forhindre tilgroning med vedplanter. Et af målene med nærværende drifts- og plejeplan er at opnå en større synergi mellem den militære brug og naturpleje, for derved at give mulighed for bredest mulig brug af terrænet, opnå en bedre naturtilstand begrænse ressourcer til ren naturpleje.

Ud over de store hedearealer rummer Pilkmosen og mosearealerne langs Gryde Å og Pilkmosen Bæk også betydelige naturværdier. Områderne har ligget hen til naturlig succession i sidste planperiode, og der har flere steder udviklet sig et gammelt pilekrat med en rig urte- og mosflora i bunden. I Pilkmosen findes også mere lysåben mosevegetation med tørvemosser og arter som liden- og rundbladet soldug, hvid næbfrø og benbræk.

Endvidere har de mindre skove og beplantninger på øvelsespladsen en ganske høj artsdiversitet. Der er mange forskellige arter af træer og buske repræsenteret, og skovenes lysninger og skovbryn skaber gode levesteder for bl.a. fugle og insekter.

Der gives i det følgende en status for naturværdierne på Holstebro Øvelsesplads. Rækkefølgen

Plettet gøgeurt

af beskrivelserne følger beskyttelsesniveauet, således at naturværdier med det højeste beskyttelsesniveau beskrives først. Til slut beskrives natur, som ikke er beskyttet herunder invasive arter (Figur 4 2).

4.5.1 Vandområder

Vandområdeplan 2015-2021 for Vandområdedistrikt Jylland og Fyn er udarbejdet efter bestemmelserne i miljømålsloven (Miljø- og fødevareministeriet, 2017b), som lovmæssigt implementerer EU's vandrammedirektiv (direktiv nr. 2000/60/EF af 23. oktober 2000) i Danmark. Vandområdeplanen skal ifølge lovgivningen sikre, at vandløb, søer, kystvande og grundvandsforekomster som udgangspunkt opfylder miljømålet "god tilstand" inden udgangen af 2021. Endvidere skal det sikres, at eventuelle forringelser af tilstanden for vandområderne forebygges.

Inden for øvelsespladsen er både den kvantitative og den kemiske tilstand af de regionale grundvandsforekomster god. Samlet er tilstanden af de

regionale grundvandsforekomster således også god. Gryde Å og Pilkmose Bæk er begge målsat i vandområdeplanen. Gryde Å har en samlet dårlig tilstand på baggrund af en dårlig tilstandsklasse for fisk. I Gryde Å er der dog opstrøms tilløbet fra Hesselbæk konstateret gydning af laks ifølge oplysninger fra Holstebro Kommune (Holstebro Kommune 2018). Tilstandsklassen for smådyr og planter er begge gode (Miljø- og fødevareministeriet, 2016b). Pilkmose Bæk har en samlet ringe tilstand på baggrund af en ringe tilstandsklasse for fisk. Tilstandsklassen for planter er ukendt og tilstandsklassen for smådyr er god. Ingen af søerne på øvelsespladsen er tilstandsvurderet eller målsat i vandområdeplanen.

Med hensyn til vedligeholdelse af vandløb opdeles vandløbsloven vandløb i offentlige og private. De private vandløb er oftest mindre vandløb, hvor vedligeholdelsen påhviler de tilgrænsende lodsejere. De offentlige vandløb bliver vedligeholdt af kommunen efter vandløbsregulativer, der skal foreligge for hvert vandløb. Vandløbene på Holstebro Øvelsesplads er private (bortset fra to mindre strækninger af Pilkmose Bæk og Hestbjerg Bæk), og skal som følge heraf vedligeholdes af Forsvarsministeriet.

Det er den offentlige vandløbsmyndighed (Holstebro Kommune), der er ansvarlig for indsatsen til opfyldelse af målsætninger i vandområdeplanen for øvelsespladsens vandløb.

4.5.2 Bilag IV-arter

EU's habitatdirektiv foreskriver særlig beskyttelse af en række plante- og dyrearter (EU, 1992). Denne indsats skal ske såvel indenfor som udenfor Natura 2000-områderne. Til gengæld er der ikke, som for udpegningsgrundlaget for Natura 2000-områderne, krav om, at der skal ske en aktiv indsats, men aktiviteter må ikke medføre drab eller forstyrrelse med skadelig virkning for

arterne eller beskadige eller ødelægge arternes yngle- og rastesteder. Ifølge faglig rapport nr. 635/2007 fra Danmarks Miljøundersøgelser (Søgaard & Asferg, 2007) er der registreret følgende Bilag IV-arter i de 10 x 10 km UTM-kvadrater, som omfatter Holstebro Øvelsesplads: odder, vandflagermus og sydflagermus, stor vandsalamander og spidssnudet frø. Der er ikke registreret bilag IV-arter på Holstebro Øvelsesplads ved besigtigelserne i forbindelse med udarbejdelse af nærværende drifts- og plejeplan, men odder er kendt fra området. Der er ikke indberettet fund af bilag IV-arter på offentligt tilgængelige naturdatabaser (Danmarks Arealinformation, Fugle og Natur). Da øvelsespladsen indeholder egnede levesteder for flere bilag IV-arter, og da arterne ikke er eftersøgt målrettet, kan det ikke udelukkes, at der kan findes flere arter omfattet af habitatdirektivets bilag IV. Alle bilag IV-arter der potentielt kunne findes på Holstebro Øvelsesplads omtales i det følgende.

Odder

Odder lever i tilknytning til vandløb og vådområder, hvor den især forekommer i søer og moser med store rørskovsområder. Tætheden af odder er aldrig særlig stor, da arten kræver meget plads, ofte mere end 10 km vandløb. Odderen kan parre sig over hele territoriet året rundt og ungerne fødes i en sikker hule i et afsides, uforstyrret beliggende sø- eller moseområde, ofte en forladt rævegrav eller blot et hulrum under en trærod i åbrinken. Arten er udbredt og almindeligt forekommende i egnede naturområder i det meste af Jylland. I forbindelse med det nationale overvågningsprogram for natur (NOVANA) er der fundet spor efter odder i Gryde Å.

Flagermus

Sommeropholdsstederne for flagermus findes ofte i hulheder, sprækker, spættehuller mv. i træer og i forskellige slags bygninger. Om vinteren er de foretrukne opholdssteder lokaliteter, der er be-

skyttede mod prædatorer, og som er uforstyrrede og frostfrie, men med lave plusgrader (fx kalkhuler, hule træer, kældre eller lofter). Forskellige arter har forskellige præferencer, f.eks. bygninger eller hulheder i træer. Vandflagermus er afhængig af åbne vandflader til fødesøgning, men ellers trives flagermus generelt i et varieret landskab.

På Holstebro Øvelsesplads findes der ingen skovområder med mange gamle træer, der vurderes at være egnede som yngle- og rastested for flagermus. Det kan dog ikke afvises, at der forekommer spredte forekomster af egnede træer på øvelsespladsen. I forbindelse med fældning af træer skal der derfor være opmærksomhed på gamle træer og træer med hulheder og sprækker, der eventuelt kan være egnede flagermustræer. De mange levende hegn og skovbryn på Holstebro Øvelsesplads udgør velegnede ledelinjer i landskabet, som flagermus bruger ved bl.a. fødesøgning. Der er kun få vandhuller på øvelsespladsen, men der findes mange lavninger, som periodevis er vandfyldte. Det vurderes, at de vandfyldte lavninger og det varierede landskab med stort naturindhold må antages at tiltrække mange insekter som flagermusene lever af. Derfor vurderes at øvelsespladsen at have stor værdi som fourageringsområde for flagermus.

Padder

Stor vandsalamander lever og yngler om foråret og sommeren i rene, solbeskinnede vandhuller, helst uden fisk og ænder som æder dens yngel. Om efteråret går den gerne på land og lever i skove, haver og nær bygninger, hvor den finder skjul i huller i jorden, under grene og blade, eller i sprækker i bygninger til vinterdvalen. Den er mest aktiv i nattetimerne og skjuler sig om dagen.

Spidssnudet frø yngler i mange slags vådområder, lige fra ganske små vandhuller til bredzonen af store søer, og fra helt overskyggede ellesumpe

til fuldstændig lysåbne vandhuller. Spidssnudet frø er i høj grad afhængig af, at der nær ynglestederne findes gode rastesteder på land. De bedste rastesteder på land er enge og moser, hvor de fouragerer og raster uden for ynglesæsonen.

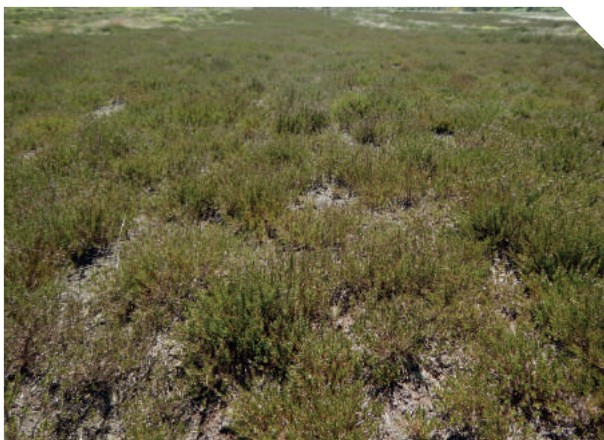
Der er 15 vandhuller inden for Holstebro øvelsesplads, som potentielt kan fungere som ynglesteder for padder. Yderligere forekommer der fugtige krat langs vandløbene, som også kan udgøre levesteder for padder. Vandhullerne ligger dog meget spredt på øvelsespladsen, og der forekommer kun ganske få områder med fugtige forhold. Spidssnudet frø er registreret i et vandhul syd for Sognstrupvej tæt på øvelsespladsen, og det vur-

deres, at denne art også med stor sandsynlighed kan findes på Holstebro Øvelsesplads.

Birkemus

Birkemus er registreret i et område ved Storåen lige syd for Naur samt ved Idom Å nær Idom vest for Holstebro. Der er ingen fund af birkemus umiddelbart syd for øvelsesterrænet og arten er aldrig eftersøgt på Holstebro Øvelsesplads.

Øvelsesterrænet opfylder de væsentligste parametre til et levested til birkemus, nemlig mange fugtige arealer og tæt græs/urtevegetation. Derudover er det erfaringen, at mange af de gamle hede / plantageområder rummer birkemus, og sidst men ikke mindst synes ådale at fungere

Stenvad Hede, der er domineret af ensaldrende hede-lyng efter afskrælning af tørv.

Guldblomme som bl.a. forekommer på Stenvad Hede og ved Kæmpehøje.

Hedemose i Pilmosen.

Mose med fugtigt krat langs Gryde Å.

som spredningskorridorer for arten. Både Storåen og Idom Å er godt forbundet til øvelseterrænet via åer, og det vurderes, at birkemus med en vis sandsynlighed kan findes på arealerne.

4.5.3 Nationalt beskyttet natur

På Holstebro Øvelsesplads er størstedelen af området beskyttet i henhold til naturbeskyttelsesloven § 3. I henhold til § 3 er det ikke tilladt at ændre tilstanden af de beskyttede naturtyper (Miljø- og fødevarerministeriet, 2017a). Såfremt et areal udvikler en naturtype, som medfører en ny beskyttelse, vil der normalt efter naturbeskyttelsesloven være mulighed for at fortsætte hidtidig anvendelse, jf. afsnit 2.1.7.

De beskyttede områder udgøres af

- 12 vandhuller, ca. 4 ha
- ca. 97 ha mose
- ca. 570 ha hede
- to § 3-beskyttede vandløb, Gryde Å og Pilkmoede Bæk

I det efterfølgende gives en beskrivelse af de beskyttede naturtyper, som forekommer på Holstebro Øvelsesplads.

Hede

Hede udgør over halvdelen af arealet på Holstebro Øvelsesplads (570 ha) og er dermed den mest dominerende naturtype og et karakteristisk landskabselement (se kortbilag 1). Hederne på Holstebro Øvelsesplads kan overordnet inddeles i to typer. Den ene type er domineret af dværgbuske, herunder hedelyng og revling. Den anden type er domineret af græsser, herunder blåtop og bølget bunke. Heden kan være mere eller mindre tilgroet i selvsået krat eller gyvel. På Holstebro Øvelsesplads er det især hedearealerne i terrænets nordlige del omkring Vestre Plantage, Pilkmosen og Hestbjergvej, som er under tilgroning. De mest værdifulde heder er Stenvad Hede i sydøst, samt den store hedeblade omkring

Kæmpehøje i terrænets centrale del. Den østlige del af Stenvad Hede der skråner ned mod Gryde Å har en meget høj kvalitet med en værdifuld flora med bl.a. store bestande af guldblomme og kattedod samt spredt forekomst af plettet gøgeurt. På den højere beliggende og flade del af heden er vegetationen mere trivial og bærer præg af tidligere tørveafskrælning og graveaktiviteter. Stenvad Hede har i den forrige planperiode været friholdt for al øvelsesaktivitet, men for at skabe dynamik på den flade del af heden og for at bekæmpe tilgroning med blåtop og glansbladet hæg undersøges muligheden for lettere militære øvelsesaktiviteter i området (se afsnit 5.2).

Mose

På Holstebro Øvelsesplads er der registreret ca. 98 ha med beskyttede moser. Moserne findes primært i de fugtige ådale langs vandløbene Gryde Å og Hestbjerg Bæk (Se kortbilag 1). Moserne er forholdsvis næringsrige og dominerede af tæt pilekrat. Mange steder er pilekrattet relativt gammelt og med lysninger og høje urter og mange mosser under kronetaget. Langs Gryde Å er der registreret en bestand af engblomme. Langs Pilkmoede Bæk findes næringsfattig hedemose med bl.a. smalbladet kæruld og tørvemos.

Søer og vandhuller

Der findes 15 § 3-beskyttede søer og vandhuller på Holstebro Øvelsesplads (Se kortbilag 1). Heraf er tre af søerne etableret for nylig (efterår 2016). De tre nye vandhuller er lavvandede og ligger i forlængelse af hinanden syd for Vestre Plantage. De større søer på øvelsespladsen er Ny Tammestrup Sø vest for Dyrby Vestergård (V09), PMV-søen ved Pilkmoede Bæk (V06) og den store Bovtrup Sø (V03). Foruden de tre nye vandhuller er Bovtrup Sø og de to okkerfældnings søer ved Hestbjerg Hus (V01 og V08) i den sydvestlige del af området også kunstigt anlagt. I Morterområdet i den sydligste del af terrænet er to mergelgrave (V02 og V04) ryddet for vedplanter langs brinker-

ne, rensset op og terrænreguleret, så de er blevet mindre dybe og med mindre stejle brinker.

Vandløb

Der findes fire vandløb på øvelsespladsen, den store Gryde Å, som slynger sig ureguleret ned midt gennem terrænet og danner skelgrænse mod sydøst, samt tre mindre tilløb til denne: Pilkmose Bæk i nord, Hestbjerg Bæk i sydvest samt Bovtrup Bæk i syd, som kommer fra Bovtrup sø (Se kortbilag 1). Alle vandløbene på øvelsespladsen har rent og hurtigt strømmende vand. Gryde Å er hovedvandløbet og har en bundbredde på ca. 2 meter og et forløb i fugleflugtslinje på knap 6 km gennem terrænet. Forløbet af Gryde Å er

stærkt slynget og stort set naturligt. Vandkvaliteten er meget fin, og foruden odder og bæver lever der flere sjældne insekter i vandløbet.

I 2016 etablerede bævere en dæmning i Gryde Å nord for Sognstrupvej, som voldte problemer for vandrende laks og ørred i det nyrestaurede vandløb nord for Holstebro Øvelsesplads. Bæver er genudsat i Vestjylland i 1999 og skaber mange steder en god naturlig dynamik i vandløb, som tvinges til at lave nye mæanderende forløb. På øvelsespladsen kan bæver således også medvirke til at skabe øget dynamik i form af skiftende oversvømmede områder, som kan udnyttes til øvelsesformål og samtidig gavne naturen.

Gryde Å.

Kongeguldsmed registreret nær Gryde Å og Pilkmose Bæk. Arten er relativt sjælden i Danmark og lever i rent og hurtigt strømmende vand.

Ny Tammestrup Sø, som for nyligt er ryddet for krat.

Renoveret vandhul øst for Åbro.

Fredet gravhøj I afdeling 8 med afmærkningspæle der sikrer kørsel i den rette afstand.

4.5.4 Fredede områder

Der er ingen fredede områder eller forslag hertil på Holstebro Øvelsesplads

4.5.5 Fredede arter

Ud over de arter, der er optaget på Habitatdi-
rektivets bilag IV (se afsnit 4.5.2), er en række
dyr og planter fredet i henhold til artsfrednings-
bekendtgørelsen (Miljø- og fødevareministeriet,
2017a). Fredede dyr og planter må ikke samles
ind eller slås ihjel, og planter må ikke fjernes fra
deres voksested. Artsfrednings-bekendtgørelsen
omfatter alle arter af padder og krybdyr samt ulv,
visse insekter og planter. Desuden er alle arter af
fugle og pattedyr fredet, med mindre der er fast-
sat jagttid for den i Bekendtgørelse af lov om jagt
og vildtforvaltning (Miljø- og fødevareministeriet,
2017c).

På Holstebro Øvelsesplads er der kendskab til føl-
gende fredede arter: Almindeligt firben, butsnud-
et frø, skrubtudse, lille vandsalamander, snog,

hugorm, stålorm, bæver, majgøgeurt og plettet
gøgeurt, samt øvrige fugle og pattedyr uden
jagttid. Desuden må det forventes, at ulv også
forekommer på øvelsespladsen, da der findes en
ulvefamilie syd for Holstebro som blev observeret
med unger i 2017.

4.5.6 Fortidsminder

På Holstebro Øvelsesplads findes der 26 gravhø-
je, der er fredede og beskyttede efter museums-
lovens §§ 29e og 29f (Kulturministeriet, 2014) og
naturbeskyttelseslovens § 18 (Miljø- og fødevare-
ministeriet, 2017) (Se kortbilag 1). Ifølge muse-
umsloven er det ikke tilladt at ændre tilstanden
af fortidsminderne, og ifølge naturbeskyttelses-
loven er det ikke tilladt at foretage ændringer
i tilstanden af arealet inden for 100 m fra de
beskyttede fortidsminder.

Gravhøjene er fordelt på fem områder. De to
mest markante er "Danehøje", som er en gruppe
på syv markante gravhøje, der ligger på hede-

Fredet gravhøj i skovbevoksning i afdeling 6.

Fredet gravhøj på hedeareal i afdeling 1.

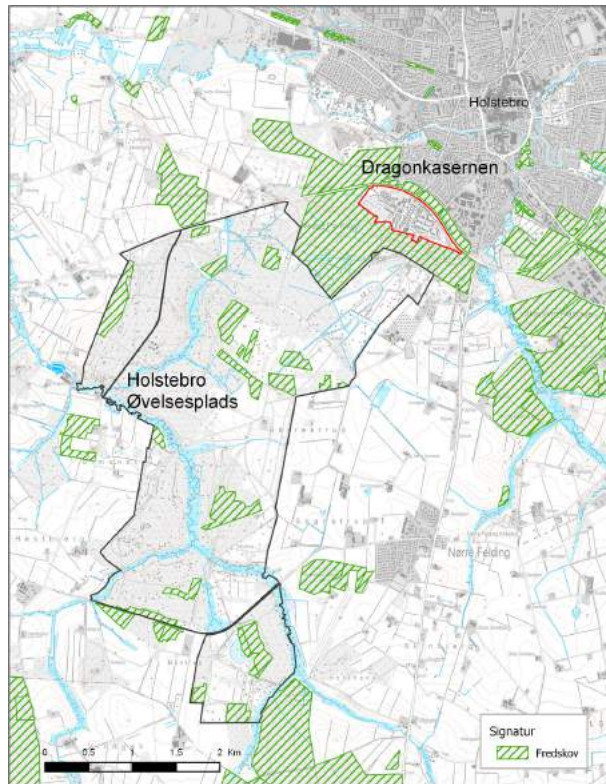
fladen på Hestbjerg i den nordlige del af øvelsespladsen, og "Kæmpehøje", der også er en gruppe på syv markante gravhøje, som ligger på det centrale hedeareal mellem Harresletten og Dyrby Vestergård. Gravhøjene er alle synlige i landskabet. Dee er markeret med pæle for at undgå, at militær kørsel kommer for tæt på, og de holdes løbende fri for opvækst af vedplanter. For de gravhøje, der er beliggende i skovområder, sker tilgroning hurtigere end på hedearealer, og her kræves derfor en hyppigere plejeindsats. Jævnfør museumslovens § 27, stk. 2, skal gravearbejder standses, hvis der under jordarbejde findes spor af fortidsminder (strukturer, konstruktioner, bygningsgrupper, bopladser, grave og gravpladser, flytbare genstande og monumenter). Fortidsmindet skal straks anmeldes til det nærmeste statslige eller statsanerkendte kulturhistoriske museum. På hele øvelsespladsen, men især omkring gravhøjene, skal der derfor være fokus på muligheden for historiske fund ved gennemførelse af øvelsesaktiviteter, der omfatter gravearbejde.

4.5.7 Beskyttede sten- og jorddiger

Der er registreret enkelte beskyttede sten- og jorddiger på Holstebro Øvelsesplads (Se kortbilag 1). Digerne er omfattet af museumsloven (kulturministeriet, 2014) og digebekendtgørelsen (Kulturministeriet, 2013) og er beskyttede mod tilstandsændringer, dvs. de må ikke gennembrydes, og der må ikke graves i dem.

4.5.8 Fredskov

En væsentlig del af beplantningerne på Holstebro Øvelsesplads er registreret som fredskov (Se Figur 4 3). Det drejer sig om Stenvad Plantage, Plantage Syd, Campingpladsen, Bovtrup Ege, Åhus Plantage, store dele af Kirkemølle Bakke og Plantage 42 samt mindre spredte skovområder. Størstedelen af fredskovsområderne er nåleskov. Undtagelser er Bovtrup Ege og Stenvad Plantage, som overvejende består af løvskov.

Figur 4-3: Fredskovsarealer på Holstebro Øvelsesplads (og på naboarealer) angivet med grønt.

4.5.9 Øvrige naturforhold

I det følgende beskrives naturforhold på Holstebro Øvelsesplads, som ikke er beskyttet natur.

Rødlistede arter

Som en del af udarbejdelsen af drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads er der foretaget en række feltbesigtigelser og bioblitz med registreringer af vegetation, fugle og insekter. Desuden er der indhentet registreringer fra databaser på Danmarks Miljøportal, Dansk Ornitologisk Forening og Fugle og Natur. En artsliste for øvelsespladsen findes i bilag 1. Der er ikke registreret arter på Holstebro velsesplads, som er vurderet som kritisk truede (CR) på den danske Rødliste, men der er fundet arter i kategorierne moderat truet (EN) og næsten truet (NT).

Slette

På Holstebro Øvelsesplads findes store sammenhængende områder med slette, med den centrale Harreslette som den mest karakteristiske (se kortbilag 1). Slettearealerne er ikke omfattede af naturbeskyttelsesloven, og er typisk tidligere landbrugsjord, som blev tilkøbt i 1968. Slettearealerne har siden da henligget uden gødskning, sprøjtning eller jordbehandling, og fremstår i dag som store, flade sandmarker med tørbundsflora, uden dog at kunne karakteriseres som hverken overdrev eller hede i naturbeskyttelseslovens for-

stand. Arealerne fremstår åbne og er dominerede af græsser og lave urter som bl.a. lav ranunkel, alm. røllike, mælkebøtte, alm. hønsetarm, lancetvejrbred, høst-borst og alm. hvene.

Skov

Der er kun mindre skovarealer på Holstebro Øvelsesplads, som ikke er underlagt fredskovspligt (Se Figur 4 3). Områderne ligger altovervejende i afdeling 4 i den nordøstlige del af Kirkemølle Bakke og nord herfor og består primært af mindre nålebeplantninger.

Krat

Der findes adskillige mindre krat på Holstebro Øvelsesplads. Krattene findes overvejende langs tilløbene til øvelsespladsens vandløb, på arealer der er for små eller tørre til at være udpeget som § 3- beskyttet mose (se kortbilag 1). De største sammenhængende kratområder er beliggende langs to tilløb til Gryde Å, der har udløb henholdsvis ved Carneiros Dæmning og nord herfor.

Levende hegn

Overalt på Holstebro Øvelsesplads er de åbne hedearealer gennembrudt af levende hegn og bevoksninger. (se kortbilag 1). Nogle bevoksninger er gamle, og består af blandede arter af løvtræer. De mest markante levende hegn markerer øvelsespladsens ydre grænser.

Harresletten.

Slettearealer ved Loftager i øvelsespladsens nordøstligste hjørne.

Kratvegetation ved Sindshvile Krat.

Kratvegetation på Simons Brink.

Japansk-/kæmpe-pileurt forsøges bekæmpet ved dækning med plast flere steder på øvelsespladsen. Her ved Neumünster (t. v.) og Kirkemølle Bakke (t.h.).

4.5.10 Invasive arter

Invasive arter er defineret som indslæbte, fremmede arter, der ved deres spredning og forekomst skader den hjemmehørende biodiversitet. Der findes både invasive plantearter og dyrearter. På Holstebro Øvelsesplads er der registreret forekomst af flere invasive arter, som er beskrevet nedenfor, og bekæmpelse af disse er en vigtig indsats i drifts- og plejeplanen.

Japansk pileurt / kæmpe-pileurt

Der findes japansk pileurt/kæmpe-pileurt flere steder på øvelsespladsen. Bl.a. ved Neumünster (gammel hustomt) i afdeling 2, og ved Kirkemølle Bakke i afdeling 4 er arten forsøgt bekæmpet ved udlægning af sort plast. Plasterne er dog flere steder ødelagt, hvor pileurten er vokset op igennem.

Glansbladet hæg

Arten findes udbredt over hele øvelsesterrænet. Arten opfattes som en trussel i forbindelse med tilgroning af øvelsesterrænets mange hedearealer.

Rynket rose

Arten findes som mindre bestande flere steder på øvelsespladsen, bl.a. ved Ny Tammestrup Sø afdeling 1, ved Kæmpehøje i afdeling 3, ved minibanen i afdeling 6 og i yderkanten af afdeling 14 i øvelsespladsens sydligste del.

Canadisk /sildig gyldenris

Arten findes fortrinsvis langs veje og på særligt forstyrrede arealer.

Kæmpe-bjørneklo

Arten er kun registreret sporadisk på øvelsespladsen, men overvåges og bekæmpes i afdeling 6 ved Vorager.

Bjerg-fyr

Arten er udbredt over hele øvelsespladsen og især på heden hvor den udgør en væsentlig del af tilgroningen.

Gyvel

Gyvel er ikke karakteriseret som en invasiv art, men er en problemart med en invasiv karakter. Den findes spredt på øvelsespladsen men mest langs veje og mere forstyrrede områder.

4.6 Publikumshensyn

Der er offentlig adgang til Holstebro Øvelsesplads, når der ikke finder øvelsesaktiviteter sted. Ved alle indfaldsveje er der opstillet informationstavler, der opdateres med hensyn til oplysninger om øvelsesaktiviteter og desuden viser kort over området samt ordensreglement for offentlighedens færdsel. Man kan finde oplysninger, der er relevante for besøgende, på Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses hjemmeside www.ejendomsstyrelsen.dk

Øvelsespladsen benyttes rekreativt af bl.a. kondiløbere, hundeluftere og ryttere, og der opleves ikke problemer i forhold til den militære anvendelse.

5. ANALYSE

Dette kapitel indeholder en emneopdelt diskussion af, hvordan drifts- og plejeplanen på en hensigtsmæssig og balanceret måde kan tilgodese de opstillede målsætninger under hensyntagen til optimering af ressourceudnyttelsen. Det indledes med en evaluering af indsatsen under den tidligere drifts- og plejeplan, hvorefter der gives en overordnet analyse videreførelse af denne samt eventuel ny indsats i den kommende drifts- og plejeplanperiode.

Forsvarsministeriets overordnede strategi om at tilgodese såvel militær som naturbeskyttelsesmæssige og publikumsorienterede mål kræver i nogle tilfælde en afvejning, da der kan være modsætningsforhold mellem de enkelte målsætninger. Også inden for de naturorienterede mål kan der være behov for en afvejning af modstridende mål. Denne afvejning foretages i det følgende.

5.1 Evaluering af drifts- og plejeplan 2003 -2018

Drifts- og plejeindsatsen for Holstebro Øvelsesplads blev senest evalueret i 2014, hvilket skete i forbindelse med en midtvejsevaluering af den gældende drifts- og plejeplan (FBE, 2014). I forbindelse med udarbejdelse af nærværende drifts- og plejeplan er der i 2017 foretaget en fornyet evaluering, hvor indsatsen i perioden 2014-2017 er gennemgået. Siden drifts- og plejeplanen blev udarbejdet er skovdriften konverteret til at basere sig på principper om naturnær skovdrift.

Evalueringen er foretaget på baggrund af de aktivitetsskemaer og aktivitetskort, der ligger til grund for planlægningen. Datainput til evalueringen stammer blandt andet fra ansvarlige skovfo-

geder fra Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, oplysninger fra Distrikt Vestjylland og militære brugere af øvelsespladsen samt feltregistreringer. Evalueringen publiceres ikke separat. I evalueringen anvendes følgende systematik, hvor de enkelte aktiviteter i kolonnen "Status 2017" fordeles på følgende kategorier:

1. Gennemført: Aktiviteten har gennemgået nødvendig projektering og myndighedsbehandling, og planlagt feltindsats er gennemført. Hvis der er tale om en éngangsaktivitet, beskrives den kort i statusafsnittet. Hvis der er tale om en vedvarende aktivitet (for eksempel græsning og afbrænding) gives en kort beskrivelse i statusafsnittet, og yderligere opstilles et fortsat mål og en aktivitet for den videre indsats beskrives. I nogle tilfælde er der i projekteringen eller den praktiske indsats foretaget ændringer for eksempel grundet fysiske forhold, ændrede militære anvendelsesmønstre i projektområdet, ressourcer eller integration i beslægtede projekter i området. I så fald gives den en kort beskrivelse af ændringerne.

2. Aktiviteten har gennemgået nødvendig projektering og myndighedsbehandling, men feltindsats afventer. Den målsættes ved en henvisning til det pågældende Id i drifts- og plejeplanen. Hvis der er tale om en éngangsaktivitet, beskrives den kort i statusafsnittet. Hvis der er tale om en vedvarende aktivitet (for eksempel græsning og afbrænding), gives en kort beskrivelse i statusafsnittet, og yderligere opstilles et fortsat mål og beskrives en aktivitet for den videre indsats. Også her kan der være tale om ændringer, der i så fald beskrives kort.

3. Planlagt: Aktiviteten er fortsat planlagt, men afventer projektering inden for planlagt tidshorisont. Aktiviteten beskrives med målsætning og overgår til den kommende planperiode ved henvisning til det pågældende Id i drifts- og plejeplanen.

4. Udsat: Aktiviteten er fortsat planlagt, men er udsat grundet forhold, som beskrives. Aktiviteten beskrives med målsætning og overgår til den kommende planperiode ved henvisning til det pågældende Id i drifts- og plejeplanen.

5. Opgivet: Aktiviteten er opgivet grundet forhold, som beskrives. Indgår ikke videre i analysen. I forlængelse af evalueringen beskrives den videre planlægning for de enkelte aktiviteter under følgende kategorier:

A. Ikke yderligere: Angiver en aktivitet, typisk en éngangsaktivitet, der er gennemført og rapporteret, og hvor den målsætning, der har styret aktiviteten, er opfyldt. Ligeledes aktiviteter, der af forskellige (beskrevne) årsager er opgivet.

B. Overgår til videre planlægning: Overgår til videre planlægning: Angiver en fortsat planlagt aktivitet, der ikke er påbegyndt, eller en gen-

nemført aktivitet (typisk vedvarende aktiviteter for eksempel græsning), der videreføres. Målsætningen opretholdes (eventuelt med justeringer) og bliver styrende for de fremtidige aktiviteter.

5.1.1 Rydning

Der er foretaget rydning på dele af terrænet særligt i de seneste år, da der var en markant tilgroning, som visse steder var til hinder for militære øvelsesaktiviteter og i modstrid med mål for naturtilstand. Rydningerne har primært til formål at holde hedearealer samt gravhøje åbne, men også omkring søer og Gryde Å er der ryddet opvækst af pil og skyggende vedplanter. Terrænets gravhøje syntes generelt at være velholdte, især dem der er synlige i det åbne landskab. Her er kun observeret spredt opvækst af træer og buske, og afmærkning fremstår vedligeholdt.

Ud over de i aktiviteter, der er tildelt Id-nummer i evalueringen, er der i skemaet nedenfor medtaget aktiviteter fra den tidligere drifts- og plejeplan, som ikke er gennemført, eller som stadig er relevante for den fortsatte drift og pleje af øvelsespladsen.

Kattefod

5. ANALYSE

ID	LOKALITET	AFD.	PLAN- LAGT HA	PLANLAGT GENNEMFØRT	PLANLAGT INDSATS	STATUS 2017	VIDERE PLANLÆGNING
1-1	Pilkmosens nordlige del, vest og øst for Ringvejen mellem Vestre Plantage og Betonvej. Skrænterne øst og vest for Ådalen.	2, 5	38	Snarest	Førstegangspleje i form af slåning og rydning af birke-, pile- og bjergfyr-krat. Almindelig hedepleje én gang i planperioden med fjernelse af materiale.	Projekteret 2017	Overgår til videre planlægning.
1-2	Gryde Ådal, mellem Simons Bro og Åbro og langs Pilkmosen Bæk til Sønder Bro.	3b	12,6	Snarest	Hel/delvis rydning af pilekrat og rødel. Opfølgende pleje evt. med afgræsning.	Udsat	Overgår til videre planlægning.
1-3	Hedearealer øst for Betonvejen. Hedeområderne omkring Hededal	6	10,3	Inden for 5 år	Rydning af slette og hede i den sydøstlige del for kratopvækst (hovedsagelig tjørn). Fjernelse af materiale.	Delvist gennemført, slået i 2016	Overgår til videre planlægning.
1-4	Hedearealer rundt om Plantage 42.	8	21,5	Inden for 5 år	Hedepleje syd og vest for Plantage 42 (rydning for bjergfyr, efterfølgende slåning af lyng og fjernelse af materiale).	Delvist gennemført, projekteret 2017	Overgår til videre planlægning. Lyngvegetationen er delvist knust (2007/2008) syd for Plantage 42. Området fremstår åbent og med ny/kort lyng og græs. Hedeområdet nord og vest for plantagen fremstår med sparsom opvækst og som en græsdomineret lyngbevoksning, men er ikke ryddet. Det indgår i den nye plan. Meget slitage.
1-5	Hedearealerne øst for Gryde Ådal.	9a	16,2	Snarest	Moderat tilgroet med bjergfyr og gråpil, rydning samt lyngklipping 1 gang i planperioden. Fjernelse af materiale.	Projekteret 2017	Overgår til videre planlægning. Fremstår med massiv opvækst af træer/buske og med en gammel, men kraftig lyngvegetation. Der er gennemført partielle afbrændinger primo 2012.
1-6	Hedelysning i aldrende granplantage.	10a	1	Snarest	Rydning af træ- og kratopvækst og retablering af hedeareal (ca. 1,5 ha) i skoven i det sydvestlige hjørne (hedelysning). Afbrænding eller slåning med opsamling eller afskrælning. Arealer domineret af græsser, kerneområder bør afskrælnes for at sikre genvækst af lyng. Delvist afbrændt 2012.	Projekteret 2017	Overgår til videre planlægning.

ID	LOKALITET	AFD.	PLAN- LAGT HA	PLANLAGT GENNEMFØRT	PLANLAGT INDSATS	STATUS 2017	VIDERE PLANLÆGNING
1-7	Nordvest for Hestbjerg Hus, ned mod vandhuller.	11q	2,6	Snarest	Rydning af spredte gyvel, bjerg-fyr og tjørn. Det eksisterende, gamle hvid-granshegn mellem markerne udskiftes med et løvhegn, som rækkes helt ud til krattene nord og syd for, for at skærme de 2 nyanlagte okkersøer af for publikum.	Delvist gennem- ført, projekteret 2017	Overgår til videre plan- lægning. Førstegangs- pleje er foretaget øst for centrale hegn. Det gamle hvidgrans- hegn er stadig til stede i den nordlige halvdel. Nyt løvhegn i den syd- lige del er veletableret (4-5 m højt). Hedearealet vest om løvhagnet er under kraf- tig tilgroning (pil, røn, birk, m.m.)
1-8	Stenvad Hede	13a	10,6		Hel delvis rydning af pil på hedeareal, evt. efter- lades enkelte markante krat.	Gennemført	Overgår til videre plan- lægning. Stenvad Hede. Enkelte spor efter kørsel og graveaktivitet. Fremstår åbent og del- vist velplejet. Hedeare- alerne er slået i striber i 2008, og enkelte striber kan fortsat erkendes.
1-9	Simons Brink	1ag	5,5	Snarest	Delvis rydning af skræn- tområde for at bevare lyngen	Projekteret 2017	Overgår til videre plan- lægning.
1-10	Fortidsminder	1, 2, 3, 4, 6, 8, 10	26 stk. grav- høje	1 gang pr 5. år	Gravhøje holdes ryddes og holdes fri for vedplan- teopvækst.	Delvis gennem- ført 2017	Overgår til videre plan- lægning.
-		1			Heden syd for Duelund er ved at springe i birke- krat og ryddes og holdes åben af hensyn til hede- moseflora og -fauna.	Projekteret 2017	Overgår til videre plan- lægning.
-	Bovtrup Ege	11			Rydning af selvsåede bjergfyr i den vestlige del af (enebærbuske i skoven bevares).	Udsat	Overgår til videre plan- lægning.

5.1.2 Afgræsning

Der er ikke indført græsning på Holstebro Øvelsesplads som foreslået som opfølgende pleje i Gryde ådal mellem Simons Bro og Åbro og langs Pikmose Bæk til Sønder Bro (aktivitets Id 1-2). Denne aktivitet videreføres.

5.1.3 Slåning

Slåning er gennemført i områder med kraftig dominans af gyvel samt på det store sletteareal i den sydlige del af øvelsespladsen.

ID	LOKALITET	AFD.	PLANLAGT HA	PLANLAGT GENNEMFØRT	PLANLAGT INDSATS	STATUS 2017	VIDERE PLANLÆGNING
2-1	Hedearealer syd for Ny Tammestrup Sø og syd for Bovtrup Sø, overgroet med gyvel	1, 3, 13,	31,3	1 gang hvert 4. år	Slåning, af gyvel og opsamling af materiale. Genvækst af gyvel skal holdes nede.	Delvist gennemført. Slåning i 2007 og 2012. Partiel afbrænding i 2012	Overgår til videre planlægning.
2-2	Slettearealer over hele terrænet	6, 11, 13, 14	100	Årligt	Slåning mindst hvert andet år efter konkret vurdering på hver enkelt lokalitet. Materiale opsamles i afd. 11 og 14. Der efterlades spredt krat	Gennemført	Overgår til videre planlægning.

5.1.4 Hedepleje

Som del af hedeplejen er områder henholdsvis blevet afbrændt, afskrællet, eller slået i kombination med opsamling af materiale. Ved evalueringen i 2014 var lyngheden den mest udbredte naturtype på terrænet, og de forskellige hedearealer havde meget varierende status. Nogle var nylejede og åbne, mens andre nærmest var forsvundet i træer og buske. Navnlig havde der de sidste 3-4 år før evalueringen været foretaget større førstegangstrydninger af opvækst. De pågældende områder kræver en fortløbende plejeindsats, som ikke var gennemført konsekvent ved evalueringen. Primo 2012 var der sket en omfattende plejeindsats med partielle afbrændinger af hedearealer på terrænet.

Ud over de i aktiviteter, der er tildelt Id-nummer i evalueringen, er der i skemaet nedenfor medtaget aktiviteter fra den tidligere drifts- og plejeplan, som ikke er gennemført, eller som stadig er relevante for den fortsatte drift og pleje af øvelsespladsen.

ID	LOKALITET	AFD.	PLANLAGT HA	PLANLAGT GENNEMFØRT	PLANLAGT INDSATS	STATUS 2017	VIDERE PLANLÆGNING
3-1	Hedearealer vest for Hestbjergvej	1	18,2	Snarest	Afbrændning eller slåning og fjernelse af materiale (aldrende lyng).	Afbrændning eller slåning og fjernelse af materiale (aldrende lyng).	Overgår til videre planlægning. Fremstår som et åbent område med begyndende opvækst og med en aldrende lyng, blandet med græs og gyvel.
3-10	Hedearealer rundt om Plantage 42	8	21,5	Snarest inden for 5 år	Afbrændning eller slåning med opsamling (især nord for plantage 42 hvor der er domineret af græs)	Delvist gennemført. Arealet syd for plantagen er afbrændt i 2014, vest for er det afbrændt i 2015, øst for afventer rydning sammen med de øvrige rydningsopgaver.	Overgår til videre planlægning.
3-11	Hedearealer øst for Gryde Å.	9	16,2	Snarest, 1 gang hvert 10. år	Afskrælning og afbrændning eller slåning med opsamling.	Gennemført, afbrændt i 2015	Overgår til videre planlægning.
3-2	Hedearealer mellem Hestbjergvej og Ringvejen.	2	20,3	Snarest, indenfor 5 år.	Afbrændning eller slåning og fjernelse af materiale (aldrende lyng).	Projekteret 2017	Overgår til videre planlægning.
3-3	Hedearealerne omkring Kæmpehøje	3	42,4	Inden for 5 år/ afbrændning 1 gang hvert 10. år	Afskrælning af arealer med blåtop. Afbrændning pletvist.	Delvist gennemført, 7 ha afskrællet i 2017	Overgår til videre planlægning.
3-4	Hedearealer øst for Ringvejen og hedearealerne vest for Betonvejen.	5	32,8	Snarest	Afbrændning eller slåning med opsamling	Delvist gennemført, ca. halvdelen afbrændt i 2014	Overgår til videre planlægning.
3-5	Hedearealer øst for Betonvejen.	6	11,5	Snarest og derefter 1 gang hvert 10. år	Afbrændning eller slåning med opsamling af græsdomineret hede. Nord for Hededal er heden domineret af græs.	Gennemført, afbrændt i 2015	Overgår til videre planlægning.
3-6	Lynghøje	10	40,5	Snarest, indenfor 5 år	Afbrændning eller slåning med opsamling. Afskrælning af arealer domineret af græsser. Kerneområde bør afskrælles. Delvist afbrændt 2012.	Projekteret 2017	Overgår til videre planlægning.
3-7	Hedearealer nord for Bovtrup Ege.	11	11,3	Snarest, min 2 gange hvert 5. år	Afbrændning (lyngdomineret) eller slåning med opsamling (græs/gyvel domineret)	Gennemført, afbrændt i 2015	Overgår til videre planlægning.

ID	LOKALITET	AFD.	PLANLAGT HA	PLANLAGT GENNEMFØRT	PLANLAGT INDSATS	STATUS 2017	VIDERE PLANLÆGNING
3-8	Hedearealer nord og syd for Skodhøj Dæmning	12	32	Snarest, indenfor 5 år	Afbrænding eller slåning med opsamling. Arealerne er præget af græsvækst, delvist knust i 2007.	Gennemført, afbrændt i 2015	Overgår til videre planlægning.
3-9	Stenvad Hede	13a	29,1	Snarest, indenfor 5 år	Knusning/slåning med opsamling, evt. afbrænding. Aldrende lyng findes især mod øst ned mod ådalen.	Gennemført	Overgår til videre planlægning. Stenvad Hede. Enkelte spor efter kørsel og graveaktivitet. Fremstår åbent og delvist velplejet. Hedearealerne er slået i striber i 2008, og enkelte striber kan fortsat erkendes
-	Håndgranatbanen	9	-	-	Heden førstegangsplejes især med henblik på rydning af bjerg-fyr. Der mangler hedepleje, da lyngen fremstår gammel med græs og begyndende opvækst.	Delvist gennemført 2011	Overgår til videre planlægning.

5.1.5 Hydrologi

Evalueringen af den tidligere drifts- og plejeplan i 2014 viste, at hverken eksisterende eller planlagte vådområder var blevet prioriteret. Kun ét vådområde, Bovtrup Sø, var velplejet og åbent og fremstod ved evalueringen med parklignende omgivelser. De øvrige vådområder var under tilgroning med buske og træer, som for eksempel Ny Tammestrup Sø, samt de to vandhuller ved Mortérbanen. De planlagte tre nye vandhuller var ikke etableret. Øvelsesterrænets ådale var under tilgroning i pilekrat, hvilket er i overensstemmelse med planen for de åstrækninger, der er udlagt til naturlig succession, mens de åstrækninger, der skal holdes åbne, helt manglede en plejeindsats.

I slutningen af foregående planperiode er der gennemført vandstandshævning samt udgravning og oprensning af søer og vandhuller. Ved et tilløb til Pilkmose Bæk er der etableret et vådområde ved at anlægge to opstemninger af vandløbet. Vådområdet er primært etableret af hensyn til naturbeskyttelsesinteresser, men har også en værdi for den militære anvendelse, idet vådområdet kan benyttes til øvelser til fods samt med lettere køretøjer.

I sidste planperiode er der gennemført årlig grødeskæring i Gryde Å fra Sognstrupvej til Skodhøj dæmningen for at sikre strømmende jf. vandløbsregulativ. Forsvarsministeriet er ansvarlig for vedligeholdelse af de private vandløb i øvelsesområdet, medens Holstebro Kommune er ansvarlig for vedligeholdelse af offentlige vandløb. De offentlige vandløb udgøres af mindre delstrækninger af Pilkmose Bæk og Hestbjerg Bæk. Resten af vandløbene i området er private. Strækningerne fremgår af Id 5-6 til 5-14 i kap. 7.5.

Id	LOKALITET	AFD.	PLANLAGT HA	PLANLAGT GENNEMFØRT	PLANLAGT INDSATS	STATUS 2017	VIDERE PLANLÆGNING
4-1	Ny Tammestrup Sø.	1gk	0,2	2014/2015	Førstegangspleje, delvis rydning af søbred for opvækst. Efterfølgende løbende oprydning hvert 5. år	Delvis gennemført 2016	Overgår til videre planlægning.
4-2	Syd for Kjærskovs Plantage	2g	1,5	2014/2015	Der etableres et nyt vådområde i pilekrattet. Opdæmning/etablering af stem ved bækudløb i Pilkmose Bæk og rydning af krat til det nye vådområde. Fjernelse af materiale.	Gennemført 2016	Ikke yderligere.
4-3	Syd for Vestre Plantage	5a	1,7	2014/2015	Etablering af tre nye, lavvandede søer på hver ca. 0,5 ha, i alt ca. 1,5 ha.	Gennemført 2016	Ikke yderligere.
4-4	Moseområde midt på terræn	8p	1	2014/2015	Udvidelse af vådområde. I nordlige del af afdelingen skabes en sø ved rydning af krat og opstemning af grøft ud mod Gryde Ådalen. Udbedring af vådområde/mosestrøg. Omfatter etablering af stem, uddybning af eksisterende lavning (ca. 0,5 ha) og rydning af krat i hele arealet (ca. 1,2 ha). Fjernelse af materiale.	Gennemført 2016	Ikke yderligere.
4-5	Bovtrup Sø.	13h	2,4	1 gang hvert 5. år	Skæring/slåning af bredvegetation + delvis rydning. Søens omgivelser plejes som mose, overdrev og hede. Gyvelkrattet omkring den sydvestlige del af Bovtrup Sø fjernes. Fjernelse af materiale.	Gennemført 2016	Ikke yderligere.
4-6	Morterbanen, 2 stk. gamle mergelgrave	14p	0,06	2014/2015	Delvis rydning af to vandhuller for træer og buske. Karaktertræer kan efterlades, stejle brinker jævnes ud hvis muligt.	Gennemført ryddet ultimo 2016	Ikke yderligere.

Ny opstemning i tilløb til Pilkrose Bæk i afdeling 2

Restaureret vådområde i afdeling 8

5.1.6 Beplantning

Der er ikke plantet læhegn på terrænet som forskrevet i drifts- og plejeplanen. Der er dog etableret andre læhegn (løvtræer) af hensyn til øvelsesmæssig aktivitet samt til gavn for dyre- og planteliv og løvtræer, som er til gavn for både den øvelsesmæssige aktivitet og for dyre- og plantelivet.

ID	LOKALITET	AFD.	PLANLAGT HA	PLANLAGT GENNEMFØRT	PLANLAGT INDSATS	STATUS 2017	VIDERE PLANLÆGNING
5-1	Hele terrænet	9, 10, 11, 14	-	I løbet af 5-årig periode	Etablering af levende hegn: Afd. 9. Langs med Åbro dæmningen. Afd. 10. To hegn ud mod vest – nær Vestvejen. Afd. 11. Nord for Hestbjerg Hus. Afd. 14. Syd for Bovtrup sø	Udsat	Overgår til videre planlægning. Behov for generel syns- og sigteafstand på over 2000 m.
-	Den nordlig og vestlige kant af øvelsesterretnet	12	-	-	Vedligeholdelse af løvhegn. I alt ca. 8 ha.	Udsat	Overgår til videre planlægning

5.1.7 Invasive arter

Der er gennemført bekæmpelse af rynket rose, japansk pileurt/kæmpe-pileurt og kæmpe-bjørneklo.

ID	LOKALITET	AFD.	PLANLAGT HA	PLANLAGT GENNEMFØRT	PLANLAGT INDSATS	STATUS 2017	VIDERE PLANLÆGNING
6-1	Hele terrænet	-	-	Snarest	Bekæmpelse af rynket rose hvor indsats er mest påkrævet. Bl.a. på gravhøje og minibanen	Gennemført	Overgår til videre planlægning. Der findes stadig rynket rose ved minibanen
6-2	Hele terrænet	-	-	Snarest	Bekæmpelse af japansk pileurt/kæmpepileurt. Bl.a. på Vorager.	Gennemført	Overgår til videre planlægning.
6-3	Hele terrænet	-	-	Snarest	Bekæmpelse af kæmpe-bjørneklo. Bl.a. på Vorager.	Gennemført	Overgår til videre planlægning.
6-4	Hele terrænet	-	-	Snarest	Fjerne gamle træer/frøkilder af glansbladet hæg, især på Stenvad Hede, Østside af Gryde Å i afd. 9 m.fl.	Udsat	Overgår til videre planlægning.

5.1.8 Øvrige aktiviteter

Evalueringen, der blev gennemført i 2014, viste, at der løbende sker vedligeholdelse af terrænet som følge af militære øvelses-/uddannelsesaktiviteter. Vedligeholdelsen omfatter bl.a. køreveje, bæltepor, mortérbane, afmærkninger m.m. Der er i den tidligere drifts- og plejeplan beskrevet flere tiltag med militært formål, som ved evalueringen i 2014 ikke var gennemført, bl.a. et projekteret depot, to overkørsler af Gryde Å og et nærkamphus. Den manglende udførelse begrundes i ændrede uddannelsesmæssige behov.

For at tilgodese publikumshensyn på Holstebro Øvelsesplads er der opsat standere ved indgangen til terrænet, og man kan finde en række oplysninger på hjemmesiden www.ejendomsstyrelsen.dk. Der er desuden etableret en ridesti, som er indtegnet på kort.

Terrænet udlejes til jagt i 5-årige perioder, hvilket betragtes som rekreativ brug, der kan finde sted når den militære brug tillader det.

5.2 Analyse af ny indsats

Den nye indsats på Holstebro Øvelsesplads skal tilrettelægges med fokus på den militære brug. Inden for disse rammer skal der være fokus på at øge naturværdierne – især på områdets hedearealer.

Det forudsættes jævnfør naturbeskyttelseslovens § 52 (Miljø- og fødevareministeriet, 2017a) og vejledningen til denne (Skov- og Naturstyrelsen, 1993), at Forsvarsministeriet som statslig arealforvaltende myndighed "løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i rimelig stand". På Holstebro Øvelsesplads omfatter dette særligt øvelsespladsens mange hedearealer.

Analyse af ny indsats på Holstebro Øvelsesplads forholder sig til de tiltag, der allerede er gennemført eller mangler at blive gennemført i henhold til den tidligere drifts- og plejeplan. Analysen indarbejder desuden ændringer i forhold til militære formål og andre forhold, der har ændret sig siden udarbejdelse af den forrige plan og evaluering af denne.

I den følgende analyse er det for de enkelte emner vurderet, hvordan aktiviteterne kan tilrettelægges, så der primært tages hensyn til militære interesser og dernæst prioritere naturbeskyttelsesmæssige formål og publikumsinteresser. Hvor der mulighed for øget synergi mellem militære aktiviteter og naturpleje er det beskrevet i overensstemmelse med strategien for militærnatur. Indsatserne er opdelt efter overordnede modeller (metoder til naturpleje), som er Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses generelle beskrivelse af aktivitetstyper (afsnit 9.2).

Som en del af processen for udarbejdelse af drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads er der i november/december 2017 gennemført en intern høring, hvor de relevante, interne brugere, myndigheder og driftsenheder har haft mulighed for at indsende bemærkninger til drifts- og plejeplanen. Ligeledes er der i december/januar gennemført en ekstern høring, hvor drifts- og plejeplanen er fremsendt til ekstern høring blandt myndigheder, organisationer og øvrige interessenter. Disse bemærkninger er i videst mulige omfang indarbejdet i nærværende drifts- og plejeplan. Bemærkninger fra den eksterne høring og de tilhørende høringssvar er anført i Bilag 9.5.

Generelt er der et behov for at udvide øvelsesterænet, idet det militære øvelsesmateriale kræver større og større arealer. Dette behov skal løbende undersøges. Inden for det eksisterende areal kan udvidelsen ske ved at åbne for øvelsesaktiviteter i områder, hvor der tidligere har været restriktioner, som fx på dele af Stenvad Hede. Analysen danner udgangspunkt for aktivitetsoversigten, der findes i kapitel 7.

5.2.1 Videreførelse af aktiviteter

Den tidligere drifts- og plejeplan indeholder aktiviteter, der, som det fremgår af analysen i afsnit 5.1, ikke er gennemført, men som er projekteret eller udsat. Det fremgår af analysen, om disse aktiviteter videreføres til den nye planperiode, eller om de ikke længere er relevante.

I det følgende gives en overordnet analyse af behov for drift og pleje af Holstebro Øvelsesplads inden for de forskellige aktivitetsklasser og i den samlede aktivitetsoversigt i kapitel 7 er de enkelte aktiviteter nærmere beskrevet.

5.2.2 Rydning

Generelt er der et ønske om et åbent terræn, med muligheder for uddannelse af kampvognsenheder. Terrænet er trods den løbende pleje under

fortsat tilgroning, og der er brug for rydning flere steder for at genoprette de lange sigtelinjer (kortbilag 2).

Grundet den hidtidige pleje af området fremstår store dele af øvelsespladsens mange hedearealer og øvrige lysåbne områder overordnet fri for tilgroning med vedplanter. Det samme gælder områdets mange gravhøje. Mosearealerne langs de større vandløb er dog under kraftig tilgroning med pilekrat, ligesom nogle hedearealer er under tilgroning med bl.a. bjergfyr, birk og glansbladet hæg. For at styrke de militære uddannelsesmuligheder og øge biodiversiteten, fastholdes evalueringens aktivitet vedrørende rydninger og forhindring af tilgroning på lysåbne områder. Der gennemføres derfor en rydning af opvækst af træer og buske ca. hvert 5. år. Opfølgende fx 5-årige slåninger af vegetationen inklusiv ny opvækst af træer og buske skal forhindre, at arealerne springer i skov. Områderne fastholdes således i et succesionsstadium, hvor de fortsat kan anvendes til militære uddannelser, der fordrer et åbent og halvåbent landskab med kun få træer og buske, men med en stor diversitet af flerårige plantearter, der vil nå at blomstre og skabe flere levesteder for bl.a. insekter og fugle på øvelsespladsen.

Rydning kan med fordel indgå som en militær øvelsesaktivitet, hvis det passer i de militære enheders planlægning. For eksempel ved at skov ryddes eller mindre opvækst køres ned af pansrede køretøjer.

Det vil også være fordelagtigt, hvis de militære brugere uddannes til at mindre træer og buske på hede og slette ikke skal undviges ved kørsel i terrænet, men gerne må køres ned. Dette vil medføre en moderat forstyrrelse, som vil bidrage til at holde arealet åbent.

Hedearealet vest for Hestbjergvej i afdeling 1 er kraftigt domineret af gyvel

5.2.3 Slåning

Slåning af slettearealer og heder fortsættes for at holde tilgroning tilbage. Tilmed skal arealer der ryddes for opvækst slås opfølgende for at forhindre genvækst af vedplanter på disse arealer.

Dominans af gyvel er et stigende problem på hele øvelsespladsen, idet den udkonkurrerer den naturlige flora og gør arealerne uegnede for militære øvelsesaktiviteter. På trods af, at der flere steder på øvelsespladsen er gennemført slåning af gyvel to gange i den tidligere planperiode (2007 og 2012), forekommer der fortsat områder, som domineres fuldstændig af denne art, og andre metoder bør afprøves for at få vendt den udvikling.

5.2.4 Afgræsning

Der har ikke tidligere været græsning på Holstebro Øvelsesplads, men denne plejeform er afprøvet på andre øvelsesterræner og er effektiv og mindre ressourcekrævende på sigt end maskinel slåning og rydning i forhold til at forhindre tilgroning med vedplanter og invasive arter. Græsning og opsætning af hegn skal planlægges i samarbejde med de militære brugere for at sikre, at det ikke medfører begrænsninger for udfoldelse af nødvendige militære øvelsesaktiviteter.

Det foreslås at der iværksættes græsning på nogle af de mere perifere områder på Holstebro

Øvelsesplads hvor hegn ikke vil være til hinder for udførelse af militære øvelsesaktiviteter. Græsning med får eller kvæg vil være mulig langs Gryde Å på Stenvad Hede. Græsning kan ligeledes iværksættes omkring Gryde Å øst for Skodhøj Dæmning, som også angivet i evalueringen af den tidligere drifts- og plejeplan, vest for Vestdæmningen samt ved Simons Bro.

5.2.5 Hedepleje

Som en del af hedeplejen afbrændes, afskræles, knuses og/eller slås vegetationen med mellemrum. Plantemateriale fjernes efter plejeindsats. Hvilken plejemetode der anvendes, afhænger af den eksisterende vegetations tilstand og målet med plejen. Afbrænding sker for at forynge hedelyngen og gennemføres på de hedearealer, der er domineret af aldrende hedelyng. Afbrænding gennemføres med et interval på ca. 10 år på arealer der er under tilgroning med fx bjerg-fyr, ellers bør intervallet være længere (minimum 15 år) af hensyn til hedelyngens regeneration. Hvis der gennemføres afbrænding af hedearealer med forekomst af gyvel, skal det sikres, at der iværksættes en plan, hvor opvæksten af gyvel i de efterfølgende år skæres ned årligt før de sætter frø, da afbrænding udløser spiring af frø i jorden.

Afskræling af det øverste lag tørv på hedearealer gennemføres, hvor vegetationen er domi-

neret af græsser, herunder blåtop. Tørveskrælning regnes for den mest effektive metode til at reetablere lynghede efter tilgroning med blåtop. Behandlingen fjerner store mængder næringsstoffer samt græssernes frøbank og der vil ikke være behov for genbehandling i planperioden. Afskrælning er gennemført på Stenvad Hede for ca. 10 år siden med godt resultat, idet vegetationen i dag er domineret af ung hedelyng.

I denne planperiode gennemføres afskrælning på arealer domineret af blåtop, og afskrælningen planlægges primært ud fra forekomsten af blåtop.

Slåning af hedearealer med forekomst af gyvel gennemføres (se afsnit 5.2.3 ovenfor).

5.2.6 Hydrologi

Ud over årlig grødeskæring i Gryde Å gennemføres der ikke tiltag på Holstebro Øvelsesplads med det formål at regulere hydrologien. Vandløb og grøfter grødeskæres/oprenses efter vandløbsregulativs anvisninger med skånsomme metoder. Der findes ikke fungerende rørlagte drænsystemer på øvelsespladsen, som skal vedligeholdes. I dele af Pilkmose Bæk gennemfører Holstebro Kommune et vandløbsprojekt (rydning af pilebevoksninger langs åen på en 200 meters strækning i 10 meters bredde) - med det formål at skabe bedre gydesteder for laks og ørred, hvilket også kan få gavnlig effekt længere opstrøms i vandløbssystemet.

Hovedparten af øvelsespladsens vandhuller er blevet oprenset for at skabe en lysåben vandflade til gavn for ynglende padder, og der skal fortsat gennemføres opfølgende pleje omkring vandhuller for at forhindre uønsket tilgroning.

Det skal undersøges, om der kan sikres synergi mellem militær aktivitet og naturpleje i form af passager med pansrede køretøjer gennem

udvalgte vandhuller for derved at kunne medvirke til at holde vandhullerne lysåbne og i et tidligt successionsstadium til gavn for biodiversiteten. Aktiviteten skal reguleres og effekten overvåges som et militærnatur synergiprojekt.

5.2.7 Beplantning

De militære brugere af Holstebro Øvelsesplads ønsker, at der flere steder på øvelsespladsen sikres nye, mindre beplantninger til uddannelsesformål, f.eks. ved manglende rydning eller slåning. Blandt andet er det et ønske, at der etableres mere skov i form af spredte parceller, som binder Kirkemølle Bakke i afdeling 4 sammen med Ny Tammestrup Plantage i afdeling 5. Da arealerne er beskyttet hede i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3, kræver dette en forudgående dispensation.

5.2.8 Forstyrrelser – som følge af øvelsesaktivitet

Potentielt kan støj fra militære aktiviteter være generende for det lokale dyreliv samt det omkringliggende lokalsamfund. Sidstnævnte problematik håndteres ikke i drifts- og plejeplanen, men henhører under særlig regulering via Bekendtgørelse om støjregulering af Forsvarets øvelsespladser og skyde- og øvelsesterræner (Miljø- og Fødevareministeriet, 2015). Forstyrrelser fra øvelsesmæssige aktiviteter på Holstebro

Dybe kørespor fra bæltekøretøjer ved Simons Brink.

Øvelsesplads er derudover uden væsentlig betydning for dyrelivet på og omkring øvelsespladsen.

Øvelsespladsen er præget af den intensive kørsel med bæltekøretøjer. Nedslidning ses dog kun i særligt benyttede delområder. Det er især Kirkemølle Bakke, udfletningen mod syd og sydvest fra Betonvejen, Plantage 42, Lynghøje samt skrænterne ved Hestbjergvej nord for Dyrby Vestergård. Skræntområdet "Simons Brink" er desuden præget af mange bæltepor, og der er slidt dybe sporslugter ind i skrænten. For at sikre landskabets karakter reguleres og begrænses kørsel fortsat i udvalgte områder, og der må ikke etableres nye bæltepor.

I det centrale område Kirkemøllebakke (afd. 4) skal omfanget og brugen af panserspor reguleres. Der udarbejdes en plan for hvilke spor, der opretholdes, og hvilke der lukkes, i dialog med de militære brugere af området. På aktivitetskortet til den foregående drifts- og plejeplan var der anvist områder, hvor al øvelsesaktivitet var forbudt og områder, hvor kørsel med bæltekøretøjer samt gravning var forbudt. Der er fortsat enkelte områder, hvor øvelsesaktiviteter vil være begrænset på grund af følsomme naturforhold. Det skal fremgå af øvelseskort samt blivende bestemmelser, som udarbejdes og opdateres lokalt af Distrikt Vestjylland. Således er der i ådalene samt det i sydlige mortarområde stadig forbud mod kørsel med bæltekøretøjer og gravning. Ved Hestbjerg Hus, i Bovtrup Ege, omkring Bovtrup Sø og på dele af Stenvad Hede vil der fortsat være forbud mod øvelsesaktivitet på grund af natur med en sårbar flora. Den højest beliggende del af Stenvad Hede vil dog blive åbnet op for militære øvelsesaktiviteter på nær kørsel med bæltekøretøjer og gravning. Her er heden nu så robust, at lette militære aktiviteter vil være gunstigt for at opnå mere dynamik, da heden her i dag er forholdsvis triviel (militærnatur).

5.2.9 Invasive arter og problemarter

Den generelle bekæmpelse af invasive arter er reguleret gennem en række retningslinjer for forebyggelse og bekæmpelse af invasive plante- og dyrearter (FBE, 2011). Retningslinjerne udmøntes på det enkelte terræn gennem drifts- og plejeplanerne. Der er fundet arter af invasive planter på Holstebro Øvelsesplads (japansk/kæmpe-pileurt, rynket rose, kæmpe-bjørneklo og glansbladet hæg).

Japansk/kæmpe-pileurt danner op til flere meter høje, tætte bestande, der udskygger al anden bund-vegetation. Arten kan være vanskelig at bekæmpe, men det er under alle omstændigheder af betydning for succesfuld bekæmpelse, at den igangsættes så snart planterne erkendes, og at der foretages en systematisk bekæmpelse enten ved opgravning, udpining eller tildækning med plastik. De kendte bestande findes ved Neumünster og ved Kirkemølle Bakke hvor den igangværende bekæmpelse skal fortsætte evt. intensiveres, da arten begge steder har gennembrudt plastikken. Afdækningen kan med fordel gennemføres med presenninger med udlæg af flis for at imødegå solens mørning af presenningerne.

Rynket rose findes kun enkelte steder på øvelses-terrænet i mindre bestande, og den vurderes ikke at udgøre et stort problem i forhold til biodiversiteten på Holstebro Øvelsesplads. De største bestande findes i afdeling 1 ved Lergrav Plantage, afdeling 3 på Kæmpehøje, afdeling 6 sydøst for betonvejen samt i yderkanten af afdeling 14. Arten skal dog fortsat bekæmpes ved opgravning og efterfølgende hyppig fjernelse af rodsrud hvor den findes, så den ikke får lejlighed til at sprede sig og blive et problem fremadrettet.

Kæmpe-bjørneklo findes få steder på øvelsespladsen, bl.a. enkelte steder langs Gryde Å, og den vurderes ikke at udgøre et stort problem for områdets natur. Arten skal bekæmpes løbende

både af naturhensyn, men også fordi plantesaften er giftig og i forbindelse med sollys kan forårsage forbrændinger på huden. Hvilken af de kendte metoder til bekæmpelse man vil benytte, afhænger af bestandens størrelse og de øvrige fysiske omgivelser som terrænforhold og jordbund.

Glansbladet hæg er et stigende problem på hele øvelses-pladsen. Det er derfor nødvendigt først og fremmest at fjerne frøkilder ved en fokuseret indsats, men også rydde fremvoksende bestande. Store dele af Holstebro Øvelsesplads er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Opgravning eller oprykning på beskyttede arealer skal udføres så skånsomt som muligt og kræver ansøgning om dispensation hos Holstebro Kommune. Græsning med stude har vist sig at kunne holde glansbladet hæg i skak, men græsning er kun muligt på begrænsede dele af øvelsespladsen. Oprykning af småplanter ved håndkraft er meget effektivt. Desværre er det også meget tidskrævende, og det er derfor ikke realistisk udelukkende at benytte denne metode på Holstebro Øvelsesplads. På grund af ovenstående anbefales det, at

glansbladet hæg bekæmpes ved en kombination af oprykning af småplanter ved håndkraft samt slåning og maskinel oprykning af større planter samt eventuelt nedskæring i kombination med rodfræsning.

Ved slåning skyder hægen igen ret hurtigt fra stødene. Ved gentagne slåninger i løbet af vækstsæsonen forsvinder planten dog. Fældede stammer og afsavede grene kan slå rod og gro igen, hvis de efterlades på jorden, og opsamling er derfor meget vigtig. Hvis man fræser planterne i stedet for at skære dem over, dør de ofte, formodentlig som følge af udtørring. Det er desuden vigtigt at have fokus på potentiel bærspredning ved aktiviteten. Glansbladet hæg sætte allerede efter et par år store mængder af spiredygtige bær og en nedskæring/bekæmpelse skal have fokus på ikke at sprede disse bær. Dette sikres bedst ved bekæmpelse uden for 'bærsæson'. Gyvel er ikke karakteriseret som en invasiv art, men den har en betydelig invasiv karakter, og arten udgør et betydeligt problem på Holstebro Øvelsesplads, idet den flere steder har udkon-

kurreret hedevegetationen. I forbindelse med bekæmpelse af gyvel er det vigtigt, at forstyrrelse af de øverste 10-15 cm af jordlaget holdes på et minimum, da frøpuljen af gyvel er enorm hér. Erfaringer viser, at enhver forstyrrelse af jorden mere end fordobler overlevelsen af frø i forhold til uforstyrrede jorde. Græsning med visse arter af ponyer, får og geder har vist sig effektivt. Da det ikke er hensigtsmæssigt med græsning på størstedelen af Holstebro Øvelsesplads vurderes det, at bekæmpelsen af gyvel skal foregå mekanisk. Her har det vist sig at oprykning af små individer ved håndkraft, er effektiv, men også tidskrævende.

Nedskæring (knusning) af gyvel lige ved jordoverfladen er mindre effektivt end græsning og oprykning, men kan også eliminere genskydning hvis det times korrekt. Knusningen skal gennemføres i maj til juli hvor planterne har sat blomst og hvor frøene er ved at modne. På dette tidspunkt er planten lavest på ressourcer og evnen til at skyde igen er derfor reduceret. Bekæmpelse af ældre gyvelkrat, der har nået at etablere en stor frøbank, kræver en årlig indsats i mange år for at reducere antallet af spiredygtige frø. Det er vigtigt, at der undervejs ikke sker en blomstring, der kan forny frøpuljen.

Der vil i den kommende planperiode blive gennemført forsøg med forskellige metoder til bekæmpelse af gyvel på Øvelsespladsen for at finde den mest effektive metode, der er muligt inden for rammerne af de ressourcer, der er til rådighed. Under alle omstændigheder gennemføres rydning af gyvel ved en vurdering af de enkelte arealer hvert år.

Bjerg-fyr er blevet et problem som følge af, at arten igennem de sidste hundrede år er udplantet til klit-dæmpling og til vedproduktion. Hertil kommer, at bjerg-fyr let spreder sig til de lysåbne naturområder, særligt hederne. Med hensyn til

bekæmpelse af bjerg-fyr ligger en væsentlig del af indsatsen i de rydninger, der følger af pleje af de lysåbne naturtyper, ligesom den generelle hedepleje vil give fortsat kontrol med nyopvækst af fyr og andre invasive plantearter.

5.2.10 Beskyttede arter, herunder bilag IV-arter

For at tilgodese særligt beskyttelseskrævende arter er der for alle Forsvarsministeriets arealer opstillet en række retningslinjer vedrørende aktiviteterernes tidsmæssige gennemførelse. Retningslinjerne er beskrevet i Bilag 9.2, model 10. Det vurderes at Holstebro Øvelsesplads ikke spiller en betydende rolle som yngle- og rastested for bilag IV-arter. Der kan dog være forekomst af padder (butsnudet frø og lille vandsalamander), herunder også bilag IV-padder (spids-snudet frø og stor vandsalamander). Der kan forekomme markfirben og arter af flagermus og odder er kendt fra øvelsespladsen. I forbindelse med ønsket om at anlægge to overkørsler af de store vandløb skal det i forbindelse med en myndighedsbehandling sikres, at der ikke sker en påvirkning af levesteder for odder, som kan medføre en forringelse af områdets økologiske funktionalitet for arten.

Sommerfugl

Arter af padder tilgodeses ved at vandhullerne holdes lysåbne. Markfirben er afhængige af lysåbne områder gerne med løs sandet jord for at opnå optimal ynglesucces. På Holstebro Øvelsesplads er der lokalt mange områder, der er vegetationsløse og med sandet jord, herunder fx Simons Brink, der potentielt er yngle- og rastekområde for markfirben. Ingen af de foreslåede plejetiltag vurderes at påvirke yngle- og rastesteder for padder og markfirben væsentligt. Yngle- og rastesteder for flagermus er tilknyttet bygninger og gamle træer. Da der hverken fjernes bygninger eller gamle træer vurderes det ikke, at de foreslåede plejetiltag påvirker yngle- og rastesteder for flagermus.

Med etablering af ovenstående foranstaltninger vurderes drifts- og plejeplanen ikke at beskadige lokale bestande af arter på habitatdirektivets Bilag IV, og den økologiske funktionalitet af yngle- og rastekområder på øvelsespladsen opretholdes eller forbedres.

5.2.11 Publikumsinteresser

Den rekreative udnyttelse af Holstebro Øvelsesplads sker hovedsageligt i form af cyklister, gående og ryttere, der benytter veje og stier igennem øvelsespladsen. I det omfang, det kan ske sikkerhedsmæssigt forsvarligt og uden at forstyrre Forsvarsministeriets brug af området, kan denne anvendelse fortsætte. Permanent udleje af dele af terrænet til private formål som fx hundeklub ønskes ikke praktiseret fremover, eftersom det giver begrænsninger af det øvelsesmæssige råderum og er dårligt foreneligt med det stigende behov for militære øvelsesaktiviteter.

For at undgå forstyrrelse af militære aktiviteter m.v. samt risiko for forsagere er der behov for oplysning om forbud mod privat droneflyvning over øvelsespladsen og anvendelse af metaldektorer inden for øvelsespladsens område. Et sådant forbud bør fremgå af oplysningstavler og publikumsfolder.

Offentlighedens brug af arealet kan med fordel øges ved at afholde arrangementer der informerer om naturværdierne på øvelsespladsen og samspillet med den militære brug.

5.2.12 Monitorering

I forbindelse med nogle af de anviste plejetiltag udføres monitorering for at kunne vurdere effekten af tiltagene og eventuelt regulere indsatsen. Det gælder bl.a. forsøg med alternativ bekæmpelsesmetode for gyvel og militær aktivitet i vandhuller. Opfølgning på disse aktiviteter er vigtig for at høste erfaringer og kunne optimere en fremtidig indsats og dermed også anvendelsen af ressourcer.

5.2.13 Aktiviteter uden model

Eksisterende vandløbsovergange ved Åbro, Hestbjerg Dæmning, Jeep Bro og Skodhøj er flaskehalse for at krydse terrænet på tværs af Gryde Å og Pilkrose Bæk, og terrænet omkring dem er tydeligt påvirket af aktiviteter. Der er derfor et operationelt ønske om at anlægge to ny vandløbsovergange. Overgangene ønskes anlagt som faste overgange. Det foreslås, at den ene anlægges mellem Lynghøje og Plantage 42 og den anden over Hestbjerg Bæk (Kortbilag 2).

6. VISIONER

Dette afsnit giver en beskrivelse af de langsigtede visioner for det fremtidige kulisselandskab på Holstebro Øvelsesplads. Det omfatter en opdeling i såkaldte landskabstyper (FBE, 2013), der beskriver øvelsespladsens delarealer i lukkede, halvåbne og åbne landskaber.

Figur 6-1: De fremtidige landskabstyper på Holstebro Øvelsesplads jævnfør visionen for områdets langsigtede landskabelige udvikling, hvor der bevares store sammenhængende områder med åbent og halvåbent landskab med lukket landskab i forbindelse med skove og krat.

Opdelingen af de militære øvelsesterræner i lukkede, halvåbne og åbne landskaber og deres militære, biologiske og rekreative udviklingsmål er beskrevet nærmere i publikationen Arealudviklingskataloget (FBE, 2013). Hver landskabstype omfatter en række arealudviklingstyper, der nærmere beskriver det typiske landskab og dets naturindhold.

Ønsket for den fremtidige udvikling af landskabstyperne på Holstebro Øvelsesplads fremgår af Figur 6-1.

Det er visionen, at Holstebro Øvelsesplads fortsat skal være præget af store, sammenhængende og åbne hedearealer, med klarvandede, uregulerede vandløb, ådale med moser der karakteriseres som halvåbne samt mindre lukkede skovparceller. Der skal være gode forhold for uddannelse af pansrede enheder og specielt kampvognsenheder, hvilket kræver store åbne arealer samt områder med halvåben og lukket vegetation til skjul og opstilling. Det halvåbne og lukkede landskab bruges desuden til øvelsesaktiviteter for værnepligtige, der hovedsageligt foregår til fods.

I det følgende beskrives de tre landskabstyper og Figur 6 2, Figur 6 3 og Figur 6 4 viser eksempler på åbne, halvåbne og lukkede landskaber på Holstebro Øvelsesplads.

Det åbne landskab er helt eller næsten uden træbevoksning, men ofte med elementer som levende hegn, krat mv. Det åbne landskab er kendetegnet ved lavtvoksende urte- og græssamfund, hedearealer og enkelte slettelandskaber, der for nyligt har været i landbrugsmæssig omdrift. På Holstebro Øvelsesplads dominerer de store åbne hedearealer.

Figur 6 2 Eksempel på åbent hedelandskab set fra en af øvelsespladsens mange gravhøje.

Det halvåbne landskab kan have karakter af spredt bevoksning med naturlig indvandring af træer. Landskabstypen kan typisk beskrives ved gruppevis bevoksninger med af træer og buske. På Holstebro Øvelsesplads ses det halvåbne landskab især langs vandløbene og omkring Kirkemøller Bakke, hvor der forekommer mange større og mindre bevoksninger, men uden egentlig skov.

Figur 6 3 Eksempel på det halvåbne landskab på Holstebro Øvelsesplads

Det lukkede landskab er karakteriseret ved større, mere eller mindre tæt bevoksede skovarealer. Området vil ofte kunne karakteriseres som løv-, nåle- eller sumpskov. Øvelsespladsen har kun mindre arealer der kan betegnes som lukkede landskaber, og de er opgjort som skovudviklingstyper jf. afsnit 9.2.2 og afsnit 9.2.3.

Figur 6 4 Eksempel på lukket landskab på Simons Brink

Skovudviklingstyper

Skovudviklingstyper (SUT'er) beskriver på en given lokalitet den bevoksningstype, der ønskes på lang sigt og er således Forsvarsministeriets redskab til at gennemføre den skovpolitik, der er fastlagt, jf. afsnit 9.2.3. Skovudviklingstypen fastlægges ud fra de militære behov for øvelseskulisser, skjulmuligheder under fremrykning og variation i bevoksningernes struktur. Skovudviklingstypen vil endvidere være bestemt af de naturgivne jordbundsmæssige forhold. Disse er på Holstebro Øvelsesplads karakteriseret ved mager og sandet jord. Skovens biologiske diversitet med fokus på at fremme den lysåbne skov og med løbende konvertering til løvskov prioriteres endvidere højt.

Forvaltningen efter naturnære principper betyder, at skoven på Holstebro Øvelsesplads på sigt vil bestå af uensartede bevoksninger med en høj grad af naturlig foryngelse. Størstedelen af det døde ved forbliver i skovbunden, hvilket umiddelbart medfører et mere rodet og tilfældigt skovbillede. Som supplement til den ekstensive skovdrift og for at øge biodiversiteten i skoven yderligere udlægges habitattrægrupper. Habitattrægrupper er store enkeltstående træer eller en gruppe af træer, som udpeges til naturlig ælde og henfald i skoven. For hver ca. 3 ha løv-/nåletræsbevoksning udvælges én habitattrægruppe på minimum 0,2 ha. Afhængig af træarter og alder kan et, flere eller alle træer i en habitattrægruppe væltes enten ved sprængning, nedskæring eller ved træk med spil for at fremme forekomsten af dødt ved. Eksisterende døde træer og dødt ved efterlades i skoven, hvor habitattrægrupperne udpeges.

På Holstebro Øvelsesplads vil der fremover fortsat være lukkede landskaber i fx Plantage 42 og Stenvad Plantage samt langs øvelsespladsens yderskel mod landbrugslandet vest for øvelsespladsen. På øvelsespladsen er der i alt udlagt føl-

gende 4 skovudviklingstyper, der alle forekommer på mager jordbund: Eg med skov-fyr og lærk (SUT 23), eg med lind og bøg (SUT 22), skov-fyr med birk og rød-gran (SUT 81) og urørt skov (SUT 92). Udbredelsen af de forskellige skovudviklingstyper fremgår af Bilag 9.6.

Eg med skov-fyr og lærk (SUT 23)

Skovudviklingstypen er i Larsen (2005) beskrevet som strukturelt varieret skovbillede med grupper eller større flader af eg (stilk-eg og vinter-eg), birk og skov-fyr i forskellige aldre, samt evt. spredte lærkeholme. Skovudviklingstypens træartsfordeling vil være Eg: 50 – 60%, Skov-fyr: 20 – 50%, Lærk: 0 – 20%.

Ledsagearter birk og røn: Samlet under 10%. Skovudviklingstypen har en dominans af hjemmehørende lystræarter, hvilket på den magre jordbund giver mulighed for florarepræsentanter for både mor, let muld, egekrat og gammel nåleskov. Lystræerne giver mulighed for udvikling af en underskov af buskarter (tørst, røn, asp m.fl.). Fra et militært synspunkt giver den varierede struktur gode muligheder for skjul og det betydelige indslag af nåletræer sikrer at kulissen er til stede hele året. Der udlægges habitattrægrupper i denne skovudviklingstype.

Skovudviklingstypen vil være velegnet i følgende områder (se Bilag 9.6):

Afdeling 13. Stenvad plantage er i sin nuværende tilstand domineret af eg med mindre bestande af lærk, bjerg-fyr og sitka-gran.

Afdeling 4. Kirkeby Bakke. Området består i dag af øer af skov-fyr og eg og forskellig opvækst
Afdeling 6. Et område, der i dag især består af nåletræer som skov-fyr, sitka-gran mv.

Det samlede areal af skovudviklingstypen er opgjort til 82 ha.

Eg med lind og bøg (SUT 22)

Skovudviklingstypen er i Larsen (2005) beskrevet som egeskov domineret af vinter-eg (evt. stilk-eg) og med spredt indblanding af lind, birk, skov-fyr, asp, røn og bøg. I underetagen kan der forekomme tørst, hæg, hyld og andre buske; ud mod rande og skovbryn desuden tjørn, slåen, vildæble, ene mv. Skovudviklingstypens træartsfordeling vil være eg: 60 – 80%, lind og bøg: tilsammen op til 30%, birk, avnbøg, skov-fyr, asp, røn: samlet ca. 10%. Skovudviklingstypen danner lysåbne skove på middelgod til mager bund. Egeskoven er bolig for mange insekt- og fuglearter, og olden er et vigtigt fødegrundlag for både pattedyr og fugle. Lind har i kraft af at være insektbestøvet betydning for en række insekter. Militært har disse områder ikke den store betydning men de er vigtige som afgrænsning af øvelsesområdet. Der udlægges habitattrægrupper i denne skovudviklingstype.

Skovudviklingstypen vil være velegnet i følgende områder (se Bilag 9.6):

Afdeling 11. Bovtrup Ege, der i dag hovedsageligt er egekrat.

Afdeling 14. Thygesens plantage og Korporalens høj er egekrat, medens et mindre område, Plantage Syd er nåleskov.

Afdeling 10. Bevoksning af eg langs grænsen mod vest.

Afdeling 1. Krat langs grænsen mod vest, samt Lerskov plantage, der i dag består af sitka-gran. Afdeling 4. Et mindre område i den nordlige del.

Det samlede areal af skovudviklingstypen er opgjort til 42 ha.

Skovfyr med birk og rød-gran (SUT 81)

Skovudviklingstypen er i Larsen (2005) beskrevet som skov-fyr med gruppevis indblanding af rød-gran og birk. Skovudviklingstypen svarer til den typiske skandinaviske blandeskov, hvor de tre

arter indgår i en gruppevis mosaikstruktur med spredt indblanding af røn og asp. Skovudviklingstypens træartsfordeling vil være skovfyr: 30 – 50%, birk: 20 – 40%, rød-gran eller sitka-gran: 10 – 30% og asp, røn m.fl.: Under 10%. Med sin lysåbenhed har denne skovtype et godt potentiale for at rumme hedelignende vegetation på sandjord vekslede med fattigkærvegetation på tørvebund. De hovedsageligt hjemmehørende arter sikrer skovklimaet og skaber en stor variation af habitater for dyr og planter. Birken giver med sin relativ korte levetid gode muligheder for svampe, insekter og hulrugende fugle. Fra et militært synspunkt giver den varierede struktur gode muligheder for skjul og det betydelige indslag af nåletræer sikrer at kulissen er til stede hele året. Der udlægges habitattrægrupper i denne skovudviklingstype.

Skovudviklingstypen vil være velegnet i følgende områder (se Bilag 9.6):

Afd. 8, plantage 42, der i dag er en tæt plantage af skov-fyr i blandet andre arter af fyr.

Afd. 4, nordlige del. I dag ligger der et ensartet plantageområde med forskellige arter af nåletræer.

Det samlede areal af skovudviklingstypen er opgjort til 34 ha.

Urørt skov (SUT 92)

Urørt skov er kendetegnet ved at være friholdt fra menneskelige indgreb fra et nærmere angivet tidspunkt. Med tiden vil et urørt skovareal udvikle et urskovslignende præg med en strukturmæssig mangfoldighed, herunder væltede og døde træer samt træer af forskellig art og aldre i varierende grupperinger. I den urørte skov vil den naturlige vandbalance desuden blive genskabt, i den udstrækning, den har været påvirket gennem dræning mv. Dette vil yderligere bidrage til mangfoldigheden af strukturer. Træartsforde-

lingen vil være helt afhængig af de træarter og den skovstruktur, der var tilstede på tidspunktet for overgangen til urørthed. På meget lang sigt vil træartsfordelingen afspejle de arter, der kan overleve og forynge sig under de herskende lokalitetsforhold (jordbund og klima), og som har haft mulighed for at indvandre, hvis de ikke allerede i udgangspunktet er tilstede.

Skovudviklingstypen vil på lang sigt være velegnet i følgende områder (se Bilag 9.6):

Afd 1. Vestligste del af øvelsespladsen, mellem Tammestrup og Simons Brink. Udvikles i forbindelse med udvidelse af skovparcel ved Tammestrup, hvor arealet efterhånden overgår til naturlig succession og naturlig foryngelse, jf. Id 6-4 og 7-1.

Det samlede areal af skovudviklingstypen er opgjort til 7,5 ha.

7. AKTIVITETER

Afsnittet anviser på grundlag af målsætning, status og analyse den praktiske og konkrete realisering af indsatsprogrammet på det enkelte delareal. Dette sker som en udmøntning af de modeller, der omtales i bilag 9.3. Hertil kommer aktiviteter, som ikke er omfattet af en model og som derfor beskrives mere grundlæggende, evt. med henvisning til særskilte projektformuleringer. Aktiviteterne kan omsættes direkte til jobbeskrivelser.

Det vedlagte aktivitetskort (Kortbilag 2) illustrerer de overordnede planlagte drifts- og plejetiltag i den kommende planperiode (15 år). De enkelte aktiviteter er nærmere beskrevet i nedenstående afsnit. Størstedelen af aktiviteterne knyttes til en række modeller, der er nærmere beskrevet i Bilag 9.3. Modellerne beskriver den drift, der skal gennemføres på det enkelte areal og kan betragtes som en værktøjskasse. Modellerne skal sikre opfyldelse af målsætningerne på sigt og bygger i vid udstrækning på rammer og vilkår fra Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses generelle retningslinjer for arealdrift og -pleje (FBE, 2011).

De første afsnit omfatter aktiviteter, der kan henføres til specifikke modeller. Efterfølgende gennemgås aktiviteter, der ikke er suppleret af egentlige modelbeskrivelser.

For hver aktivitetsgruppe opstilles en tabel over de planlagte aktiviteter. Tabellen indeholder kolonner med oplysninger om: målsætning, id, lokalitet, afdelinger, areal, udførelsestidspunkt og aktivitetsbeskrivelser. Målsætningskolonnen

beskriver hvilken målsætningstype (militær, natur eller publikum), der udgør grundlaget for aktiviteten. Id-nummeret fremgår også af aktivitetskortet og kobler kort og tabel sammen. Under Id-nummeret er der i parentes angivet Id-nummer fra evalueringen af den tidligere driftsplan (FBE 2014) for aktiviteter der er forudsat fortsat i den ny driftsplan, således at det kan ses, hvilke aktiviteter der er en fortsættelse af hidtidige uafsluttede aktiviteter, og omvendt, hvilket Id uafsluttede aktiviteter i hidtidige planer videreføres med i den ny plan. Arealet angiver den omtrentlige størrelse i hektar (hvis ikke andet er angivet). Under aktivitetsbeskrivelser uddybes den enkelte aktivitet.

7.1 Rydning

Rydning foregår efter model 1 og er planlagt inden for 7 delarealer på i alt ca. 150 ha. Der henvises til aktivitetskortet, hvor arealerne er indtegnet og Id kan genfindes.

Det overordnede formål med rydningen er at genskabe/opretholde et åbent landskab som forudsætning for de militære uddannelser samt at øge især heders og mosers naturværdi.

Rydninger gennemføres blandt andet med fokus på at skabe sigtelinjer og udsyn. De gennemføres i dialog med de militære brugere. Fx hvilke bevoksninger, der konkret skal ryddes besluttet ved en proces, hvor mindre beplantninger ad gangen ryddes, indtil til det ønskede udsyn er opnået.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Militær	1-1 (1-2)	Gryde Ådal	3n, 3p	1,5	Senest 2020 Opfølgning efter 5 år	DELVIS RYDNING Rydning af vedplanter for at sikre udsyn til bl.a. sigteøvelser. Generelt behov for syns- og sigteafstand på mere end 2000 m.
Militær	1-2 (1-6, 3-6)	Lynghøje	10a, 10b, 10c, 10d, 10g	60,6	Senest 2020 Opfølgning efter 5 år	DELVIS RYDNING Rydning af vedplanteopvækst for at sikre udsyn til bl.a. sigteøvelser. Opfølgende slås arealerne.
Militær	1-3	Syd for Skodhøj	12f	0,7	Senest 2020 Opfølgning efter 5 år	DELVIS RYDNING Levende hegn tyndes for de højeste træer for at skabe sigtelinje mellem Skodhøj og Korporalens Høj
Militær, natur	1-4 (1-1)	Syd for Vestre Plantage	5a	64,75	Senest 2020 Opfølgning efter 5 år	DELVIS RYDNING Rydning af vedplanter for at sikre mod tilgroning på hede, mindre trægrupper efterlades til militær brug som skjul mv. Opfølgende ryddes eller slås der efter behov
Militær	1-5 (1-3)	Øst for Betonvejen	6b, 6a	58,2	Senest 2020 og herefter hvert 5. år	HEL RYDNING Rydning af vedplanter på hede- og sletteareal for at sikre et åbent landskab. Opfølgende ryddes eller slås der efter behov.
Militær	1-6	Kirkemøller Bakke og Duelund	2g, 2h, 2j, 2p, 2s, 2t 2u, 2v, 2x, 2y	15	Senest 2020 og herefter efter behov	DELVIS RYDNING Udtynding af de højeste træer for at få udsyn ud over Duelund. I området prioriteres lave træer og buske ved udtynding. Rydning gentages efter behov.
Militær	1-7 (1-5)	Krat langs Gryde Å	12b	3,3	Senest 2020 og herefter efter behov	DELVIS RYDNING Rydning af pilekrat langs Gryde Å for at opnå udsigtskile fra Korporalens Høj til Skodhøj.
Militær, natur	1-8	Håndgranat-banen	9a	0,1	Senest 2022 og derefter Løbende efter behov.	HEL RYDNING Bjergfyr ryddes for at sikre åbent landskab Opfølgende pleje i form af rydning, slåning evt. afbrænding efter behov. Se også Id 4-14

7.2 Afgræsning

Der etableres græsning med kvæg på perifere arealer langs øvelsespladsen, hvor de militære aktiviteter er begrænsede. Der opsættes hegn omkring arealet med et passende antal led og overgange, der sikrer fortsat adgang. Lodsejere på den modsatte side af åen inddrages evt. i projektet med afgræsning, såfremt der er interesse for det. for det.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	2-1 (1-2)	Gryde Ådal, mellem 'Simons Bro og Åbro og 'langs Pilmose Bæk til 'Sønder Bro.	3b	9,9	I planperioden – senest i 2022.	Græsning som opfølgende pleje på rydning foretaget i sidste planperiode. Placering af hegn planlægges i dialog med militære brugere.
Natur	2-2 (1-8)	Gryde Ådal på Stenvad Hede	13c, 13a	15,9	I planperioden I planperioden – senest i 2022.	Græsning af ådal og hede på overgangsarealet mellem hedenatur og ådal/pilekrat. Placering af hegn planlægges i dialog med militære brugere.

7.3 Slåning + opsamling

Gennemføres efter model 2 og 3. Slåning er ikke alene specificeret til konkrete arealer, da den gennemføres som et generelt plejetiltag på slette- og hedearealer i kombination med andre tiltag fx afbrænding. Ved slåning af de lysåbne områder skal der stræbes efter en mosaikstruktur, hvor både slåede og ikke slåede arealer indgår. Ved slåning af større arealer sikres at 2 x 0,5 ha pr. 10 ha efterlades uslået med ny placering ved hver slåning. Slåningen skal som hovedregel foregå årligt.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	3-1 (2-1) (4-1)	Hedearealer syd og øst- for Ny Tammestrup Sø	1a, 3a	30,4	1 gang hvert 4. år	SLÅNING MED OPSAMLING Genvækst af gyvel skal holdes nede.
Natur	3-2 (2-1) (2-2)	Slettearealer over hele terrænet.	5e, 6a, 7a, 11b, 13b, 14anc	100,1	Årligt	SLÅNING MED OPSAMLING Mindst hvert andet år efter konkret vurdering på hver enkelt lokalitet. Ved slåning af større arealer sikres at 2 x 0,5 ha pr. 10 ha efterla- des uslået med ny placering ved hver slåning. Materiale opsamles i afd. 11 og 14.
Natur	3-3	Nye rydninger			Hvert andet år eller efter behov.	SLÅNING MED OPSAMLING - opfølgende pleje. Gennemføres for at sikre mod tilgroning efter konkret vurdering i hvert enkelt ryddet områ- de. Materiale opsamles. Se Id 1-1 til 1-7

7.4 Hedepleje

Gennemføres efter model 2 (Slåning), 3 (Slåning med opsamling), 4 (Afbrænding) og 5 (Afskrælning/knusning med opsamling)

Slåning gennemføres for at bevare/genskabe lav vegetation på heden. Oftest anvendes slåning med opsamling, idet næringsstofferne i det afslåede materiale herved fjernes fra områder og næringsfat-
tigheds forhold på denne måde fremmes. Afbrænding anvendes til foryngelse af hedens dværgbuske,
særlig hedelyng, og foretages efter behov ca. hvert 10. år for at forhindre tilgroning med f.eks. bjerg-
fyr. Afbrænding kan anvendes hvor slåning på grund af terrænforhold ikke kan gennemføres effektivt,
eller hvor kørsel med tunge maskiner ikke bør finde sted (f.eks. ved fortidsminder). Ved afbrænding af
hedearealer med forekomst af fredede fortidsminder er det vigtigt at sikre, at ilden ikke springer op på
fortidsminderne. Afbrænding foretages i mosaik, så der sikres størst mulig landskabelig variation og
biodiversitet.

Ved afskrælning fjernes hele morlaget ned til mineraljorden. Knusning går mindre i dybden, men an-
vendes metoden to gange på det samme areal, svarer det til en afskrælning. Metoden er velegnet til
bekæmpelse af græsarten blåtop og foretages med 30-50 års mellemrum.

Hedepleje er ikke nødvendigvis anført på aktivitetskort, idet aktiviteten opfattes som et generelt pleje-
tiltag, der tilrettelægges på alle terrænets hedearealer, som ikke er omfattet af anden pleje. Samlet er
der tale om ca. 570 ha. Metode og udførelseskrav er yderligere beskrevet i FBEs driftskatalog.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Militær,natur	4-1 (1-1), (1-4), (3-1) Ikke på kort	Hedearealer på hele terrænet.	Ikke angivet	Ca. 40	Løbende over hele terrænet efter behov. Ca.10 ha/år indtil 2025	AFBRÆNDING, AFSKRÆLNING ELLER SLÅNING/KNUSNING MED OPSAMLING Tilrettelægges på alle terrænets hedearealer, der ikke er omfattet af anden pleje for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde det åbne landskab.
Natur	4-2 (1-6) (3-6)	Hedearealer med fredede fortidsminder	1a, 2a, 3a, 10a	38,7	Løbende efter behov. I en turnus på ca. 10 år	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING MED OPSAMLING. Gennemføres som mosaik og med turnus på ca. 10 år ved lynghede for at sikre mod opvækst og fastholde det åbne landskab. Der etableres et brandbælte omkring fortidsminder.
Natur	4-3 (3-2)	Hedearealer vest for Hestbjergvej.	1a	28,0	Løbende efter behov. I en turnus på ca. 10 år	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING MED OPSAMLING Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Opfølgende pleje senest 10 år efter afbrænding af lynghede.
Natur	4-4 (1-4) (1-5)	Hedearealer rundt om Plantage 42.	8a	37,1	Senest 2025	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING MED OPSAMLING Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Opfølgende pleje senest 10 år efter afbrænding af lynghede i 2014-2017.
Natur	4-5 (3-11)	Hedearealer øst for Gryde Å.	9a	36,2	Senest 2025 I en turnus på ca. 10 år	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING MED OPSAMLING Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Opfølgende pleje senest 10 år efter afbrænding af lynghede i 2015.
Natur	4-6	Hedearealer mellem Hestbjergvej og Ringvejen.	2a	104,6	Senest 2025	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING MED OPSAMLING Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Opfølgende pleje senest 10 år efter afbrænding af lynghede i 2015.
Natur	4-7 (3-3) (1-10)	Hedearealerne omkring Kæmpehøje.	3a	55,5	Snarest	AFBRÆNDING ELLER AFSKRÆLNING/KNUSNING MED OPSAMLING. Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Afbrænding vil være det primære. Afskrælning/knusning med opsamling prioriteres på arealer med dominans af blåtop eller andre græsser. Særligt hensyn skal sikres i beskyttelseszonerne til fortidsminderne.
Militær,natur	4-8 (3-4) (1-10)	Hedearealer nord for Ringvejen og hedearealerne vest for Betonvejen.	5a	64,8	Senest 2025 eller efter behov. I en turnus på ca. 10 år	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING MED OPSAMLING Gennemføres efter behov i mosaik for at skabe større variation i landskab og større biodiversitet. Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Opfølgende pleje senest 10 år efter afbrænding af lynghede. Supplerende arealer afbrændt i 2014.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	4-9 (3-5) (1-3)	Hedearealer på begge sider af Betonvejen.	6b	31,1	Løbende efter behov. Opfølgning på afbrændt areal. Senest 2025 eller efter behov. I en turnus på ca. 10 år	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING ELLER AF-SKRÆLNING/KNUSNING - MED OPSAMLING. Gennemføres i mosaik for at skabe større variation i landskab og større biodiversitet. Gennemføres for at bekæmpe opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Lyngdomineret hede afbrændes med turnus på ca. 10 år hvis de er under tilgroning. Områder domineret af blåtop afskrælles eller knuses med opsamling én gang i planperioden. Delareal afbrændt i 2015.
Militær,natur	4-10 (3-6)	Lynghøje	10a	53,6	Senest 2025 eller efter behov. I en turnus på ca. 10 år	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING ELLER AF-SKRÆLNING/KNUSNING - MED OPSAMLING Gennemføres i mosaik. for at skabe større variation i landskab og større biodiversitet. Gennemføres for at bekæmpe opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Lyngdomineret hede afbrændes med turnus på ca. 10 år hvis de er under tilgroning. Områder domineret af blåtop afskrælles eller knuses med opsamling én gang i planperioden. Delareal afbrændt i 2015. Delvist afbrændt 2012.
Natur	4-11 (3-7)	Hedearealer nord for Bovtrup Ege.	11a	21,3	Senest 2025 eller efter behov	AFBRÆNDING ELLER SLÅNING (OPSAMLING) Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Gennemføres i mosaik, lyngdomineret hede afbrændes og græs-/gyveldomineret hede slås. Delvist afbrændt 2015.
Natur	4-12 (3-8)	Hedearealer nord og syd for Skodhøj Dæmning.	12a	29,6	På afbrændt areal Senest 2025 eller efter behov	AFBRÆNDING ELLER AF-SKRÆLNING/KNUSNING MED OPSAMLING. Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter, gyvel og græs og fastholde åbent landskab. Arealerne domineret af græs – primært blåtop, afskrælles/knuses og lyngdomineret hede afbrændes. Pletvist knust i 2007 og afbrændt i 2015.
Natur	4-13 (3-9)	Stenvad Hede	13a	29,7	Snarest, inden 2022 Opfølgning / gentages hvert 10. år eller efter behov.	SLÅNING MED OPSAMLING På den højeste del af heden slås i mosaik for at reducere vedplantetilvækst og græsser. Ligeledes slås områder hvor lyngen er ved at blive gammel og åben for at sikre fornyelse af lyngen. Det kan alternativt overvejes om afbrænding kan benyttes med fordel.
Militær,natur	4-14	Håndgranat-banen	9a	0,1	Senest 2022 og derefter løbende efter behov. I en turnus på ca. 5 år.	SLÅNING MED OPSAMLING Gennemføres for at bekæmpe begyndende opvækst af vedplanter og græsser og sikre åbent landskab, herunder sikre fornyelse af hedelyng, da lyngen fremstår gammel med græs og begyndende opvækst. Afbrænding kan overvejes som alternativ. Se Id 1-8.

7.5 Hydrologi

Gennemføres efter model 6 og model 10. Af hensyn til padder må aktiviteter til vedligeholdelse kun foretages i perioden 1. august - 31. marts. Det tilstræbes, at plejetiltag foregår på en sådan måde, at der altid er uforstyrrede vandhuller i nærområdet, og indsatsen det enkelte år fordeles over hele øvelsespladsen. Ligeledes vil det være hensigtsmæssigt, at indsatsen sker løbende over planperioden. For alle aktiviteter gælder det, at aktiviteten iværksættes efter en myndighedsgodkendelse på baggrund af udførlige projektbeskrivelser indeholdende beskrivelser af faktiske aktiviteter såsom fældning/oprykning af opvækst, uddybning mv.

I slutningen af forrige planperiode er der gravet tre nye vandhuller i afd. 5, brinker ved Bovtrup Sø er ryddet for opvækst, og to mergelgrave i afd. 14 er oprenset og brinker udjævnet. Det forventes derfor, at der vil være behov for begrænsede tiltag i form af opfølgende pleje i den kommende planperiode til sikring af hydrologi i øvelsespladsens vådområder.

Vandhullerne er nummererede (V01-V15) og vist på Kortbilag 1, grundkortet.

Vandløbene på Holstebro Øvelsesplads er private, bortset fra to mindre strækninger af Pilkmose Bæk og Hestbjerg Bæk, og skal som følge heraf vedligeholdes af Forsvarsministeriet. Vandløbene har i en årrække fået lov at henligge i naturtilstand og skal fortsat henligge i naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Kun ved behov for at forbedre afvanding kan der overvejes en indsats. Plejen skal ske så skånsomt som muligt, gerne med le, alternativt af en erfaren/uddannet åmand.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	5-1 (4-1)	Vandhuller på hele terrænet (vandhulsnummer V01-V15 på kort).	1g, 2ø, 6æ, 11p	0,7	2021 og derefter løbende hvert 5 år eller efter behov	VANDHULSPLEJE - GENERELT Oprensning og rydning omkring vandhuller, så de bevares med lysindfald og med en god vandkvalitet.
Natur	5-2	Bovtrup Sø (V03)	13h	2,4	Årligt	AFMÆRKNING Friholdes fra militær aktivitet og afmærkes med pæle samt på øvelseskort. Bredzonen holdes fri for opvækst.
Natur	5-3	2 mergelgrave syd for Bovtrup Sø (V02, V04)	14p	0,1	Årligt	AFMÆRKNING Friholdes for militær aktivitet frem til 2015 og afmærkes med pæle samt på øvelseskort. Herefter skal det overvejes, om militær aktivitet kan medvirke til at holde vandfladen lysåben, jf. Id 5-5.
Natur	5-4	3 nye vandhuller (V13, V14, V15)	8p	1,0	2025	AFMÆRKNING De nye vandhuller friholdes for militære øvelser og afmærkes med pæle samt på øvelseskort de første 7 år. Herefter skal det overvejes, om militær aktivitet kan medvirke til at holde vandfladen lysåben.
Militær/natur	5-5	Specifikke lokaliteter udvælges i dialog med militære brugere. Det kan eksempelvis være V05, V07, V10, V11 og V12	-	-	Hele planperioden	ØVELSESAKTIVITETER Der laves forsøg med militære øvelser med kørsel med bælte- og hjulkøretøjer gennem vandhuller/vådområder for at reducere opvækst og skabe forstyrrelse til gavn for pionerarter. Der udføres monitoring et år efter forsøget for at kunne vurdere effekten af tiltagene og eventuelt regulere indsatsen.

7. AKTIVITETER

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Militær/natur	5-6	Gryde Å mellem Sognstrupvej og Skodhøjdamningen	12	520 meter vandløb	Årligt eller efter behov	OPRENSNING OG GRØDESKÆRING. På angivet strækning til sikring af en 2 m bred strømmende inden vinteren, f.eks. i september.
		Gryde Å fra Åbro til Carneiros Dæmning	9 og 10		Efter behov	NATURTILSTAND. Bevarelse/fastholdelse af naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Ved behov for bedre afvanding kan der overvejes en indsats, evt. i samråd med Holstebro Kommune.
		Pilkose Bæk	1,2,4 og 5		Efter behov	NATURTILSTAND. Bevarelse/fastholdelse af naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Ved behov for bedre afvanding kan der overvejes en indsats, evt. i samråd med Holstebro Kommune.
		Gryde Å mellem Åbro og øvelsespladsens vestlige afgrænsning	1 og 3		Efter behov	NATURTILSTAND. Vandløbet skal henligge i naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Ved behov for bedre afvanding kan der overvejes en indsats, evt. i samråd med Holstebro Kommune.
		Gryde Å mellem Carneiros Dæmning og Skodhøj Dæmning	12		Efter behov	NATURTILSTAND. Vandløbet skal henligge i naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Ved behov for bedre afvanding kan der overvejes en indsats, evt. i samråd med Holstebro Kommune.
		Gryde Å og Kærgård Bæk på strækningen mellem Gryde Bro og øvelsespladsens sydlige afgrænsning	13 og 14		Efter behov	NATURTILSTAND. Vandløbet skal henligge i naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Ved behov for bedre afvanding kan der overvejes en indsats, evt. i samråd med Holstebro Kommune.
		Hestbjerg Bæk fra Gryde Å til Vestdæmningen	10 og 11		Efter behov	NATURTILSTAND. Vandløbet skal henligge i naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Ved behov for bedre afvanding kan der overvejes en indsats, evt. i samråd med Holstebro Kommune.
		Tilløb til Gryde Å ved Boutrup, fra Gryde Å til Boutrup Sø	11, 13 og 14		Efter behov	NATURTILSTAND. Vandløbet skal henligge i naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Ved behov for bedre afvanding kan der overvejes en indsats, evt. i samråd med Holstebro Kommune.
		Gryde Å og Kærgård Bæk på strækningen mellem Gryde Bro og øvelsespladsens sydlige afgrænsning/vandløbets udspring	13 og 14		Efter behov	NATURTILSTAND. Vandløbet skal henligge i naturtilstand uden særlig vedligeholdelse. Ved behov for bedre afvanding kan der overvejes en indsats, evt. i samråd med Holstebro Kommune.

7.6 Beplantningspleje

Gennemføres efter model 8. Levende hegn og beplantninger skal løbende plejes, så de bevares lys-åbne med mulighed for udvikling af dækningsgivende buske og en rig bundflora. Ved nyetablering af beplantninger må alene anvendes hjemmehørende, lokalitetstilpassede træer og buske. Langs levende hegn og beplantninger skal der sikres/ anlægges en fodpose af græs og urter.

Der er ikke plantet læhegn på terrænet som foreskrevet i den tidligere drifts- og plejeplan. Aktiviteten videreføres derfor i den kommende plejeplan.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur, militær	6-1 (5-1)	Hele terrænet	9, 10, 11, 14	-	Inden 2025	ETABLERING AF LEVENDE HEGN. Afd. 9. Langs med Åbro dæmningen. Afd. 10. To hegn ud mod vest – nær Vestvejen. Afd. 11. Nord for Hestbjerg Hus. Afd. 14. Syd for Bovtrup sø.
Militær, natur	6-2 (5-2)	Den nordlige og vestlige kant af øvelsesterrænet	1	Ca. 8 ha	Inden 2025 Løbende efter behov.	BEPLANTNINGSPLEJE - LØVHEGN. Løbende vedligeholdelse af løvhegn. Inkl. beplantninger angivet i Id 6-1.
Militær, natur	6-3	Bl.a. mellem Kirkemøller Bakker og Ny Tammestrup Plantage	5a	-	I planperioden	ETABLERING AF SMÅ BEVOKSNINGER. Som supplement til spredte trægrupper, der efterlades ved rydning (Id 1-4) skal der etableres små trægrupper efter særlige militære ønsker for skjulesteder i landskab.
Militær	6-4	Tammestrup og Simons Brink	1g	7,5	Inden 2020	UDVIDELSE AF SKOVPARCEL Skovparcellen ved Tammestrup udvides ved indplantninger så den udgør et større halvåbent landskab til øvelsesbrug. Planlægges i dialog med de militære brugere. Målet er at den strækker sig ned mod Simons Brink. Oprådet er præget af græs men vejledene registreret som hede og der skal sikres myndighedsbehandling. Den eksisterende skovparcel er egekrat og det vil være naturligt at fortsætte med dette (SUT 22)

7.7 Urørt skov

Gennemføres efter model 7. Skove og krat på Holstebro Øvelsesplads plejes generelt med naturnær skovdrift, jf. kap. 6.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	7-1 Ikke på kort	Vestligste del af øvelsespladsen, nord for Simons Brink	1a	7,5	I planperioden	UDLÆGNING AF URØRT SKOV Når Id 6-4 er gennemført, overgår hele området til naturlig succession og naturlig foryngelse. Arealet henlægges til urørt skov.

7.8 Habitattrægrupper

Gennemføres efter model 7. Som supplement til den ekstensive skovdrift og for at øge biodiversiteten i skoven yderligere udlægges habitattrægrupper. Habitattrægrupper er store enkeltstående træer eller en gruppe af træer, som udlægges til naturlig ælde og henfald i skoven. For at fremme processen hjælpes der ved aktivt at skabe dødt ved med henblik på skabe en mere varieret skovstruktur til gavn for både de militære uddannelser og biodiversiteten.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	8-1 Ikke på kort	Skovbevoksninger > 3 ha på hele terrænet	-	-	Senest 2021	UDLÆGNING AF HABITATTRÆGRUPPER For at øge biodiversiteten udvælges for hver ca. 3 ha løv-/nåletræsbevoksning en habitattrægruppe på minimum 0,2 ha.

7.9 Hugst og foryngelse

Skovudviklingstyperne er et udtryk for de langsigtede udviklingsmål for skoven på øvelseterrænet. I afsnit 6 er beskrevet de 4 skovudviklingstyper, der er fastlagt for terrænet, og udbredelsen af skovudviklingstyperne er vist på Bilag 9.6. For at kunne realisere de langsigtede mål for skovudviklingstyperne ud fra den nuværende tilstand og artssammensætning af skovområderne, skal der udarbejdes en plan for hugst og foryngelse.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	9-1	Skovarealer omfattet af en skovudviklingstype, Bilag 9.6	-	-	Senest 2020	Plan for hugst og foryngelse udarbejdes

7.10 Bekæmpelse af invasive plantearter og problemarter

Gennemføres efter model 9. Af de invasive arter, der forekommer på øvelsespladsen, er japansk pileurt/kæmpe-pileurt, rynket rose og kæmpe-bjørneklo ikke særlig udbredte på Holstebro Øvelsesplads. Der skal dog stadig være fokus på overvågning og bekæmpelse af arterne, der alle skal bekæmpes hvor de træffes på øvelsespladsen. I modsætning hertil er glansbladet hæg blevet et stigende problem på øvelsespladsen. Tilgroning med gyvel er også et problem på øvelsespladsen. Gyvel er ikke karakteriseret som en invasiv art, men som en problemart med en betydelig invasiv karakter, og arten udgør et stort problem på Holstebro Øvelsesplads. Kort over områder hvor der skal bekæmpes invasive arter er vist som bilag 9.7

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	10-1 (6-2)	Japansk pileurt/kæmpe-pileurt findes bl.a. langs Ringvejen neden for Kirkemøller Bakke	Hele øvelsespladsen. Kendte forekomster på 4h, 6c, 6u	-	Løbende	JAPANSK PILEURT/KÆMPE-PILEURT Bekæmpelse ved opgravninger, afdækning med plastik/presninger eller andre mekaniske metoder, der vurderes at være effektive. Der foretages løbende overvågning og nødvendig opfølgning på allerede udlagt plastik ved ekstra tildækning og evt. udlægning af flis.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	10-2 (6-4)	Glansbladet hæg findes over hele øvelsespladsen. Kendte forekomster findes bl.a. på Stenvad hede	Hele øvelsespladsen. Kendte forekomster findes på 1a, 4x, 4y6g, 8p, 13a	-	Løbende	GLANSBLADET HÆG Overvågning og bekæmpelse med fokus på at sikre de åbne hedearealer og Stenvad hede. Der fokuseres på at fjerne moderplanter for at mindske frøspredning. Glansbladet hæg bekæmpes ved en kombination af oprykning af små-planter ved håndkraft og slåning/stubfræsning. Ved metodevalg sikres evt. behov for §3 dispensation.
Natur	10-3 Ikke på kort	Bjergfyr har spredt sig til hedearealerne på hele øvelsespladsen	Hele øvelsespladsen.	-	Løbende	BJERG-FYR Overvågning og bekæmpelse sammen med hedepleje, fx slåning, rydning, afbrænding eller afskrælning, jf. Id 4-1 til 4-14.
Natur	10-4 (6-1)	Rynket rose findes bl.a. på volde, gravhøje og i levende hegn	Hele øvelsespladsen. Kendte forekomster findes på 1g, 3a, 6a,	-	Løbende	RYNKET ROSE Overvågning og bekæmpelse ved opgravning/ slåning overalt hvor den træffes.
Natur	10-5 (6-3) Ikke på kort	Kæmpe-bjørneklo findes bl.a. langs Gryde Å	Hele øvelsespladsen. Kendte forekomster findes på 8p	-	Løbende	KÆMPE-BJØRNEKLO Overvågning og bekæmpelse ved slåning, opgravning el. rodstikning.
Natur	10-6 Ikke på kort	Gyvel er et stort problem over det meste af øvelsespladsen	Hele øvelsespladsen. kendte forekomster findes bl.a. i afdeling 1, 3, 11, 13, 14.	-	Løbende	GYVEL Overvågning og bekæmpelse ved slåning / knusning i maj. Se også Id 3-1.
Natur	10-7 Ikke på kort	Gyvel er et stort problem over det meste af øvelsespladsen	Hele øvelsespladsen. Kendte forekomster findes bl.a. i afdeling 1, 3, 11, 13, 14.	-	Løbende	FORSØGSPARCELLER - GYVELBEKÆMPELSE Der udføres forsøg med alternative bekæmpelsesmetoder som fx maskinel rodstikning, oprykning af små individer ved håndkraft og nedskæring lige ved jordoverfladen. Der udføres monitoring årligt i 5 år for at kunne vurdere effekten af tiltagene og eventuelt regulere indsatsen.

7.11 Fortidsminder

Pleje af fortidsminder gennemføres efter model 10. Der henvises til grundkortet, hvor fortidsminder er angivet med fredningsnummer.

MÅLSÆTNING	ID FREDNINGSNUMMER	LOKALITET	AFD.	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Natur	210413, 21047, 21049, 210410, 210411, 210412	Dane høje	1a	Årlig kontrol af afmærkning. 3-5-årig turnus med friholdelse for opvækst.	AFMÆRKNING. Kontrol og vedligeholdelse af afmærkning med pæle. Sikring af synlighed gennem eventuel rydning. Rydning løbende efter behov ved manuel nedskæring, som en del af en 3-5-årig turnus. Stød og stubbe efterlades, og der må ikke foretages jordbearbejdning.
Natur	21048, 220454	Dane høje og Kæmpe høje	2a		
Natur	220455, 220456, 220457, 220458, 220459, 220460, 220461	Kæmpe høje	3a		
Natur	220450, 220451	Kirkemøller Bakke	4a		
Natur	2204114, 220452, 220453	Hjerteris Høj	6g		
Natur	2204115	Plantage 42	8a		
Natur	220462, 220463	Plantage 42	8k		
Natur	22042, 22041, 22043	Lynghøje	10a		

7.12 Publikumshensyn

Gennemføres efter model 12.

Aktiviteterne knytter sig til offentlighedens adgang til øvelsespladsen.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afd.	Areal (ha)	Gennemføres	Bemærkninger
Publikum	11-1	Hele øvelsespladsen	-	-	Senest 2020	OFFENTLIGHEDENS ADGANG Der udarbejdes nye publikumsfolder i digital form samt i trykt form, som opsættes sammen med informationsstandere.
Publikum	11-2	Ved i alt ni indfaldsveje til øvelsespladsen	Placering, se kortbilag 2.	-	Senest 2020	OFFENTLIGHEDENS ADGANG Der opstilles ni nye informationsstandere ved alle større indgange til øvelsespladsen. Standerne skal indeholde information om droneforbud og forbud mod anvendelse af metaldetektor inden for øvelsespladsens område.

7.13 Ikke-modelbeskrevne aktiviteter

I dette afsnit beskrives aktiviteter der ikke knytter sig til Forsvarets modeller. Aktiviteterne er vist på aktivitetskortet med angivelse af afdelings-nr. og stednavn.

MÅLSÆTNING	ID	LOKALITET	AFD.	AREAL (HA)	GENNEMFØRES	BEMÆRKNINGER
Militær	12-1 Ikke på kort	Gryde Å og Hestbjerg Bæk	9b, 9c	-	I planperioden	NYE VANDLØBSOVERGANGE Der er et operationelt ønske fra de militære brugere om nye vandløbsovergange, som faste overgange.
Militær	12-2 Ikke på kort	Kirkemølle Bakke	4	-	I planperioden	UDPEGNING AF SPOR Der udpeges spor i dialog med de militære brugere, der kan lukkes og overgå til naturlig succession. Øvrige spor afmærkes.
Militær	12-3 Ikke på kort	Slette og krat på hele terrænet og evt. hedearealer	-	-	Snarest (senest 2020) og herefter efter behov	MILITÆR KØRSEL De militære brugere uddannes til, at mindre træer og buske på hede og slette ikke skal undviges ved kørsel i terrænet men gerne må køres ned.
Militær	12-5	-	-	-	I planperioden	KAMPFACILITETER Der udpeges områder til modulære bykampsfaciliteter, feltforhindringsbane, køregård og toiletfaciliteter.
Natur	12-6	Områder der kan udvikle sig til §-3 områder på hele terrænet, f.eks. sletteområder	-	-	2020	Sikre dialog med Holstebro Kommune så driftsform på fx slettearealer kan fortsætte jf. naturtypebekendtgørelsens § 2. Kan også være arealer der er på vej til at blive moser, enge mv.

7.14 Naturlig succession

I flere områder kan den naturlige udvikling af naturplejemæssige grunde fortsætte uforstyrret. Hele Pilmose Bækforløbet er under stærk tilgroning, og i syd er hele ådalen groet helt til i et tæt pilekrat. Værdifuld mosevegetation kan forsvinde på grund af tilgroningen, men på længere sigt kan der opstå en naturlig sumpskov. Også Gryde Å mellem Skodhøjdamningen og Gryde bro udlægges til naturlig succession. Kratområdet mellem Ny Tammestrup og Simons Brink og krat- og moseområdet vest for Bovtrup Ege udlægges ligeledes til naturlig succession. Områderne er vist på kortbilag 2.

7.15 Monitoring

Forsvarsministeriet vil bidrage til dataindsamling igennem tæt samarbejde med universiteter, myndigheder, organisationer og ved egne undersøgelser.

8. REFERENCER

- EU (1992) Rådets direktiv 92/43/EØF af 21. maj 1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter.
- FBE (Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste) (2011). FBE bestemmelser for drifts- og plejeplaner. Bilag 5 til FBEBST 610-6 med underbilag. Tilgængelig på www.ejendomsstyrelsen.dk.
- FBE (Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste) (2013). Arealudviklingskatalog. Et værktøj til arealplanlægningen på forsvarets terræner.
- FBE (Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste) (2014). Holstebro Øvelsesplads. Evaluering af drifts- og plejeplan
- Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse (2015). Projektkatalog – Militærnatur. Synergi mellem militær arealanvendelse og naturudvikling.
- Forsvarsministeriet (2016). Forsvarsministeriets miljø- og energistrategi, 2016-2020.
- Holstebro Kommune (2018). Bemærkninger til drifts- og plejeplan 2017-2032 for Holstebro Øvelsesplads.
- Høye, T.T. & Wind, P. (2017). Basiskortlægning af habitattrægrupper på forsvarets arealer. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 36 s. – Teknisk rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 98. <http://dce2.au.dk/pub/TR98.pdf>
- Kulturministeriet (2013). Bekendtgørelse om beskyttede sten- og jorddiger og lignende. BEK nr. 1190 af 26/09/2013
- Kulturministeriet (2014). Bekendtgørelse af museumsloven. LBK nr. 358 af 08/04/2014
- Larsen, J.B. (2005). Katalog over skovudviklingstyper i Danmark. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 2005.
- Miljø- og fødevareministeriet (2017a). LBK nr. 121 af 26/01/2017. Bekendtgørelse af lov om naturbeskyttelse
- Miljø- og Fødevareministeriet (2017b). LBK nr. 119 af 26/01/2017. Bekendtgørelse af lov om miljømål m.v. for internationale naturbeskyttelsesområder (Miljømålsloven).
- Miljø- og Fødevareministeriet (2017c). LBK nr 118 af 26/01/2017. Bekendtgørelse af lov om jagt og vildtforvaltning
- Miljø- og fødevareministeriet (2016a): Bekendtgørelse om fredning af visse dyre- og plantearter og pleje af tilskadekommet vildt. BEK nr. 867 af 27/06/2016
- Miljø- og fødevareministeriet (2016b). MiljøGIS for Vandområdeplanerne 2015-2021. <http://miljoegis.mim.dk/cbkort?profile=vandrammedirektiv2-2016>
- Miljø- og Fødevareministeriet (2015) BEK nr. 1732 af 21/12/2015. Bekendtgørelse om støjregulering af forsvarets øvelsespladser og skyde- og øvelsesterræner.
- Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Jydske Dragonregiment (2003). Holstebro Øvelsesplads. Drifts- og Plejeplan 2003- 2018.
- Skov- og Naturstyrelsen (1993). Vejledning om naturbeskyttelsesloven. Med efterfølgende ændringer. Miljøministeriet.
- Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste, Natursektionen (2012). Driftskatalog for Natur og terrænpleje

9. BILAG

9.1 Netto artsliste for Holstebro Øvelsesplads

Artslisten er baseret på offentligt tilgængelige artsdatabaser, den tidligere drifts- og plejeplan samt besigtigelser i 2017 i forbindelse med udarbejdelse af nærværende drifts- og plejeplan og offentlig Bio Blitz afholdt på øvelsespladsen i 2017.

PLANTER	Alm. Sumpstrå	Contorta-Fyr
Alm. Brandbæger	Alm. Syre	Digitalis
Alm. Torskemund	Alm. Torskemund	Djævelsbid
Blåhat	Alm. Vandranunkel	Draphavre
Ager-padderok	Alm. Lund-ranunkel	Dun-birk
Ager-tidsel	Alsike-kløver	Dynd-padderok
Alm. Bjørneklo	Aml. Syre	Elm
Alm. Brandbæger	Angelik	Ene
Alm. Brunelle	Bakke-knavel	Engblomme
Alm. Engelsød	Bakke-star	Eng-brandbæger
Alm. Fredløs	Benbræk	Engelsk Visse
Alm. Gedeblad	Bidende Ranunkel	Engelskgræs
Alm. Gyldenris	Bjerg-fyr	Eng-forglemmigej
Alm. Hundegræs	Bjerg-Perikon	Eng-gedeskæg
Alm. Hvene	Bleggul Snerre	Eng-kabbeleje
Alm. Hvidtjørn	Blæresmelde	Eng-nellikerod
Alm. Hyld	Blød Hejre	Eng-viol
Alm. Hønsetarm	Blåbær	Farvevisse
Alm. Knopurt	Blågrøn Kogleaks	Feber-nellikerod
Alm. Kohvede	Blågrøn Rose	Fin Bunke
Alm. Kongepen	Blåhat	Fin Kløver
Alm. Kvik	Blåklukke	Flerårig Knavel
Alm. Kællingetand	Blåmunke	Flipkrave
Alm. Løvefod	Blåtop	Fløjlsgræs
Alm. Mangeløv	Bredbladet Dunhammer	Forskelligbladet Tidsel
Alm. Mjødurt	Bredbladet Mærke	Frøbid
Alm. Mælkeurt	Bugtet kløver	Fuglegræs
Alm. Røllike	Bukkeblad	Følfod
Alm. Røn	Burre-snerre	Fåresvingel
Alm. Skjolddrager	Butbladet Skræppe	Gederams
Alm. Spergel	Bævreasp	Glanskapslet Siv
Alm. Star	Bøg	Glat Dueurt
Alm. Stedmoderblomst	Bølget Bunke	Glat Vejbred

Grenet Pindsvineknop	Kragefod	Plettet Gøgeurt
Grenlav	Kransnålalger	Poppel
Græsbladet Fladstjerne	Krat-/Skovviol	Pors
Grøn Star	Krat-fladbælg	Prikbladet Perikon
Grå-bynke	Krumhals	Rank Evighedsblomst
Grå-el	Kruset Tidsel	Rejnfan
Grå-pil	Krybende Hestegræs	Rensdyrlav
Gul Fladbælg	Krybende Pil	Revling
Gul Kløver	Kæmpe-bjørneklo	Rosmarin-lyng
Gul Snerre	Kæmpe-pileurt	Rundbladet Soldug
Gul Stenkløver	Kær-dueurt	Rundbælg
Guldbomme	Kær-galtetand	Rynket rose
Gyvel	Kær-ranunkel	Rød Svingel
Gåsepotentil	Kær-snerre	Rød Tvetand
Harekløver	Kær-tidsel	Rød-el
Hare-star	Lancet-vejbred	Rødgran
Hede-lyng	Langbladet Ranunkel	Rødkløver
Hede-melbærris	Lav Ranunkel	Rødknæ
Hejrenæb	Lav Skorsoner	Rørgræs
Hindbær	Leverurt	Sand-star
Hirse-star	Liden Fugleklo	Selje-røn
Hunde-viol	Liden Klokke	Sitka-gran
Hvid Kløver	Liden Museurt	Skov-fyr
Hvid Okseøj	Liden Siv	Skov-galtetand
Hvid Stenkløver	Liden Skjaller	Skov-jordbær
Hvid-gran	Liden Ulvefod	Skovstjerne
Hvid-pil	Lund-rapgræs	Skt. Hansurt
Hvid Snerre	Lungelav sp.	Skvalderkål
Hyldebladet Baldrian	Lupin	Smalbladet Dunhammer
Hæg	Lyng-snerre	Smalbladet Høgeurt
Høj Sødgræs	Lyse-siv	Smalbladet Kæruld
Håret Høgeurt	Læge-ærenpris	Smalbladet Timian
Håret Frytle	Lærk	Smalbladet Vikke
Hårspidset Jomfruhår	Majblomst	Sphagnum-mos
Jasmin	Maj-gøgeurt	Spids Øjentrøst
Jomfruhår	Mangeblomstret Frytle	Spæd Mælkeurt
Kaprifolie	Manna-sødgræs	Stilk-eg
Kattefod	Mose-bunke	Stjerne-star
Katteskæg	Mosebølle	Stor Knopurt
Klokke-ensian	Mose-troldurt	Stor Nælde
Klokke-lyng	Muse-vikke	Storblomstret Hønsetarm
Knop-siv	Næb-star	Strand-vejbred
Kort Øjentrøst	Pille-star	Sumpkarse

Sump-kællingetand	Østrigsk Fyr	Fuglekonge
Svømmende Sumpskærm		Gransanger
Svømmende Vandaks	PATTEDYR	Gravand
Sø-kogleaks	Bæver	Græshoppesanger
Sølv-potentil	Dådyr	Grønirisk
Tagrør	Hare	Grå fluesnapper
Tjørn	Husmår	Gråand
Tofrøet vikke	Krondyr	Gråsisken
Top-star	Mink	Gulspurv
Tormentil	Muldvarp	Gærdesanger
Trævlekrone	Odder	Gærdesmutte
Tudse-siv	Rød ræv	Gøg
Tveskægget Ærenpris	Rådyr	Havesanger
Tyttebær		Hedelærke
Tørst		Husskade
Vandmynte	FUGLE	Hvid vipstjert
Vandnavle	Agerhøne	Jernspurv
Vand-pileurt	Blishøne	Krage
Vandstjerne	Blåmejse	Landsvale
Vejbred-skeblad	Bogfinke	Lille Korsnæb
Vellugtende Guldaks	Bynkefugl	Løvsanger
Vellugtende Kamille	Bysvale	Misteldrossel
Vild Gulerod	Digesvale	Munk
Vild Kørvel	Duehøg	Mursejler
Vorte-birk	Engpiber	Musvit
Æble	Fasan	Musvåge
Ær	Fiskehejre	Nattergal

Ringdue	KRYBDYR OG PADDER	Sandrandøje
Rødhals	Alm. Firben	Skråstreg-bredpande
Rødrygget tornskade	Butsnudet frø	Sorthåret Hvidvinge
Rørsanger	Hugorm	Stor bredpande
Rørspurv	Lille vandsalamander	Stor Kålsommerfugl
Sangdrossel	Skrubtudse	Stregbredpande
Sanglærke	Snog	Tidselfugl
Skovhornugle	Spidssnudet frø	Violetrandet ildfugl
Skovpiber	Stålorm	
Skovskade		ANDRE INSEKTER
Skovspurv	DAGSOMMERFUGLE	Baetis niger
Solsort	Admiral	Ceratopsyche silfvenii
Sortmejse	Aurora	Cordulegaster boltoni
Stillits	Brunlig perlemorssommerfugl	Fempletet køllesværmer
Stor flagspætte	Citronsommerfugl	Grøn køllesværmer
Stor tornskade	Dukatildfugl	Nemoura avicularis
Sumpmejse	Dværgblåfugl	Odontocerum albicorne
Svaleklire	Engblåfugl	Rød skovmyre
Topmejse	Engrandøje	Ubestemte guldsmede
Topmejse	Ensianblåfugl	Ubestemte vandnymfer
Tornirisk	Foranderlig Blåfugl	
Tornsanger	Græsråndøje	SVAMPE
Tårnfalk	Grønhåret Kålsommerfugl	Udbredt stenmorkel
Vagtel	Isblåfugl	Tobaksbrun ruslædersvamp
Vandrikse	Markperlemorssommerfugl	
Vibe	Moseperlemorssommerfugl	
	Okkergul randøje	

9.2 Forsvarsministeriets generelle visioner for arealudviklingen

Forsvarsministeriets skyde- og øvelseterræner og arealer, hvorpå der eksempelvis er anlagt flyvestationer, er erhvervet over en hundrede år lang periode. En stor del udgøres af arealer, der tidligere har tjent land- og skovbrugsmæssige formål. I takt med at jordbrugsdriften er ophørt eller ekstensiveret, er der på mange arealer blevet plads til den natur, der ellers er trængt i det omgivende intensivt udnyttede danske landskab. Ca. halvdelen af Forsvarsministeriets samlede areal er udpeget som Natura 2000-område, og ca. halvdelen heraf udgør naturtyper, der er udpegningsgrundlag for områderne. 2/3 af de udpegede naturtyper er i høj eller god naturtilstand. Ligeledes huser Forsvarsministeriets arealer et bredt udsnit af internationalt prioriterede og beskyttelseskrævende arter, herunder ikke mindst fuglearter, der er tilknyttet næringsfattige, våde og lysåbne naturtyper.

Til dette kommer en række dansk beskyttede naturtyper, f.eks. næsten 1.000 søer samt moser, heder, overdrev mv. I alt ca. 15.000 ha er således registreret som beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Der findes herudover 147 km beskyttet vandløb. Endelig rummer Forsvarsministeriets arealer værdifulde og typiske danske natur- og kulturlandskaber med et bredt og stabilt indhold af karakteristiske og ikke beskyttelseskrævende arter. Med indholdet af landskaber, naturtyper og arter og med mulighed for at give råderum for dynamik og processer, er Forsvarsministeriets arealer et meget væsentligt bidrag til at bevare og udvikle biodiversiteten i Danmark og Europa. Til dette kommer, at Forsvarsministeriets arealer har et betydeligt potentiale for at demonstrere bæredygtig forvaltning af biodiversitet samt for oplevelsesmuligheder for befolkningen.

Forsvarsministeriets miljø- og naturstrategi fra 2012-15 lægger vægt på, at der opretholdes en

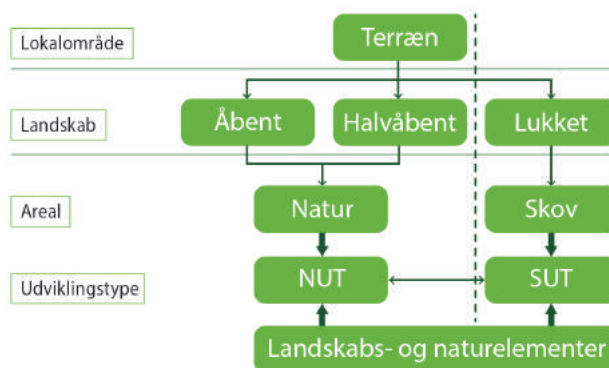
naturtilstand på Forsvarsministeriets arealer, der skaber de bedste betingelser for bevarelsen af den naturlige flora og fauna. Det væsentligste virkemiddel hertil er at fortsætte ekstensiveringsprocessen, således at der i planlægningen - sammen med hensynet til udvikling af områdernes funktionalitet som uddannelsessteder - indlægges et overordnet hensyn til biodiversiteten med tilhørende dynamik og naturlige processer. Dette kræver en holistisk tilgang til arealforvaltningen, således at den klassiske sondring mellem skov-, landbrugs- og naturarealer afløses af en opfattelse, der på lang sigt udvikler landskab og natur i en integreret form på hele terrænet og ligeledes afstemt med landskaber og naturtyper i lokalområdet. Et redskab hertil er at opstille og beskrive den langsigtede landskabs- og naturudvikling i form af visioner for udviklingen på de enkelte delarealer. Hermed sikres en fælles referenceramme for de arealforvaltnings- og planlægningsmæssige tiltag.

De større militære områder udgør arealmæssigt en væsentlig del af konkrete lokalområder i Danmark, hvor de ligger ruralt og med en klar underrepræsentation af vejanlæg og bebyggelse. De større områder repræsenterer ofte flere landskabstyper. Karakteristisk for mange er kyst-, klit- og hedelandskaber, ikke mindst skydeområderne, hvor de åbne landskaber bruges som nedslags- og målområder. En meget stor del udgøres af egentlige kulturlandskaber, særligt åbne områder, der er udviklet igennem agerbrug og skovdrift, hvoraf store dele er skabt igennem målrettet klitplantning eller egentlige skovbrugsformål, men hvor der også er væsentlige militære interesser, f.eks. i form af uddannelse i kamp i lukket terræn. En række arealer, særligt øvelsesarealerne, er præget af landskaber, der kan karakteriseres som "halvåbne", dvs. åbne arealer med spredt og ofte gruppevis bevoksning. Denne struktur er i mange tilfælde et produkt af en målsætning om at kunne tilrettelægge øvel-

ser, så der skabes mulighed for kombineret skjul og fremrykning i samme område. Det halvåbne landskab er ligeledes et resultat af et åbent landskab, der er under naturlig tilgroning. De åbne og halvåbne landskabstyper er komplementære til de skovbevoksede områder.

Det er på dette grundlag hensigtsmæssigt at udvikle tre typer af landskaber: Det åbne, det halvåbne (kratlandskab) og det lukkede (skovbevokset) - styret overordnet af en række vektorer, hvoraf de militære målsætninger og hensynet til naturbeskyttelse vægtes højest, og hvor publikumshensyn inddrages i størst muligt omfang. Med denne grundstruktur kan udviklingen af det enkelte areal systematiseres i arealudviklingstyper, der for de åbne og halvåbne områder betegnes naturudviklingstyper og for de lukkede (skovbevoksede) områder betegnes skovudviklingstyper. Opdelingen bygger ikke på en fordring om, at "natur" og "skov" ansues adskilt, men på at der i dansk skovbrug de sidste 10 år er udviklet et koncept for skovudviklingstyper, som er institutionaliseret og bredt anerkendt. Beskrivelsen af naturudviklingstyper skal ses som en parallel hertil dækkende ikke-bevoksede og delvist bevoksede områder, således at ethvert areal som udgangspunkt pålægges en arealudviklingstype. Skovudviklingstyper vil typisk dække skovbevoksede arealer, mens naturudviklingstyper vil dække øvrige arealer (undtaget bebyggede områder, baneanlæg, veje etc.), hvoraf en stor del er pålagt administrative reguleringer efter naturbeskyttelses- og miljømålslovgivningen, mens visse arealer er ubeskyttede. Der er høj grad af interaktion imellem typerne. Grundlæggende er mange såvel brugere som naturbeskyttelsesinteresser tilknyttet overgangszonen fra et areal til et andet, og ud fra visionen om en integreret og holistisk arealforvaltning skal skovudviklingstyperne og naturudviklingstyperne ses i meget tæt sammenhæng. Den eneste årsag til, at der her sondres er, at skovudviklingstyperne er et defineret og

anerkendt koncept til udvikling af naturindhold på skovbevoksede områder, hvorimod naturudviklingstypebegrebet først for nyligt er formuleret.

Figur 9-1: Diagram over flowet fra landskab over areal til arealudviklingstype. Den lodrette stiplede linje indikerer den administrative opdeling i planlægning for skov (skovudviklingstyper) og natur (naturudviklingstyper), men samtidig at skov og natur ud fra en biodiversitetssynsvinkel ikke kan adskilles. Den vandrette pil nederst tilkendegiver muligheden for, at der med naturudviklingstyper på sigt kan udvikles arealer og landskaber, der er lukkede, og tilsvarende at der med skovudviklingstyper kan udvikles halvåbne arealer og landskaber. Landskabs- og naturelementer er mindre enheder, men fortsat vigtige for den samlede funktionalitet. Strukturen i form af landskabstyper og natur- og skovudviklingstyperne er skitseret på Figur 9-1, hvor det fremgår, at arealudviklingstyperne kan henføres til enten et åbent eller et halvåbent landskab. Med dette kan der foretages en systematisering, idet det åbne og halvåbne landskab grundlæggende kan defineres og derefter parres med de forskellige naturudviklingstyper, mens skovudviklingstyperne vil høre sammen med det lukkede landskab.

9.2.1 Landskabstyper

De åbne og halvåbne landskabstyper er komplementære til de skovbevoksede områder. Mindre arealer, der er bevokset med træer, f.eks. hegn, krat og remiser, er at opfatte som landskabs- og naturelementer. Det samme gælder søer og vandløb.

Landskabstyper skal have en sammenhængskraft og en vis individuel størrelse. Samtidig bør de ud fra en naturmæssig vurdering planlægges, så de giver harmoni, det vil sige, at den halvåbne type sikrer overgangen fra åben til lukket, selvom der kan være militære brugsformål, der tilsiger en mere brat overgang fra tæt bevoksning (skjul) til helt åbent areal (ildterræn).

Landskabstyper skal ydermere ses i en topografisk kontekst. Topografien skaber i sig selv et landskab, og bevoksningsgraden skal afstemmes med topografiske forhold, herunder såvel æstetik, udsigtsforhold, kystnærhed mv. som militære fordringer i forhold til dækning og udsyn, hvor topografien i sig selv er en afgørende faktor.

Et vigtigt forhold er landskabstypernes funktionalitet i forhold til opretholdelse og styrkelse af biodiversitet. I denne sammenhæng skal der lægges vægt på såvel et højt naturindhold i form af stabile naturtyper og levesteder som på

landskabets strukturelle sammenhængskraft, der skal sikre plante- og dyresamfundenes naturlige spredning og genetiske udveksling.

Åbent landskab

Et yderpunkt i forhold til bevoksningsgrad er landskabet helt uden træbevoksning. Dette er kendetegnende for en stor del af de landskaber og naturtyper, der findes på Forsvarsministeriets arealer, f.eks. de store klit- og hedeområder på Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn og eng- og strandengsarealer på en række kystnære skydeområder. Naturmålsætningen for disse arealer vil som udgangspunkt være at sikre det helt åbne landskab, men de militære interesser kan fordrage en vis grad af f.eks. gruppevis bevoksning. Den naturlige udvikling er, at sådanne områder på sigt gror til, og der vil kræves en konstant plejeindsats for at hindre denne naturlige proces. De relevante behandlingsmodeller vil typisk være rydning, slåning, afbrænding eller afgræsning, hvormed man vil kunne bevare det åbne landskab.

En variation af det åbne landskab er landskabet med enkeltstående træer eller enkelte indslag af grupper af træer, f.eks. en lille lund, et krat eller et levende hegn. Sådanne strukturer medfører ikke en grad af halvåbenhed, men skal ses som naturelementer i det åbne landskab.

Halvåbent landskab

Det halvåbne landskab kan have en karakter af jævnt spredt bevoksning – typisk i tilfælde, hvor der sker en naturlig indvandring af træer gennem frøspredning. Tætheden af træer vil her typisk være størst tæt på frøkilden. Den spredte bevoksning kan også opstå ved bevidst pleje, så der ved rydning og slåning efterlades enkelttræer med en nogenlunde konstant afstand. Graden af åbenhed kan f.eks. angives ved en bevoksningskvotient. Mere typisk er det dog, at det halvåbne landskab har en gruppevis bevoksning af træer,

Lukket landskab

Det lukkede landskab er i denne sammenhæng synonym med skov, men der findes mange skovstrukturer og grader af lukkethed. Også skoven kan være jævnt eller gruppevis bevokset, og lukketheden skal ses vertikalt, hvor et tæt-sluttende kronedække giver en åben og artsfattig karakter i skovbunden, mens stort lysindfald vil sikre et mere udbredt bunddække og et lukket skovbunds billede.

Blandt de egentlige skovudviklingstyper vil græsningsskoven være åben. Det samme gælder skovengen, som rettelig er en naturudviklingstyp-

enten som produkt af, at klynger af træer udvikler sig i læ af hinanden, eller i kraft af topografi og små variationer i jordbunds- og hydrologiforhold. Den gruppevis struktur kan skabes aktivt ved jordbearbejdning og plantning, tilfælde og i er mange tilfælde en ideel struktur i forhold til militære øvelsesaktiviteter.

Det åbne og det halvåbne landskab udvikles gennem etablering af naturudviklingstyperne, se i afsnit 9.12.

pe, snarere end en skovudviklingstype, men som traditionelt medregnes til skovudviklingstyperne.

Skovudviklingstyperne er strukturmæssigt meget varierede, og der vil i de fleste kunne findes delarealer, der har en meget lukket karakter. Det vil dog oftest være typer med lystræarter som hovedtræart, der giver den tætteste underskov, f.eks. egedominerede skove. Den urørte skov vil også skabe en tæt underskov og et kaotisk skovbillede. Det lukkede landskab udvikles gennem etablering af skovudviklingstyperne, se afsnit 9.2.3.

9.2.2 Naturudviklingstyper

På Forsvarsministeriets arealer udgør hede, overdrev, eng, mose, og slette tilsammen en meget stor del af det samlede areal. Der er på dette grundlag foretaget en systematisering, der har resulteret i syv naturudviklingstyper: "Kysthede", "Indlandshede", "Overdrev", "Eng", "Mose", "Strand", og "Slette".

9.2.3 Skovudviklingstyper

Skovudviklingstyper beskriver på grundlag af kortlægning af dyrkningsvilkår på en given lokalitet den bevoksningstype, der ønskes på lang sigt og er således Forsvarsministeriets redskab til at gennemføre den skovpolitik, der er fastlagt. Skovudviklingstypen omfatter desuden en vurdering af muligheden for produktion samt en beskrivelse af de naturmæssige, kulturhistoriske og rekreative udviklingsmål for skovtypen. Skovens biologiske diversitet med fokus på at fremme den lysåbne skov og med løbende konvertering til løvskov prioriteres højt.

9.3 Modeller

Mange aktiviteter går igen fra areal til areal og i øvrigt fra terræn til terræn. Det er derfor hensigtsmæssigt at samle de overordnede beskrivelser af identiske typer af aktiviteter, også kaldet "modeller". Samlet fungerer modellerne således som en værktøjskasse for beskrivelsen af de konkrete aktiviteter, der fremgår af det følgende afsnit, og som henfører aktivitetstyperne til de enkelte delarealer. Det er i nogle tilfælde tilstrækkeligt alene at henvise til en model, men i de fleste tilfælde suppleres med en yderligere beskrivelse af aktiviteten på den konkrete lokalitet. I en række tilfælde er tiltagene på det enkelte areal dog så individuelle, at det ikke er fundet hensigtsmæssigt at udarbejde en egentlig model. Her vil aktiviteten beskrives specifikt - i visse tilfælde med reference til en separat projektbeskrivelse.

Forsvarsministeriet har vedtaget en række gene-

relle retningslinjer for arealdrift og -pleje, formuleret som bestemmelser. Materialet er retningsgivende for de opstillede aktivitetsmodeller, og en række af bestemmelsernes forskrifter er overført til modellerne og ligeledes til de generelle regelsæt, der er opstillet for Holstebro Øvelsesplads. For yderligere oplysninger henvises til de enkelte bestemmelser:

- Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestens bestemmelse for drifts- og plejeplaner.
- Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestens bestemmelse for drift og pleje af skovbevoksede, fredskovspligtige arealer.
- Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestens bestemmelse for drift og pleje af lysåbne natur- og landbrugsarealer samt bevoksede arealer.
- Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestens bestemmelse for bevarelse og pleje af fortidsminder og andre kulturspor.
- Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestens bestemmelse for forebyggelse og bekæmpelse af invasive plante- og dyrearter.
- Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestens bestemmelse for vildtpleje, jagt, regulering og fiskeri.
- Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjenestens bestemmelse for offentlighedens rekreative anvendelse af Forsvarets arealer.

En beskrivelse af de modeller, der tages i anvendelse på Holstebro Øvelsesplads, er gennemgået detaljeret nedenfor. Det drejer sig om modeller, der beskriver rydninger og slåninger af lysåben natur, kultivering, pleje af bevoksninger, vedligeholdelse af dræn, bekæmpelse af invasive plantearter, hensyn til publikum og hensyn til særligt beskyttelseskrævende dyrearter. Beskrivelsen af modellerne foretages på et overordnet niveau. Den konkrete lokale anvendelse af modellerne på Holstebro Øvelsesplads er beskrevet i kapitel 7.

En række aktiviteter kan kræve myndighedstilladelse forud for gennemførelse. Hovedreglen er, at ethvert tiltag, der ikke regelmæssigt og igennem en årrække lovligt har været gennemført på et areal, kræver enten anmeldelse til eller tilladelse hos myndighederne. Emnet er uddybet under beskrivelsen af de enkelte aktivitetsmodeller. Kun de modeller, som er relevante for Holstebro Øvelsesplads, nævnes.

Model 1. Rydning

Rydning kan iværksættes på alle lysåbne naturtyper, der er tilgroet eller er under tilgroning med træagtig opvækst (mindre end cirka 10 cm i diameter). Særligt slette, græsland, mose og mange landskabselementer som f.eks. fortidsminder plejes ved rydning. Fældning af plantede skovbevoksninger med efterfølgende konvertering til lysåbne naturtyper betragtes i denne forbindelse også som rydning.

Rydningens gennemførelse afhænger af tilgroningens karakter. Hvor tilgroningen er massiv, vil der være behov for en relativt omfattende førstegangspleje, der kan muliggøre efterfølgende løbende vedligeholdelse ved eksempelvis slåning, afgræsning eller afbrænding. Tiltagene kan udføres såvel motormanuelt som maskinelt afhængig af situationen. Rydningen kan gennemføres som en total rydning, hvor i princippet al opvækst nedskæres og fjernes. Af hensyn til blandt andet militæranvendelse, landskabsæstetik samt større dyr og fugle kan rydningen undertiden gennemføres som en delvis rydning, hvor der efterlades enkelte eller grupper af træer og buske. Rydningens ønskede karakter indgår for de enkelte rydningsprojekter i aktivitetsbeskrivelserne. På beskyttede naturarealer skal det nedskårne materiale fjernes fra arealerne, hvis dette er muligt.

Som hovedregel gælder for alle ubefæstede arealer i landzone en rydningspligt (undtaget blandt andet fredskovspligtige arealer), der omfatter

både traditionelle landbrugsarealer samt halv-kulturarealer som f.eks. eng og hede. På disse arealer må der ikke forekomme opvækst af træer og buske ældre end 5 år regnet fra 2004. Lavtvoksende dværgbuske på hedearealer (f.eks. hedyng og revling) betragtes ikke som opvækst.

Rydning medfører oftest en ændring af naturtilstanden og må på beskyttede naturarealer som udgangspunkt ikke udføres uden dispensation fra den relevante myndighed. For fredskovspligtige arealer kan der også kræves dispensation, hvis ikke skovlovens generelle muligheder for etablering af nye åbne naturarealer kan finde anvendelse.

Model 2. Slåning

Slåning er velegnet til vedligeholdende pleje på hede, slette og strandeng samt brandbælter, hvor den træagtige opvækst ikke er for kraftig (stængel/rodhals mindre end 1 cm i tværsnit).

Slåning foretages maskinelt. Ved slåning af græsarealer og lignende skal der sigtes mod en mosaikstruktur, hvor både slåede og ikke-slåede arealer indgår. Risikoen for at dræbe vildt skal minimeres, f.eks. ved forudgående bortskræm-

ning eller langsom fremkørehastighed, og større græsarealer slås fra markcentrum og ud imod kanten. Slået lyng skal fjernes fra arealerne, og det tilstræbes ligeledes, at slået græs bortskaffes. En variant af slåning er høslæt, hvor slået græs tørres eller wrappes til bortkørsel og anvendelse som foder eller brændsel.

Græsarealer kan med fordel slås minimum en gang årligt, hvorimod slåning af hede skal ske mindre hyppigt med henblik på en rotation, hvor det enkelte areal ved slåning eller andre plejemetoder ikke forynges hyppigere end cirka hvert 10. år. Slåning på hedearealer skal betragtes i sammenhæng med afskrælning af lyngtørven (morlaget), der fjerner mange næringsstoffer og plejer hedernes næringsfattighed.

Af hensyn til dyrelivet må slåning kun gennemføres i perioden 15/7 – 15/4. På arealer, hvor vegetationen holdes kortklippet gennem hele perioden, må slåning dog gennemføres hele året. Andre tidspunkter for slåning kan være aktuelt i forbindelse med bekæmpelse af invasive arter. Førstegangsslåninger vil umiddelbart være at betragte som dispensationskrævende i relation til naturbeskyttelsesloven på beskyttede naturtyper.

Model 3. Slåning med opsamling af materiale

Opsamling af materiale gennemføres for at fjerne flest mulige næringsstoffer. På den måde bidrager det på næringsfattige naturtyper til at opnå de ønskede vækstbetingelser.

Opsamling af materiale kan gennemføres både på arealer, hvor der er foretaget slåning og på arealer, hvor der foretages slåning/knusning. Opsamling udføres, så mindst 90 % af det afslåede materiale fjernes. Opsamling skal ske enten i samme arbejdsgang som slåning eller senest 1 uge efter slåningen. Disse kvalitetskrav skal være overholdt for minimum 80 % af arealet. Afvigelse må ikke være samlet et sted, men skal være jævnt fordelt over hele terrænet. Det afslåede materiale skal presses i baller og deponeres ved kørefast vej, eller det kan deponeres i løs form ved kørefast vej efter nærmere anvisning. Hvilke muligheder, der anvendes, er afhængig af terræn, type af materiale, afsætningsmuligheder og fremkomsten af nye anvendelsesmuligheder.

Model 4. Afbrænding

Afbrænding er den foretrukne plejemetode på hedearealer, men kan også anvendes på græslandsarealer, hvor afgræsning og slåning ikke kan foretages rationelt. Afbrænding skal foregå i så små enheder og så meget i mosaik som praktisk muligt og bedst i rotation. Hvor der er tale om ikke-græsdominerede heder, bør afbrændingen på det enkelte areal ikke ske hyppigere end hvert 10. år. I medvindsafbrænding vil større buske og træer overleve, mens modvindsafbrænding vil kunne fjerne mere omfattende busk- og træbevoksning. Eventuel bevoksning af spredte ener beskyttes under afbrænding. Udbrændte træer ryddes og fjernes så vidt muligt efter afbrændingen. Afbrænding må udføres i perioden 1/9 til 31/3. Førstegangsafbrændinger er at betragte som dispensationskrævende foranstaltninger i relation til naturbeskyttelsesloven. Hvor større afbrændinger hidtil har fundet sted med en vis regelmæssighed kan afbrændingerne dog opfattes som en ikke-dispensationskrævende fortsættelse af hidtidig drift

Model 5. Afskrælning / knusning med opsamling

Afskrælning er en særlig behandlingsmodel for hedearealer. Den tjener til at fjerne humuslag og næringsstoffer og sikre en successionsstart på mineraljorden ved hjælp af den stedlige frøpulje. Den giver dermed pionersamfund, som har stor betydning som platform for den videre succession og anvendes blandt andet i indsatsen mod blåtop på hedearealer. Afskrælning har til hensigt at fjerne morlaget, og udføres i en dybde så dette fjernes, uden at det nedenunder liggende uorganiske sandlag, der kan indeholde kulturspor. Det afskrællede materiale bortkøres fra beskyttede naturarealer. Afskrælning medfører ændringer i naturtilstanden og kræver på den baggrund dispensation i relation til naturbeskyttelsesloven. I denne sammenhæng vil der opstilles nærmere retningslinjer for bl.a. tidspunktet for indgrebet.

Model 6. Hydrologi

De foranstående modeller er primært målrettet mod tørre eller halvtørre arealudviklingstyper og landskabselementer. En vigtig type af modeller er imidlertid metoder til at sikre, genskabe og etablere akvatisk natur, særligt søer, hvad enten der er tale om egentlige søer eller vandhuller. Beva-

relse og evt. genskabelse af naturlige hydrologiske forhold, hvor disse gennem dræning er blevet forandret, er væsentlige elementer i Forsvarsmisteriets naturforvaltning.

Gennem aktiv lukning af grøfter eller dræn re-etableres våde områder, hvor det vil understøtte væsentlige naturbeskyttelsesmæssige formål, eksempelvis ved genskabelse af mose- og sumpområder, søer mv. samt for at forhindre nedbrydning af tørvelag (mindskning af CO₂-frigivelse og okkerforurening).

Eksisterende grøfter opretholdes dog, hvor den militære anvendelse, lovgivningsmæssige forpligtelser i forhold til eksempelvis naboer, hensyn til veje/transportlinjer eller landskabelige, friluftsmæssige, kulturhistoriske eller biodiversitetsmæssige grunde taler herfor. Hvor grøftning opretholdes, sikres minimal påvirkning af det omkringliggende areal.

Alle indgreb, der ændrer hydrologiske forhold, vil som udgangspunkt kræve tilladelse efter naturbeskyttelsesloven og/eller planloven og/eller skovloven. I forbindelse hermed vil der blive opstillet særlige betingelser for fremgangsmåde.

Egentlig udgravning og oprensning af vandområder har til formål at skabe eller genskabe mindre søer og vandhuller a.h.t. især vandlevende dyrearter, f.eks. padder. En væsentlig funktion er at skabe sammenhæng i landskabet samt trædesten og forbindelseslinjer for arter med begrænset spredningsmobilitet.

Pleje af vandhuller må alene gennemføres i perioden 1. august - 31. marts. Her skal man dog være opmærksom på regionale forskelle i padderfaunaen og dennes yngleperiode.

Model 7. Habitattrægrupper

Urørt skov

Urørt skov er kendetegnet ved at være friholdt fra menneskelige indgreb fra et nærmere angivet tidspunkt. Med tiden vil et urørt skovareal udvikle et urskovslignende præg med en strukturmæssig mangfoldighed, herunder væltede og døde træer samt træer af forskellig art og aldre i varierende grupperinger. I den urørte skov vil den naturlige vandbalance desuden blive genskabt, i den udstrækning, den har været påvirket gennem dræning mv. Dette vil yderligere bidrage til mangfoldigheden af strukturer.

Udlægning af urørt skov herunder ophør af skovdrift garanterer på især lang sigt forekomsten af dødt ved.

Habitattrægrupper

Træer som efterlades til ælde og naturligt henfald benævnes "habitattræer", eller, hvis det er samlinger af træer, "habitattrægrupper". Dødt ved sikres igennem udlægning af habitat-trægrupper, hvor døde træer samles i grupper for at fremme spredningsmuligheder for tilknyttet flora og fauna samt af driftstekniske hensyn.

Habitattrægrupper udlægges og etableres efter følgende anvisning:

- Omfang og placering af habitattrægrupper varierer fra terræn til terræn, men udlægningen skal svare til følgende minimum: For hver ca. 3 ha løv-/nåletræsbevoksning udvælges én habitattrægruppe på min. 0,2 ha.
- Habitattrægrupper udvælges i alle skovudviklingstyper med undtagelse af skovudviklingstype 94: Urørt skov. Markante arealer med naturlig fysisk afgrænsning foretrækkes. Habitattrægrupper afmærkes på grundkortet. Af sikkerhedshensyn placeres habitat-trægrupper ikke i umiddelbar nærhed af offentlige

veje, men gerne i visuel afstand til fremme af oplevelsesværdi.

- I nåletræsbevoksninger inddrages om muligt forekommende løvtræer i habitat-trægrupper eksempelvis i forbindelse med ydre og indre bryn. Indenfor yngre habitattrægrupper fremmes udvikling af bredkronede veterantræer. Tyndingstræer efterlades som liggende og eller stående dødt ved.
- Habitattrægrupper udvælges i yngre bevoksninger og senest ved en bevoksningsalder på 50 år. Fra bevoksningsalder på 50 år frembringes aktivt dødt ved svarende til min. 3 døde stående træer/habitat

Model 8. Beplantningspleje

Levende hegn og beplantninger skal løbende plejes, så de bevares lysåbne med mulighed for udvikling af dækningsgivende buske og en rig bundflora. I levende hegn, krat og beplantninger skal gamle og døende træer bevares. Fremtidens gamle træer skal skabes gennem en målrettet hugst, der skaber plads til udvikling af kroner og rodnet på udvalgte træer/grupper af træer. Eksisterende dødt ved i form af stående og væltede døde træer efterlades. Hule træer, nedfaldne grene og kvasbunker fjernes ikke, og i områder uden tilstrækkelig forekomst af dødt ved gennemføres en aktiv indsats for at skabe såvel stående som liggende dødt ved.

Mangel på rede-, raste- og opholdssteder bør på kort sigt aktiv afhjælpes gennem opsætning af redekasser eller lignende til eksempelvis småfugle, ugler, tårnfalk og flagermus. Nyetablering af beplantninger må som udgangspunkt alene ske på arealer, der ikke er beskyttet efter naturbeskyttelsesloven. Ved etablering må alene anvendes hjemmehørende, lokalitetstilpassede træer og buske. Langs levende hegn og beplantninger skal der findes/ anlægges en udyrket fodpose af græs og urter.

Model 9. Invasive arter

Invasive arter udgør en væsentlig trussel for en række af de naturtyper og arter, der findes på Forsvarsministeriets terræner. Invasive arter er plante- eller dyrearter, der ved menneskets direkte eller indirekte hjælp er flyttet fra én del af verden til en anden og her påvirker biodiversiteten negativt.

Modellen opstilles som redskaber til forebyggelse og bekæmpelse af invasive arter for at værne hjemmehørende og beskyttelseskrævende arter og naturtyper samt øvrige driftsmålsætninger på Forsvarsministeriets terræner mod negative effekter af invasive arter og for at modvirke, at terrænerne udgør udviklings og spredningssteder for invasive arter.

Der er 20 terrestriske og 4 akvatiske plantearter, der er registreret som invasive arter i Danmark. Hertil kommer et mindre antal arter, som forekommer i Danmark i forholdsvis begrænset antal, men som vurderes at kunne optræde invasivt på sigt. Der er store regionale forskelle på de invasive arters udbredelse, hyppighed, spredningspotentiale og skadevirkning. På Forsvarsministeriets arealer er der særlig fokus på følgende arter:

rynket rose, bjergfyr, kæmpe-bjørneklo, japansk pileurt/kæmpe-pileurt og glansbladet hæg.

Alle invasive plantearter bekæmpes igennem en række af de ovenstående modeller, såsom rydning, slåning, afgræsning og afbrænding. I visse tilfælde er opgravning/-rykning praktisk overkommeligt. Kæmpebjørneklo kan bekæmpes kemisk under særlige forudsætninger, men ellers ved rodstikning, skærmmkapning, slåning og afbrænding. Bekæmpelsesmetoden afhænger af antallet af individer i bestanden, hvilket stadie bestanden befinder sig i, samt dens voksested.

Model 10. Fortidsminder

Fortidsminder beskyttes mod erosion og slitage som følge af omfattende færdsel og kørsel. Dette sker igennem afmærkning og afpælning. Der foretages skiltning og information efter Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste standard. Fortidsminder skal plejes i et omfang og på en måde, så vegetationen ikke bidrager til fortidsmindets nedbrydning, men så vidt muligt modvirker denne. Plejen sker igennem rydning og sikring af synlighed. De beskyttes evt. mod erosion ved slåning af græsdekke. Der henvises her til modeller for rydning og slåning.

Model 11. Artsbeskyttelse

For at tilgodese særligt beskyttelseskrevende arter er for alle Forsvarsministeriets arealer opstillet nedenstående retningslinjer, for så vidt angår aktiviteterne tidsmæssige gennemførelse:

Aktivitet	JAN	FEB	MAR	APR	MAJ	JUN	JUL	AUG	SEP	OKT	NOV	DEC
Skovning, flisning, knusning												
Fældning af træer, som potentielt er redetræer for kolonirugende fugle												
Fældning af træer, som potentielt er redetræer for rovfugle og ugler												
Fældning af hule træer og træer med spættehuller												
Fældning af træer, som potentielt er redetræer for ørne, sort stork eller rød glente												
Aktiviteter, der kan ødelægge områder med digesvalereder												
Afbrænding af heder												
Slåning og rydning af hede												
Slåning af græsarealer 1. gang												
Oprensning af vandhuller												

Signatur	Forklaring
	Aktiviteter må ikke gennemføres
	Aktiviteter bør ikke gennemføres
	Aktiviteter kan gennemføres

Figur 9-2: Aktivitetstypernes tilladte gennemførselsperioder (FBE, 2011).

Model 12. Publikumshensyn

Forsvarsministeriets arealer vil normalt være åbne for publikum efter de retningslinjer, der fremgår af ordensreglementet (placeret ved indfaldsveje til terrænet), når der ikke foregår militær aktivitet på arealerne (typisk helligdage, weekender og aftener). Visse skydeområder, flyvestationer, depot- og tankområder, tekniske installationer mv. kan være permanent afspærreret for publikum af sikkerhedsmæssige hensyn i form af eksempelvis ved fare for udetoneret, sprængfarlig ammunition i området. For at udvikle mulighederne for den offentlige rekreative brug af arealerne arbejder Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse målrettet på at etablere og vedligeholde samarbejder med relevante interesseorganisationer.

Gennemførelse af organiserede aktiviteter kræver forudgående tilladelse fra Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse. I vurderingen af om et arrangement kan gennemføres, lader Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse indgå lokale hensyn til naboer, naturbeskyttelse mv. For særlige aktiviteter kan Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse af praktiske hensyn udarbejde en kvote for hvor mange arrangementer, der årligt kan gennemføres.

Drifts- og plejeplanerne er centrale redskaber i formidlingen, og disse skal derfor fremstå informative og være let tilgængelige. Drifts- og plejeplaner og tilhørende formidling udgives i et godkendt layout. I forbindelse med udarbejdelse

og revision af drifts- og plejeplaner udgives i de fleste tilfælde en vandretursfolder, der skal være tilgængelig på såvel papirform som i en elektronisk udgave på Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses hjemmeside. Ved indfaldsveje og stier til terrænet opsættes informationsstandere, hvor blandt andet vandretursfoldere samt yderligere information er tilgængelig. På arealer, der helt eller i store dele er permanent lukkede for offentlighedens adgang, gennemføres guidede ture.

9.4 Retningslinjer for Forsvarsministeriets anvendelse af skyde- og øvelsesterræner

Retningslinjerne er fastlagt af Skov- og Naturstyrelsen i 1990'erne i relation til naturbeskyttelseslovens § 3, og er her bearbejdet i medfør af kommunalreform og ændret jagtadministration. Store dele af militærets skyde- og øvelsesterræner er tidligere landbrugsarealer. Ved overgangen til militære øvelsesområder ekstensiveres landbrugsdriften enten kraftigt eller ophører helt, hvilket ofte muliggør forskellige beskyttede naturtypers opståen. Imidlertid hindrer dette ikke fortsat gennemførelse af de militære aktiviteter, som er områdernes hovedformål.

Som efter de hidtil gældende regler er naturbeskyttelseslovens § 3 nemlig ikke til hinder for en fortsættelse af de beskyttede arealers hidtidige benyttelse. Dette gælder også militærets hidtidige benyttelse af arealer og anlæg mv.

Såfremt Forsvarsministeriet ejer, erhverver eller lejer arealer, som ikke hidtil har været anvendt til øvelsesformål, vil en overgang til øvelsesformål, der medfører ændringer i tilstanden, derimod kræve tilladelse. En væsentlig intensivering af en hidtil militær benyttelse vil ligeledes kræve tilladelse fra den pågældende kommune, jf. lovens § 3 og § 65, stk. 3.

Militære aktiviteter

I tilfælde hvor et større areal anvendes til øvelsesformål (f.eks. Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn), vil forskellige dele af området kunne have forskellig benyttelsesintensitet. Vurderingen af, om en aktivitet kræver tilladelse efter lovens § 3, bør derfor ske på grundlag af intensiteten af det pågældende "delområdes" hidtidige anvendelse. Indenfor hvert "delområde" vil den hidtidige anvendelsesgrad kunne fortsætte.

F.eks. vil "delområder", hvor kørsel og lejlighedsvis bortslidning af vegetationen samt dozning, gravning og indgreb i vandløb har fundet sted, fortsat kunne benyttes på denne måde. Dette omfatter også flytning af de enkelte aktiviteter indenfor delområdet, f.eks. flytning af spor efter bæltekøretøjer. Variationer i aktiviteten, f.eks. ændringer i koncentrationen af bæltspor indenfor de mest benyttede arealer, må anses som i overensstemmelse med hidtidig benyttelse, i hvert fald indenfor ret vide rammer. Derimod vil et sammenhængende areal, der f.eks. ikke hidtil har været anvendt til kørsel med bæltekøretøjer eller lejlighedsvis indgreb i vandløb, ikke uden tilladelse kunne anvendes på denne måde.

Opførelse af permanente anlæg kræver som udgangspunkt tilladelse, f.eks. bygninger, skydevolde og skydebaner. Mindre enkeltstående indretninger (f.eks. "kulisser") af træ eller tilsvarende materiale, som let kan fjernes, kan dog etableres uden tilladelse.

Foranstaltninger, som bevirker, at et areal varigt glider ud af den pågældende naturtypedefinition, kræver tilladelse. Dette gælder f.eks. tilplantning af heder eller dræning af vådområder.

Ikke militære aktiviteter

For ikke militære aktiviteter på øvelsesområder gælder de samme regler som for civile aktiviteter udenfor terrænet. Dette indebærer bl.a., at anlæg af vildtagre på beskyttede naturtyper indenfor terrænet kræver tilladelse efter naturbeskyttelsesloven.

Tvilstilfælde

I tilfælde hvor militæret er i tvivl, om der kræves tilladelse til en aktivitet eller et anlæg, vil forespørgselsordningen i § 8 i Bekendtgørelse nr. 1172 af 20. november 2006 om beskyttede naturtyper kunne anvendes. Det vil sige, at militæret kan rette henvendelse til den relevante kommune, som inden 4 uger skal besvare forespørgslen. Der henvises i denne forbindelse til Vejledning om naturbeskyttelsesloven (Skov- og Naturstyrelsen, 1993).

INSTITUTION	DATO FOR SVAR
Miljøstyrelsen	12. januar 2018
Naturstyrelsen Vestjylland	
Slots- og Kulturstyrelsen	
Holstebro Kommune	19. januar 2018
Danmarks Naturfredningsforening	
WWF-Verdensnaturfonden	
Dansk Ornitologisk forening	
Danmarks Jægerforbund	
Friluftsrådet	
Dyrenes Beskyttelse	
Verdens Skove	
Dansk Entomologisk Forening	
Dansk Botanisk Forening	
Dansk Pattedyrforening	
Nordisk herpetologisk Forening	
Danmarks Sportsfiskerforbund	
Dansk Landskabsøkologisk Forening	
Landbrug & Fødevarer	

9.5 Ekstern høring af forslag til drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads.

9.5.1 Baggrund

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse gennemfører gennem drift- og plejeplaner en 15-årig planlægning for Forsvarsministeriets arealer. Forslag til drifts- og plejeplaner forelægges efter en intern høring med opfølgende bearbejdning til ekstern høring blandt myndigheder, organisationer og øvrige interesserede.

Forslag til drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads 2017-2032 blev således sendt i ekstern høring den 21. december 2017. Fristen for høringssvar blev sat til den 26. januar 2018.

I nedenstående tabel fremgår det, hvilke myndigheder, organisationer og andre interessenter der er blevet hørt, samt hvilke høringssvar der er modtaget inden høringsfristens udløb:

Der indkom i alt 2 høringssvar. Disse kan ses i deres fulde udstrækning i afsnit 9.5.4. I de følgende afsnit gennemgås de indkomne høringssvar. Der refereres først til høringssvaret – i visse tilfælde med konkrete citater. Derefter foretages en sammenfattende vurdering (*kursiv*) og til slut beskrives beslutningen om opfølgning (**fed**).

9.5.2 Høringssvar Miljøstyrelsen

Miljøstyrelsen bemærker, at der er tale om en stor og velgennemarbejdet plan. Miljøstyrelsen har ikke yderligere bemærkninger.

Der foretages ingen ændringer i teksten.

9.5.3 Høringssvar Holstebro Kommune

Holstebro kommune bemærker, at Holstebro Øvelsesplads er et biologisk meget vigtigt naturområde, hvilket viser, at militære aktiviteter og biologisk mangfoldighed godt kan spille sammen, og at forvaltningstiltagene indtil nu formodentlig har haft en gunstig effekt.

Holstebro Kommune bemærker, at det er ærgerligt, at planen ikke vurderer effekten af de forskellige forvaltningstiltag på de sjældne arter, men kun stort set holder sig til Bilag IV arterne. Holstebro Kommune nævner i den forbindelse stor tornskade, der er rødlistet som moderat truet og i tilbagegang.

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse bemærker hertil, at i og med at Danmark gennem sin implementering af Habitat- og Fuglebeskyttelsesdirektiverne har forpligtet sig til at yde arterne på Habitatdirektivets Bilag IV streng beskyttelse både inden for og uden for habitatområderne, er disse arters beskyttelse prioriteret i planen. Ved udarbejdelse af planen lægges der vægt på at der skabes så biologisk mangfoldige naturtyper som muligt under hensyntagen til de militære formål. Planen vurderer ikke effekten på en række sjældne eller rødlistede arter, men det vurderes, at de foreslåede tiltag generelt har en positiv effekt på en lang række arter.

For stor tornskades vedkommende er det en art, der især holder til i åbne heder og hedemoser, samt i grænseområderne mellem hede og skov. Den blev fundet ynglende med 3-4 par på terrænet i forbindelse med udarbejdelsen af den forrige drifts- og plejeplan i år 2000. Den er så vidt vides ikke konstateret ynglende siden. Generelt er arten på landsplan gået tilbage og er tæt på at forsvinde som dansk ynglefugl. På Holstebro Øvelsesplads er der flere velegnede levesteder for arten, og en række af aktiviteterne i den kommende plan har til formål at bevare eller fremme det åbne præg i landskabet og forhindre tilgroning af heder og moser. Lokaliteten vurderes derfor stadig at være egnet som ynglested for arten. For de øvrige sjældne eller rødlistede arter er der ikke foretaget en specifik vurdering af effekterne på de enkelte arter, idet det vil ligge uden for formålet med drifts- og plejeplanen.

Der foretages ingen ændringer i teksten.

Holstebro Kommune forstår ikke formuleringen i afsnit 4.5.9, "Der er ikke registreret arter på Holstebro Øvelsesplads, som er vurderet som truede på den danske Rødliste".

Netto artslisten i afsnit 9.1 rummer temmelig mange rødlistede arter, herunder flere i kategorien moderat truet (EN).

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse tager bemærkningen til efterretning.

Formuleringer i afsnit 4.5.9 ændres til:

"Der er ikke registreret arter på Holstebro Øvelsesplads, som er vurderet som kritisk truede (CR) på den danske Rødliste, men der er fundet arter i kategorierne moderat truet (EN) og næsten truet (NT)."

Holstebro Kommune bemærker, at der tilsyneladende kun er sket en ret lemfældig opdatering af de biologiske data, og at artslisten i afsnit 9.1 er mangelfuld. Holstebro Kommune nævner arter af sommerfugle, bæver og dådyr, samt et par plantearter.

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse: Artslisten i bilag 9.1 er en nettoartsliste blandt andet baseret på den afholdte bioblitz og intentionen har ikke været at frembringe en fuldstændig artsliste.

Artslisten i Bilag 9.1 justeres med de af Holstebro Kommune nævnte arter, der tilføjes listen.

Holstebro Kommune har noteret sig at der ud fra et militært hensyn er ønsket om nye broer og veje over ådalene ved Gryde Å og Hestbjerg Bæk. Holstebro Kommune vurderer det umiddelbart problematisk, at den §3 beskyttede natur i ådalene skal

krydses af flere veje. Ådalene i militærområdet har en høj kvalitet og store ikke fragmenterede naturområder er en væsentlig del af denne kvalitet.

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse er opmærksom på problematikken. Det bemærkes hertil, at broer og veje over vandløbene er en militær nødvendighed på øvelseterrænet, og at der ved projektbeskrivelse og myndighedsansøgning vil blive taget hensyn til naturforholdene.

Der foretages ingen ændringer i teksten.

Holstebro Kommune vurderer det er en god ide med afgræsning langs Gryde Å. Det kunne overvejes at inddrage lodsejere på modsatte siden af åen i projektet, så der ikke var behov for hegn langs åen. Ved Sognstrupvej har kommunen et sandfang, der mest hensigtsmæssigt vedligeholdes fra militærsiden. En kreaturhegning kan konkret tilpasses dette. For at fremme biodiversiteten i området, bør afgræsningen i området ske med kreaturer (ej får).

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse vil se positivt på kommunens forslag i forbindelse med gennemførelse af plejeplanen

Formuleringen i 7.2 tilføjes: Lodsejere på den modsatte side af åen inddrages i projektet med afgræsning, såfremt der er interesse for det.

Holstebro kommune anfører, at "I plejeplanen bemærkes at Gryde Å m.fl. har en dårlig tilstandsklasse for fisk. Det skyldes efter kommunens vurdering primært, at tilstanden er fastsat på baggrund af gamle data. I efteråret 2017 er der eksempelvis konstateret stor gydning af laks i Gryde Å flere steder opstrøms tilløb af Hestbjerg Bæk."

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse tager bemærkningen til følge.

I rapportens afsnit 4.5.1. tilføjes sætningen "I Gryde Å er der dog opstrøms tilløbet fra Hesselbæk konstateret gydning af laks ifølge oplysninger fra Holstebro Kommune (Holstebro Kommune 2018)."

Holstebro Kommune anfører, at "særligt bæverens dæmninger ud fra hensynet til vandrefisks adgang til væsentlige gydeområder visse steder er uønskede. I militærområdet er det især Gryde Å's hovedløb der prioriteres friholdt for dæmninger, da der helt op til Skjernvej er væsentlige gydeområder for laksefisk"

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse tager betragtningen til efterretning og vil gerne lægge op dialog og samarbejde hvis der skulle opstå problematiske bæverdæmninger.

Der foretages ingen ændringer i teksten.

Holstebro Kommune anfører, at "Kommunen har i 2016 genslynget Kærgård Bæk i den sydlige del af militærområdet. Bækken mangler generelt at indgå på oversigtskortene (se kortbilag) – ligesom Pilkmoose, Bæk, Kærgård Bæk og Hestbjerg Bæk alle er beskyttet af § 3.

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse tager oplysningerne til efterretning.

9.5.4 Høringssvar (fulde ordlyd)

Miljø- og
Fødevarerministeriet
Miljøstyrelsen

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse

Ved mail

Naturbeskyttelse
J.nr. 001-00688
Ref. STMOE
Den 12. januar 2018

Holstebro Øvelsesplads – drifts- og plejeplan i høring

Tak for det fremsendte forslag til ny drifts- og plejeplan for Holstebro Øvelsesplads.

Der er tale om en stor og velgennearbejdet plan fra et fantastisk spændende øvelsesterræn og MST har derfor ikke yderligere bemærkninger til planen.

Med venlig hilsen

Stu Morstand

Sten Moeslund
stmoe@mst.dk

Miljøstyrelsen • Haraldsgade 53 • 2100 København Ø
Tlf. 72 54 40 00 • CVR 25798376 • EAN 5798000860810 • mst@mst.dk • www.mst.dk

HOLSTEBRO KOMMUNE

Rådhuset • 7500 Holstebro

Side 1/4

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse
 Arsenalvej 55
 9800 Hjørring
 Att. Henrik Olesen
FES-MINA18@mil.dk

Dato: 19-01-2018
 Sagsnr.: 01.05.08-P19-1-18
 Henv. til: Payman Hassan Sidq
 Natur og miljø
 Direkte tlf.: 9611 7805
 Afdeling tlf.: 9611 7557
www.holstebro.dk

Bemærkninger til Drifts- og Plejeplan 2017-2032 for Holstebro Øvelsesplads

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har med mail af den 21-12-2017 anmodet Holstebro Kommune om bemærkninger/kommentarer til drifts- og plejeplan 2017-2032.

Holstebro Kommune har gennemgået drifts- og plejeplanen og har følgende bemærkninger/kommentarer:

Generelle bemærkninger

Holstebro Øvelsesplads er i dag et biologisk meget vigtigt naturområde, hvilket viser at militære aktiviteter og biologisk mangfoldighed godt kan spille sammen, og at forvaltningstiltagene indtil nu formodentlig har haft en gunstig effekt.

På baggrund af områdets artsrigdom er det ærgerligt, at planen ikke vurderer effekten af de forskellige forvaltningstiltag på de sjældne arter, men stort set holder sig til Bilag IV arterne. Et oplagt eksempel på manglende stillingtagen kunne være stor tornskade, der – så vidt kommunen er orienteret – tidligere har været repræsenteret med flere par i øvelsespladsen. Arten er rødlistet som moderat truet (EN) og er muligvis ved at forsvinde fra DK. Findes arten overhovedet som ynglefugl i øvelsespladsen i dag, og hvad vil effekten af rydningstiltagene være?

Holstebro Kommune forstår ikke formuleringen i afsnit 4.5.9, "Der er ikke registreret arter på Holstebro Øvelsesplads, som er vurderet som truede på den danske Rødliste". Netto artslisten i afsnit 9.1 rummer temmelig mange rødlistede arter, herunder flere i kategorien moderat truet (EN).

Det var oplagt, om drifts- og plejeplanen fokuserede på disse rødlistede arter og aktiviteterne effekt på disse. Med aktiviteter menes også eventuelle positive effekter af færdslen med bæltekøretøjer m.v.

Der er i øvrigt tilsyneladende kun sket en ret lemfældig opdatering af de biologiske data, og artslisten i afsnit 9.1 er derfor mangelfuld. Rødlistede sommerfugle som ensianblåfugl (VU) og moseperlemorsommerfugl (EN) mangler ligesom adskillige andre sommerfuglearter på listen, selv om de er indberettet på fugleognatur.dk. Arter som bæver og dådyr mangler også på listen, og kommunen har inden for de senere år

registreret spæd mælkeurt (NT), leverurt og klokken-ensian i området. Til gengæld er en nok noget tvivlsom registrering af 'alm. lund-ranunkel' medtaget.

Områder, som beskyttet efter Naturbeskyttelseslovens § 3

Holstebro Kommune har noteret sig at der ud fra et militært hensyn er ønsker om nye broer og veje over ådalene ved Gryde Å og Hestbjerg Bæk. Holstebro Kommune vurderer det umiddelbart problematisk, at den §3 beskyttede natur i ådalene skal krydses af flere veje. Ådalene i militærområdet har en høj kvalitet og store ikke fragmenterede naturområder er en væsentlig del af denne kvalitet.

Holstebro Kommune vurderer det er en god ide med afgræsning langs Gryde Å. Det kunne overvejes at inddrage lodsejere på modsatte siden af åen i projektet, så der ikke var behov for hegn langs åen. Ved Sognstrupvej har kommunen et sandfang, der mest hensigtsmæssigt vedligeholdes fra militærsiden. En kreaturhegning kan konkret tilpasses dette. For at fremme biodiversiteten i området, bør afgræsningen i området ske med kreaturer (ej får).

Holstebro kommune forventer at modtage ansøgning om dispensation fra Naturbeskyttelseslovens § 3 til gennemførsel af den bekræftede naturpleje i området, og vil derefter tage stilling til sagen.

Holstebro Kommune har den 22-12-2015 meddelt dispensation fra Naturbeskyttelseslovens § 3 til forskellige naturpleje tiltag som bl.a. rydning, slåning mv. Desuden har Holstebro kommune den 08-05-2015 meddelt dispensation fra Naturbeskyttelseslovens § 3, samt tilladelse efter § 35 i lov om planlægning til etablering af nye vandhuller og pleje af eksisterende vandhuller.

Det gøres opmærksom på af afgørelserne fra 2015 bortfalder, hvis de ikke er udnyttet inden 3 år fra afgørelsesdatoer. Dette betyder, at tiltag/projekter, som ikke er gennemført indenfor 3 år fra afgørelsesdatoer vil kræve ny/fornytt dispensation/tilladelse.

Vandløb

Nogle af kommunens fineste vandløb løber gennem militærområdet. Således er Gryde Å med tilløb meget rene vandløb med en smådyrsfauna med stor diversitet. Laks og ørred har vigtige gydeområder i og opstrøms militærterrænet. Kommunen overvejer at opklassificere vandløbet i sin helhed til et offentligt vandløb ved udarbejdelse af vandløbsregulativ. I plejeplanen bemærkes at Gryde Å m.fl. har en dårlig tilstandsklasse for fisk. Det skyldes efter kommunens vurdering primært, at tilstanden er fastsat på baggrund af gamle data. I efteråret 2017 er der eksempelvis konstateret stor gydning af laks i Gryde Å flere steder opstrøms tilløb af Hestbjerg Bæk.

Kommunen er opmærksom på at den indførte bæver, som beskrevet i plejeplanen, har positiv indflydelse på dannelsen af visse naturtyper (fx "bæverenge" ved rydning af krat samt små vådområder), men kommunen er også opmærksom på at særligt bæverens dæmninger ud fra hensynet til vandrefisks adgang til væsentlige gydeområder visse steder er uønskede. I militærområdet er det især Gryde Å's hovedløb der prioriteres friholdt for dæmninger, da der helt op til Skjernvej er væsentlige gydeområder for laksefisk (ca. 50 optalte gydegravninger i december 2017). I Hestbjerg Bæk

HOLSTEBRO KOMMUNE
Rådhuset • 7500 Holstebro

Side 3/4

ved bæverboet er der pt. 2 bæverdæmninger som vurderes at bidrage positivt til den lokale naturudvikling i ådalen.

Kommunen har i 2016 genslynget Kærgård Bæk i den sydlige del af militærområdet. Bækken mangler generelt at indgå på oversigtskortene (se kortbilag) – ligesom Pilkmose Bæk. Kærgård Bæk og Hestbjerg Bæk alle er beskyttet af § 3 (planens 4.5.3).

Genslynget Kærgård Bæk i og på kanten af militærområdet.

Kærgård Bæk var før grænsevandløb mellem miljøministeriets matrikel og militærområdet, men er nu flyttet ind på militærområdet. Det vurderes at den foreslåede græsning af kreaturer ved bækken vil medføre en for stor erosion af vandløbsbrinkerne. En tilpasning kunne være at et kreaturhegn blev sat i kanten af ådalen vest for Kærgård Bæk.

Kommunen har som nævnt i planen et ønske om at gennemføre et vandløbsprojekt langs Pilkmose Bæk, der inkluderer rydning af vandløbsnær pilebevoksning for at skabe lys til bækken der på regulerede stræk har en overbredde. Pt. har kommunen etableret et sandfang her, hvor opgravet sand fremadrettet kan lægges i lavninger i kampvognsspor.

HOLSTEBRO KOMMUNE
Rådhuset • 7500 Holstebro

Side 4/4

Generelt synes der ikke at være en væsentlig negativ påvirkning af militær aktivitet ift. vandløbene. Det største fokus i den forbindelse er at minimere sandflugt til åen hvor militære køretøjer krydser broer. Holstebro Kommune vil hvis der observeres problemer gå i dialog omkring løsninger. Det er positivt at informere mere omkring adgang til området og hvor info skal søges omkring "lukkedage" pga. militær aktivitet.

Åbenland (Landzone), fredninger og fortidsminder mv.

Holstebro Kommune forventer, at der blive fremsendt ansøgning om tilladelse efter planlovens landzonebestemmelser, hvis nye vandhuller ønskes etableret i området uden for de beskyttede naturområder. Ligesom der også skal fremsendes ansøgning om landzonetilladelse til at opføre toiletbygninger eller andre faste konstruktioner.

Derudover forventer Holstebro Kommune, at der blive fremsendt ansøgning om dispensation fra Naturbeskyttelseslovens §§, 17, 18 mfl., samt Museumslovens § 29 (diger) til projekter/tiltag indenfor fredninger og bygge-og beskyttelseslinjer.

Med Venlig Hilsen

Bo Boysen Larsen
Biolog

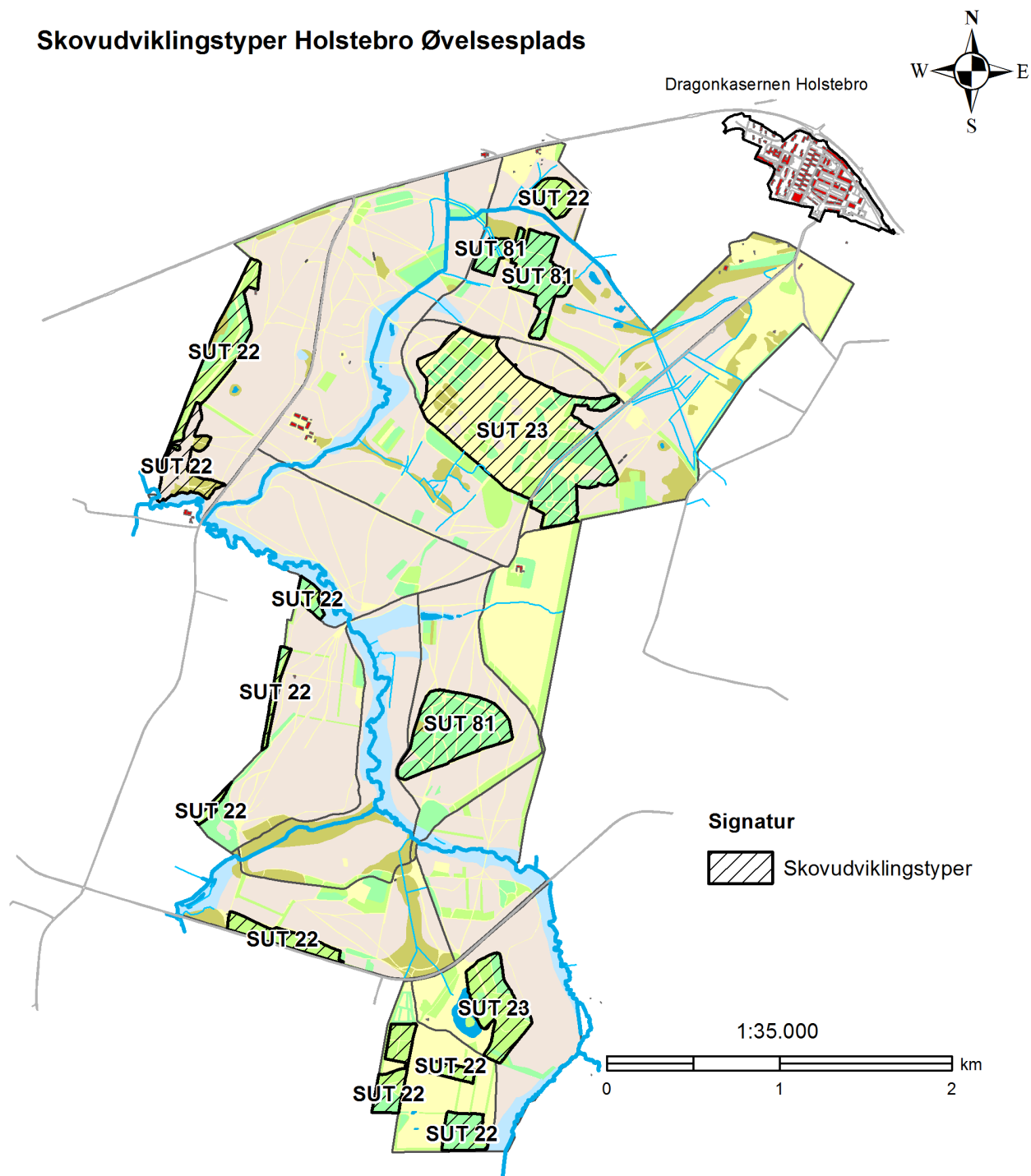
Jakob Larsen
Biolog

Lena Straasø Kjær Olesen
Administrativ medarbejder

Payman Hassan Sidiq
Biolog

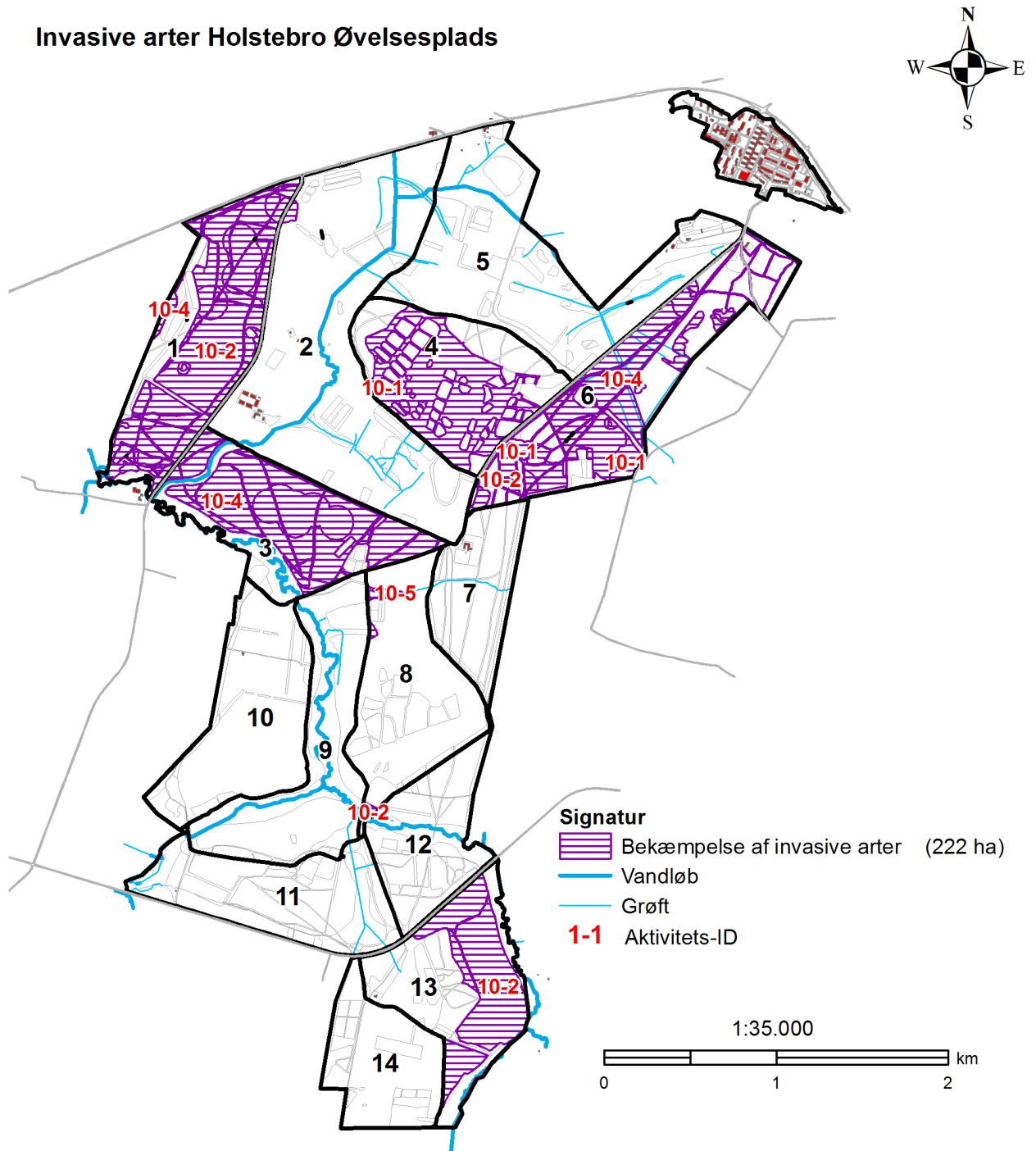
9.6 Kort over skovudviklingstyper

Skovudviklingstyper Holstebro Øvelsesplads

9.7 Kort over områder hvor der skal bekæmpes invasive arter

Invasive arter Holstebro Øvelsesplads

Forsvar for naturen

Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner anvendes til militær uddannelse, men samtidig udgør arealerne nogle af de største og bedst bevarede naturområder i Danmark.

Sammenlagt forvalter Forsvarsministeriet 31.500 ha enestående natur, hvor den militære benyttelse går hånd i hånd med værdifulde danske naturtyper og arters beskyttelse.

Mange militære arealer er i perioder åbne for publikum, så også offentligheden kan besøge og opleve de unikke naturområder.

I samarbejde med Miljøministeriet har Forsvarsministeriet udviklet et særligt koncept for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner for terrænerne. Igennem planerne sikrer Forsvarsministeriet en passende afvejning mellem militære uddannelsesmæssige behov, naturbeskyttelse og offentlighedens adgang. Information om Forsvarsministeriets naturforvaltning kan findes på www.ejendomsstyrelsen.dk.

